Michael Winterhoff

Kodėl mūsų vaikai virsta tironais

TYTO ALBA

Michael Winterhoff

Kodėl mūsų vaikai virsta tironais,

arba Prarasta vaikystė

Iš vokiečių kalbos vertė
Gitana Dambrauskienė

VILNIUS 2011

UDK 37.018.1
Vi219

Michael WINTERHOFF
WARUM UNSERE KINDER
TYRANNEN WERDEN
Verlagsgruppe Random House GmbH,
München 2009

ISBN 978-9986-16-810-2

Turinys

1 skyrius

2 skyrius

3 skyrius

4 skyrius

5 skyrius

6 skyrius

7 skyrius

8 skyrius

9 skyrius

We don't need no education
We don't need no thought control
No dark sarcasm in the classroom
Teachers leave them kids alone*

Pink Floyd, „Another brick in the wall"

* Mums nereikia švietimo / Mums nereikia minčių kontrolės / Klasėje nebėra tamsaus sarkazmo / Mokytojai palieka vaikus vienus (*angl.*).

1 skyrius

Supermamos ir auklėjimo krizė. Kaip vaikai tampa tironais

Jos kiekvieną vakarą pasirodo vokiečių svetainėse stovinčių televizorių ekranuose – superauklės ir supermamos, stebimos kameros akies, panyra į pakrikusio šeimos gyvenimo kasdienybę. Šeimos kasdienybę, kuri visai nebepanėši į ankstesnius idiliškus vaizdelius. Jų vietoje – nesuvaldomi vaikai, rėkiantys, klykiantys tėvai, broliai, seserys – spalvingi atstovai tos žmogaus išsivystymo pakopos, kuri turėjo tapti mūsų visų ateitimi.

Žinia aiški: Vokietijos vaikus į tiesų auklėjimo kelią gali grąžinti tik griežti metodai, „nulinės tolerancijos“ strategija.

Skandalingos dokumentikos, transliuojamos geriausiu laiku ir apsuptos brangiausių reklamų, perteklius vokiečių televizijos kanaluose dažnai yra smerkiamas kaip šlamštas, vadinamas padugnių televizija arba įvardijamas kaip nemalonus. Tačiau ši dokumentika

taikliai suformuluoja visuomenėje sklandančias idėjas, kaip ir riebios bulvarinių leidinių, esą niekieno neskaitomų, bet visiems žinomų, antraštės. Viena iš šių laidų populiarumo priežasčių yra atpažįstamumas, situacija, kai žiūrovas gali sau tarti: „Juk taip ir yra!“

Laidos parodo būtent tuos mažuosius tironus, kurių vis daugiau mūsų gyvenime. Vaikus, kurių auklėjimas atrodo nebekontroliuojamas, vaikus, jau niekuo nebeprimenančius „mielų mažylių“, kurių taip laukė kiekvienas tėvas ir kiekviena mama.

Problema štai kokia: bandymai auklėti, ar turėtume galvoje pseudoauklėjimą, rodomą vakarinėse televizijos laidose, ar jautrų, daug laiko ir pastangų reikalaujantį suinteresuotų tėvų rūpestį vaikais namuose – visi bandymai suvaldyti padėtį yra pasmerkti žlugti, kol mes neatsižvelgiame į vieną svarbiausių žmogaus dalių. Sąmoningai ją ignoruojame manydami, kad ji susiformuoja savaime ir deramu laiku savaime tampa tobula. Kalbu apie psichiką.

Dirbdamas kasdien sutinku vaikų ir jaunuolių su įvairiais sutrikimais. Ilgą laiką kaip vaikų psichiatras analizuodamas jų problemas, pastebėjau labai rimtų pokyčių, keliančių didelį nerimą dėl bendruomenės ateities. Deramai neįvertinus šių sutrikimų, rasis vis daugiau jaunuolių bei suaugusiųjų, nesugebančių dirbti ir palaikyti žmogiškų santykių.

Didelė dalis vaikų ir jaunuolių, visose gyvenimo srityse keliančių problemų, remiantis mano ilgamečių stebėjimų metu sudarytu modeliu, yra žmonės, kurių psichinė branda geriausiu atveju yra trimečio vaiko lygio. Kitaip tariant, šie jaunuoliai yra įstrigę ankstyvosios vaikystės psichinėje fazėje, jų kūno ir jų psichikos branda gerokai skiriasi. Dėl to jie niekaip negali užmegzti sveikų santykių su savo aplinka. Bet koks kontaktas su jais atrodo neįmanomas, jie terorizuoja savo artimuosius netoleruotinu elgesiu ir yra visiškai nejautrūs bandymams juos paveikti.

Mano sprendimas sutelkti dėmesį į vaiko psichikos raidą siūlo vienintelę galimybę prasmingai išanalizuoti šią tendenciją ir leidžia sukurti veiksmingo pasipriešinimo strategiją. Iki šiol tai nebuvo daroma, nes visuomenės dalis, atsakingas už auklėjimą ir švietimą, vienijo susitarimas, pagrįstas prielaidomis, priešingomis mano pateiktam problemos įvertinimui. Šį susitarimą galiu apibūdinti kaip tris svarbiausius suaugusiųjų ir vaikų santykių sutrikimus: partnerystę, projekciją ir simbiozę.

Kadangi diskusijų apie teorijas ir sociologines nuostatas, kuriomis pagrįstas tas susitarimas, trūksta, iki šiol praktiškai neturime sprendimų, kurie iš esmės nebūtų tų pačių pedagoginių modelių variacijos. Tačiau pastaraisiais metais bendroji nuomonė vis dažniau svyruoja ir yra rengiamasi bandyti taip pakeisti santykius tarp tėvų, mokytojų, auklėtojų ir vaikų, kad suaugusieji vėl galėtų veiksmingai valdyti švietimą ir auklėjimą. Dabar esame atsidūrę išskirtinėje padėtyje, kai vaikai auklėja savo tėvus ir valdo juos kaip tik užsigeidę, visiškai nedrausminami. Taip yra ne dėl prigimtinio vaikų piktavališkumo, o dėl to, kad šie vaikai nėra psichiškai pajėgūs suvokti savo klaidingo elgesio.

Minėtų trijų santykių sutrikimų tipų aprašymas parodys, kur slypi lemiamos klaidos, nesusipratimai ir kaip rasti išeitį iš šios bėdos.

Nerasime vienos priežasties, dėl kurios susidarė tokia prasta padėtis, gresianti – jei nieko nesiimsime – mūsų taikingos visuomenės egzistencijai. Tai įtakų konglomeratas, lemtingai veikiantis vaiko psichiką. Vaikai, dėl psichikos nebrandumo nesugebantys atskirti tinkamo elgesio nuo nederamo, kaip tik ir užauga tomis pabaisomis bei tironais, prieš kuriuos mes vis dažniau sutrikę nuleidžiame rankas.

Pedagogika, auklėjimo koncepcijos, pamokų formos darželiuose ir mokyklose, taip pat ir kasdienis auklėjimas tėvų namuose –

visa tai tik tuomet bus tinkamai pritaikoma ir naudinga vaikams, kai atsižvelgsime į jų psichikos išsivystymo lygį. Dabar daugelis už auklėjimą atsakingų asmenų tai ignoruoja. Jie, ko gero, mano, kad psichika yra kažkas, kas formuojasi savaime, tarsi tarp kitko. Psichikos raidos sutrikimai atitinkamai suvokiami kaip išorės paveikti, vėliau įgyti pasiligojimai, kurie dažniausiai gali būti išgydyti viską išanalizavus ir pašalinus juos sukėlusias priežastis. Akivaizdžiai netinkamas jaunuolių elgesys praktiškai niekada nesiejamas su jų psichikos branda. Labai sunku įsivaizduoti, kad ir palyginti nekenksmingi dalykai, tokie kaip kartkartinis. atsisakymas atlikti įvairias kasdienes užduotis, ir sunkesni atvejai, kaip vagystė ar prievartos panaudojimas, yra kur kas geriau paaiškinami remiantis psichikos brandos procesais nei modeliais, kai atsižvelgiama vien į socialinių įtakų poveikį.

Tokias tendencijas rodo maždaug prieš pusantrų metų respubliką sukrėtęs pavyzdys.

2006 metų lapkritį į antraštes papuolė Emsdeteno miestas, esantis ramiame Miunsterlande. Priežastis, deja, buvo ne koks nors teigiamas įvykis 35 000 gyventojų bendruomenėje, o siaubinga žinia – vietinės realinės mokyklos mokinys, apimtas įniršio, bandė išžudyti bendramokslius ir mokytojus. Apsieita su vienuolika sužeistųjų, palyginti laiminga pabaiga. Vienintele auka tapo pats 18 metų jaunuolis. Dauguma jį pažinojo kaip vienišių, neprognozuojamą kompiuterinių žaidimų fanatiką.

„Tokius padarinius sukėlė visuotinė frustracija ir beprasmybė“, – šiuos savo žodžius žurnalui *Spiegel* leido pacituoti vyriausiasis prokuroras; siautėjusio jaunuolio tėvai patyrė sunkų šoką dėl visiškai netikėto savo sūnaus nusikaltimo.

Pastaraisiais metais tokios žinutės baugina mus vis dažniau, jos lyg kalno, kurio aukščio niekas kol kas nebandė išmatuoti, viršūnė.

Bendraujantieji su mokytojais, vaikų darželių auklėtojais arba kitais pedagogais nemažai yra girdėję liūdnų nusiskundimų dėl tariamai beviltiškos vaikų ir jaunuolių padėties. Dauguma jų nerodanti jokios pagarbos ir neatsižvelgianti į visuotinai priimtas vertybes bei normas. Kalbama dažniausiai apie normalių šeimų vaikus, kuriems netinka tokie įprasti paaiškinimai kaip „sunki vaikystė“, „iširusi šeima“ arba „nepalanki socialinė aplinka“.

Sunkumų vis dažniau kelia vaikai ir jaunuoliai, nuo pat pirmos dienos mylimi tėvų, dėkingai priimančių kiekvieną geranorišką auklėjimo patarimą ir bandančių įgyvendinti naujoviškas pedagogines idėjas. Emsdeteno nusikaltėlis, kiek mums žinoma, taip pat augo normalioje šeimoje ir gerai mokėsi. Tai, kad jis buvo vienišius, nebūtinai turėjo išsilieti pamišėlišku įniršiu.

Tačiau grįžkime prie tokiais atvejais veikiančių mechanizmų. Visuomenės reakcija į šį reiškinį iš esmės apsiriboja pedagoginiais debatais. Stipriai kritikuojama 1968-ųjų karta, taigi jie, itin daug patyrę, išsivadavę iš veržiančių auklėjimo ir drausmės pančių, sukūrė pavyzdį. Antiautoritarinio auklėjimo idėjoms, praktiškai visiškai išstumdami autoriteto sąvoką, ilgą laiką pritarė visi, dirbantys pedagogikos srityje. Tėvai dažnai buvo linkę labiau atleisti vadžias, vengdami klaidų, padarytų šeimose, kuriose jie patys augo.

Dabar neretai stebime radikalų pokytį. Auklėjimo ekspertai vis dažniau rekomenduoja būti griežtesniems ir nuoseklesniems, vėl kalbama apie garsųjį „pliaukštelėjimą per užpakalį“, prisimenant, kad toks dar „niekam nepakenkė“. Ši mintis vėl skamba visuomenėje, nors – nediskutuojant, ar tai gerai, ar blogai – dar neseniai sukeldavo vien tik didžiulį pasipiktinimą.

Pliaukštelėjimas pliaukštelėjimu, bet viena šiandienos diskusijose yra neabejotina: mūsų vaikų ir jaunuolių auklėjimo pokyčiai priklauso nuo naujosios pedagogikos ir ja pagrįstų didaktinių modelių. Ir nerei-

kia manyti, kad tai labai paprasta. Žinoma, galima supriešinti „senąją" bei „naująją" pedagogiką ir suformuluoti banalias išvadas, kaip antai: vaikui naudinga retsykiais išgirsti „ne" arba pravartu ieškoti sprendimo bendraujant, užuot vien tik sekus mokytojo nurodymais ir juos vykdžius. Nė vienas, ko gero, neprieštaraus šiems teiginiams, kurie čia atstovauja „naujosios pedagogikos" idėjų gausai. Tik kyla klausimas: o ko vaikui reikia, kad jis iš viso gebėtų bendrauti? Kaip su naujomis idėjomis įmanoma suderinti baisų triukšmą klasėje ir tiek mokytojus, tiek bendramokslius ignoruojantį daugelio mokinių elgesį?

Aš siūlau visiškai kitą, šviežią mintį, leidžiančią ištrūkti iš dabartinių debatų aklagatvio, ir ieškoti naujų kelių, kurie galiausiai atvestų prie naudingų pedagoginių iniciatyvų. Norėdami rasti tuos kelius, turime vykti į giluminės psichologijos ir psichiatrijos šalį.

Aš nemanau, kad mano samprotavimai – indėlis į diskusiją apie „naująją pedagogiką", kad ir kokia ji būtų. Jie taip pat neturėtų būti laikomi auklėjimo patarimais. Aš visų pirma reikalauju suprasti, kad bet kokie debatai apie auklėjimo modelius, mokyklų tipus, pedagogines koncepcijas vaikų darželiuose ar lopšeliuose liks bevaisiai, kol mes nesuvoksime šių dalykų pagrindo – mūsų vaikų psichinės brandos, kuria turi remtis visa tolesnė jų pažanga.

Daugelis šioje knygoje pateiktų pavyzdžių iš vaikų darželių, mokyklų ir namų jums, skaitytojams, pasirodys žinomi, galbūt, kad ir kaip gaila, iš savo patirties, gal papasakoti draugų bei pažįstamų, jau išgyvenusių ar vis dar patiriančių labai panašias situacijas. Man labai svarbu pabrėžti, kad nė vienas iš tų pavyzdžių neturi būti laikomas diskredituojančiu kurią nors grupę. Nei vaikams, nei tėvams ar auklėtojams neturi būti verčiama kaltė. Aš čia nediskutuoju apie kaltę, tokios kalbos tik toliau skaldo visuomenę ir nukreipia dėmesį nuo tikrosios problemos. Svarbu suprasti, kad patys įvairiausi požymiai, pasireiškiantys tariamai nepasiduodantiems auklėjimui vaikams ir

jaunuoliams, kyla iš vienintelio bendro šaltinio – jų psichinės brandos trūkumo.

Tik tuomet, kai suvokę šią priežastį suaugusieji išmoks kritiškai vertinti savo elgesį, bus galima grąžinti vaikus į jiems visuomenėje teisėtai priklausančią vietą. Tai reiškia: vaikai vėl turės būti laikomi vaikais. Šiandien mes ėmėme laikyti juos sau lygiais mažaisiais suaugėliais ir tokiu būdu nežmoniškai juos varginame.

Pirmas pavyzdys

Niklas, eilinė diena vienoje pradinėje mokykloje

Penkiolika minučių po aštuonių. Po rytinio skambučio visų klasių mokiniai tvarkingai išsirikiuoja. 1c klasei taip pat yra paskirta vieta, kur vaikai rikiuojasi poromis ir laukia savo mokytojos. Tik du berniukai laksto aplink grupę. Atėjusi mokytoja paprašo juos atsistoti šalia kitų, berniukai koja už kojos nupėdina į trumpos eilutės galą.

Niklas vis dar bėgioja krūmynuose ir slapstosi. Pamatęs savo klasę artėjant prie mokyklos durų, jis garsiai šaukia: „Aš esu čia!" Mokytoja paragina berniuką mostu. Niklas nuskuba prie saviškių ir braunasi pro vaikus, provokuodamas nepasitenkinimą ir sukeldamas pavojingą grūstį ant laiptų. Mokytoja nori paimti jį už rankos, sulaikyti, kad nesistumdytų ir nesibrautų, tačiau Niklas stipriai ginasi ir paprasčiausiai nudumia pirmyn.

Atėjęs prie klasės, jis nusviedžia savo kuprinę į prieškambario vidurį. Mokytoja padeda kuprinę nuošaliau, kad kiti vaikai ant jos nesuklupty ir nepargriautų Niklo. Kol visi rengiasi, kabina savo striukes ir stato batus į lentynas, Niklas stovi nuošalyje ir stebi. Tik beveik visiems vaikams suėjus į klasę, jis nusivelka savo striukelę ir sviedžia ją kabyklos link.

Tuomet jis ketina žengti klasėn. Tarpduryje stovinti mokytoja Niklą sulaiko ir paprašo jo nusiauti batus. Niklas garsiai rėkia „Ne!". Mokytoja jam primena klasės tvarkos taisykles ir nurodo gerą kitų vaikų pavyzdį. Tik pamatęs, kad ir jo draugė Anė nusiavė batus, Niklas paklūsta, tačiau kambarinės avalynės jis vis vien neapsiauna. Dabar berniukas gali eiti į klasę. Bet jis nenužingsniuoja kaip kiti vaikai į savo vietą, o nučiuožia per visą patalpą ant kelių, tempdamas paskui save kuprinę. Pasiekęs savo suolą, Niklas dar kartą garsiai trinkteli kuprinę į grindis ir atsisėda.

Susiradę savo vietas, vaikai dar kartą atsistoja palinkėti vienas kitam labo ryto. Šis ritualas lydimas trumpos mankštos. Kol visi vaikai stovi atsisukę į mokytoją, Niklas užsilipa ant savo kėdės ir atsisuka veidu į klasę. Norėdama išvengti konflikto, mokytoja pereina į kitą vietą, Niklas taip praranda centrinę poziciją – mat atskiras suolas, skirtas tik jam, stovi šalia mokytojos stalo. Tačiau tokia mokytojos reakcija jam nesukliudo perfrazuoti labo ryto pasisveikinimo ir tuo pačiu ritmu subliauti visai klasei „subinė, mėšlius". Mokytoja ramindama uždeda ranką jam ant pečių, berniukas atsisėda.

Paskui mokomasi skaityti – nuo lentos skaitomi žodžiai su nauja raide, naujoji raidė kartojama atėjus prie lentos, Niklas nesiveržia dalyvauti. Tačiau kuriam nors vaikui nesėkmingai ištarus ar lėtai dėliojant raidę po raidės, berniukas įsiterpia šaukdamas bet kokį anksčiau girdėtą žodį ir taip trikdydamas mokinius. Mokytoja paprašo Niklo taip pat išsirinkti žodį ir parodyti jį lentoje. Jis atsako, kad anksčiau išrėktas žodis esąs jo pasirinktas ir jam skirtas. Kai Niklui leidžiama perskaityti savo žodį, jam tai pavyksta tik padedamam mokytojos.

Vėlesnę rašymo užduotį Niklas atsisako atlikti. Jis to nesugebąs ir jis to nedarysiąs. Pasiūlytą pagalbą Niklas irzliai atmeta ir norėtų pasivaikščioti po klasę. Kai mokytoja pareikalauja atlikti užduotį ir griežtai uždraudžia keltis, Niklas lieka savo suole, bet ima čiuoži-

nėti su juo link lentos ir atgal. Nebepritraukdamas dėmesio savo elgesiu, jis kelias minutes ramiai stebi dirbančius vaikus. Tuomet išsitraukia iš kuprinės atsineštą ikimokyklinės klasės sąsiuvinį ir ketina padirbėti. Mokytoja peržiūri sąsiuvinį, parenka Niklui tinkamus puslapius ir užduotis. Tačiau Niklas atsisako šitų užduočių ir reikalauja leisti dirbti su išsirinktosiomis.

Kitą pamoką klasė eina sportuoti. Mokytoja pamokos tema pasirinko šokinėjimą ir pusiausvyros laikymą. Niklas įprastai visai nedalyvauja kūno kultūros pamokose, mieliau slapstosi už mėlynų čiužinių arba be tikslo bėginėja po salę. Kai jis, eidamas į persirengimo kambarį, pastebi išdėstytus šokinėjimo įrenginius, greitai maunasi sportines kelnes ir bėga į salę. Vaikai žino, kaip naudotis įrenginiais. Jiems leidžiama patiems išsirinkti pratimą, kai persirengs. Niklas taip pat išsirenka vieną ir be trikdžių pradeda mankštintis. Po kurio laiko pora vaikų pasiskundžia, kad Niklas braunasi be eilės. Mokytoja prašo jo laikytis tvarkos ir būtinai apsiauti privalomus sportinius batus. Tada galėsiąs tęsti savo pratimus. Niklas taip supyksta, kad išvadina mokytoją „subine". Mokytoja paima berniuką už rankos ir išeina su juo į salės prieškambarį. Ten ji paaiškina Niklui, kad jo plūdimasis ją įžeidė, ir pareikalauja nekalbėti tokiu tonu. Ji juk Niklo neįžeidinėjanti. Tuomet mokytoja dar kartą primena Niklui, kad šokinėti be sportinės avalynės yra pavojinga. Jis visiškai nereaguoja, tik spokso stiklinėm akim į sporto salę ir ten šokinėjančius vaikus.

Grįžęs klasėn Niklas sėdasi į savo suolą ir išsipakuoja pusryčius. Kol valgo, jis ramus. Tik prieš baigdamas porą sykių garsiai nusiriaugėja, į tai kiti vaikai paprasčiausiai nekreipia dėmesio.

Po pietų Niklo ateina pasiimti mama. Mokytoja jai trumpai papasakoja apie priešpiet kilusius keblumus, mama nustemba dėl tokio elgesio, pabara sūnų. Niklas klausosi jos be jokių emocijų ir visą laiką stebi ilgą koridorių.

Tokios ir panašios situacijos kyla kiekvieną dieną, kiekvienoje pamokoje. Nėra itin gerų ar itin blogų dienų. Visos kažkuo panašios. Pažymėtos Niklu.

Tik Niklas nėra vienintelis. Tokių vaikų kaip jis yra beveik kiekvienoje grupėje, kiekvienoje klasėje ir jie, deja, daro pastebimą įtaką dabartinei padėčiai mokyklose.

---

2 skyrius

Kas atsitiko su mūsų vaikais? Apie keksiukus ir neparuoštus namų darbus

Aš daugiau nei dvidešimt metų dirbu vaikų ir jaunuolių psichiatru. Tai reiškia, kad mano pagalba kasdien reikalinga vaikams ir jaunuoliams, kurių tėvai, dažniausiai po ilgų svarstymų, priėjo prie išvados, kad dėl susirūpinimą keliančio atžalų elgesio joms reikalingas gydymas. Retai tai būna šeimos iš abejotinos socialinės aplinkos, paprastai jos priklauso viduriniam ar aukštesniajam sluoksniui. Šių vaikų tėvams netrūksta aktyvaus domėjimosi palikuonių gerove, priešingai – jie nerimauja, jie stengiasi, jie padarytų viską, ką įmanę, dėl laimingų ir patenkintų vaikų.

Tipišku pokalbio su tėvais pavyzdžiu gali būti dešimtmečio Sebastiano atvejis. Jo mama pasakoja apie bendravimą su mokytojais, atkreipusiais jos dėmesį į susirūpinimą keliančias ir taisytinas sūnaus mokymosi spragas.

Ponia Šulce, šią savaitę Jūs lankėtės Sebastiano mokykloje. Ką Jums pasakė mokytojai?

Keletas mokytojų man pranešė apie nemažas mano sūnaus mokymosi spragas. Jis neatidus, jam sunku sekti mokytojo nurodymus, jis visiškai nereaguoja mokytojams bandant apeliuoti į jo sąmoningumą. Tačiau tai nėra nauja ar neįprasta.

Tai Jūs jau esate susipažinusi su šiomis problemomis?

Taip, Sebastianas jau kuris laikas atsilieka moksle. Aš esu ne kartą girdėjusi ir mokytojų skundų, kad jis nekreipia dėmesio į jų nurodymus.

Ar Jūs dėl to nerimaujate?

Na taip, žinoma, būtų geriau, jei jis neatsiliktų. Tačiau, kaip motina, aš žinau, kad Sebastianas mokosi savitai ir sunkumų mokykloje kyla pirmiausia todėl, jog mokytojai ne visada į tai atsižvelgia.

Ką tai konkrečiai reiškia?

Jokiu būdu negalima jo spausti, jam reikia leisti eiti savo keliu. Dėl savo asmenybės ypatumų jam sunku sutikti su tuo, kad užduotys primetamos tokio asmens kaip mokytojas.

Bet mokykloje svarbu išmokti dirbti drauge su klase ir neatsilikti. Ar Jums tai neatrodo svarbu?

Man svarbiau, kad jam būtų kuo maloniau, tuomet jis ir norės mokytis. Prievarta mokykloje, kylanti iš mokytojų ir

nustatytos programos, jam nepatinka, todėl nekeista, kad jis rimtai nedirba.

Ką Jūs manote apie mokytojų nurodytas mokslo spragas?

Sebastianas gali labai daug, aš tai žinau, tik jis to neparodo, nes nesusidoroja su mokyklos reikalavimais. Aš įtariu, kad mokytojai nepaaiškina medžiagos taip, kad jis suprastų, iš dalies gali būti kalti bendraklasiai, kurie jam trukdo.

Tačiau spragos yra akivaizdžios. Ko ketinate imtis?

Žinoma, aš mielai padėčiau Sebastianui gauti geresnius pažymius. Dabar aš jį užrašiau į popietinius užsiėmimus, kuriuose vaikai mokomi žaidžiant. Jam tai turėtų tikti, nes ten svarbiausia yra malonumas.

Sebastiano motinos atsakymai rodo jos susirūpinimą sūnumi, ji galvoja apie tai, kaip būtų galima pašalinti sūnaus mokymosi problemas, jai anaiptol nėra nesvarbu, kaip jam sekasi mokykloje. Ji nesibaido net nemažų piniginių bei laiko sąnaudų popiečio užsiėmimams, kad tik Sebastianui sektųsi.

Jos atsakymai daugeliu požiūrių yra tipiški:

- ✓ Atsakomybė už vaikui kylančius sunkumus tenka mokytojams.
- ✓ Vaikas iš tiesų yra kitoks, tik to neparodo.
- ✓ Vaikui nepatinka, todėl jis neatskleidžia savo gebėjimų.
- ✓ „Profesionaliais“ papildomais užsiėmimais galima panaikinti mokymosi spragas.

Ponia Šulcė, kaip ir kiti tėvai panašiais atvejais, dažnai desperatiškai bando paaiškinti savo vaiko elgesį ir labai stengiasi susidoroti su savo tėviškąja atsakomybe. Vis dėlto tokios šeimos anksčiau ar

vėliau atsiduria mano kabinete. Dažnai ankstesnės bet kurios srities terapeutų pastangos baigiasi nesėkme, ir psichiatrinis gydymas atrodo esąs paskutinė išeitis.

Tačiau žmogaus – o šiuo atveju visų pirma vaiko – psichikos gydymas yra kaip tik ne paskutinė išeitis. Jis turi būti laikomas tolesnių terapinių pastangų pradžia. Nes išvados, kurias aš padariau remdamasis savo ilgamete praktika, neišvengiamai rodo viena – daugelio mus kamuojančių problemų raktas yra esminiai visuomenės asmenų trūkumai.

Valdžią vaikams! Valdžią vaikams?

Kai 1986 metais Herbertas Grönemeyeris savo muzika pareikalavo atiduoti valdžią vaikams, nes jie visiškai jos netrokšta ir nėra praradę sąžinės, tai Černobylio katastrofos fone atrodė kaip protestas prieš tėvų kartos klaidas ir drauge atspindėjo žmonių, o tiksliau – vaikų, paveikslą, šiandien tiesiog groteskišku būdu tapusį visiems atpažįstamu.

Paviršutiniškai žvelgiant, vakarietiškose apšvietos visuomenėse vaikų gyvenimas atrodo geresnis nei kada nors anksčiau. Nebėra dešimtmečių, kai privalu sunkiai triūsti kasyklose, kad šeima turėtų pakankamai maisto. Dvidešimto amžiaus pradžios literatūra galėjo pasiūlyti atskirą mokyklinio romano, mokytojus vaizduojančio kaip tironus, žanrą – prisiminkime Franko Wedekindo „Pavasario nubudimą“, Roberto Musilio „Auklėtinio Terleso sumaištis“ arba trumpus Rainerio Maria Rilke's apsakymus – o šiandien knygų puslapiai pilni pedagoginių idėjų ir švietimo teorijos rašinių, kurių tikslas yra vie-

nas: padėti mokiniui kuo lengviau užkopti mokslo laiptais ir sėkmingai, savarankiškai bei laimingai gyventi.

Vaikų teisės – svarbi tema; pavyzdžiui, savivaldų politikos lygyje daugelis bendruomenių įteisino vadinamuosius vaikų parlamentus. Vaikai, panašiai kaip suaugusieji, parlamentinių diskusijų metu gali užimti savo poziciją dėl bendruomenei aktualių klausimų, taip savo ruožtu darydami įtaką miesto tarybos sprendimams.

Vaikas mums šiandien atrodo gėris pats savaime. Efektas dar stipresnis dėl to, kad modernioje visuomenėje trūksta vaikų. Faktas, kad pastaraisiais dešimtmečiais gimdoma vis mažiau vaikų, daro juos – lyg prekių rinkoje – retu, geidžiamu bei vertingu produktu, reikalaujančiu ypatingo dėmesio.

Tokiu būdu vaikams primetamas vaidmuo, kuriam jie nėra tinkami, nes neturi jam atlikti reikalingų svarbių psichinių savybių. Jiems priskirtas suaugusiųjų partnerio vaidmuo.

Kai sutinkame suaugusiuosius, vaikų darželyje ar žemesnėse klasėse besikalbančius apie savo vaikus, dažnai girdime teigiant: „Mano vaikas turi stiprią valią, jis prasimuš, nes žino, ko nori." Taip vaikas apibūdinamas kaip asmenybė, nors ankstyvame savo gyvenimo tarpsnyje jis dar negali ja būti, nes asmenybė ima vystytis tik nuo aštuntųjų ar devintųjų gyvenimo metų. Jos raida priklauso ir nuo genetinio tėvų paveldo, ir nuo atskirų asmenybės dalių lavinimo.

Tai, ką pavaizduotieji tėvai laiko asmenybe, yra paprasta vaiko elgsena, būdinga kiekvienam tokio amžiaus vaikui. Maži vaikai visada atrodo esantys „tvirtos valios", nes jie psichikos požiūriu vis dar gyvena įsitikinę esą vieninteliai pasaulyje ir galį pasiekti, ką panorėję. Šie vaikai dar nėra išmokę suvokti aplinkinio pasaulio ir žmonių kaip savojo „aš" apribojimo.

Problema ta, kad daugelis tėvų, neišskiriant auklėtojų bei mokytojų, prarado gebėjimą parodyti vaikams šią ribą. Jie laiko tariamą vaiko

asmenybę tikra ir stiprina įsivaizduojamus jos požymius. Tokiu būdu bus kliudoma amžių atitinkančiam vaiko vystymuisi, jis liks ankstyvosios vaikystės fazėje ir nuolat susidurs su sunkumais kasdieniame gyvenime, nes gyvenimas reikalauja nuolatinio ribų pripažinimo.

Kaip tai pasireiškia realybėje, parodys septynerių metų Saros pavyzdys.

Sara

Luizos Falkenberg dukra Sara yra tikras mamos pasididžiavimas. Nuo dukters kūdikystės ponia Falkenberg tvirtai žinojo: Sara turi tapti savarankiška, tapti asmenybe ir jokiu būdu nesileisti nurodinėjama, ką jai reikia ar galima daryti.

Saros autonomiškumas buvo visapusiškai skatinamas – jau vaikų darželyje ji savarankiškai sprendė, kaip rengsis, kuriuo metu norės valgyti ir kas turės būti patiekta ant stalo. Visais atvejais ji pati rinkosi žaidimo draugus; jei kuris prarasdavo Saros palankumą, daugiau kviečiamas nebebūdavo.

Kai Sarai vis dėlto prireikė laikytis bendro gyvenimo tėvų namuose taisyklių, jos buvo nustatinėjamos ilgai, smulkmeniškai derinant ir išsamiai diskutuojant.

Mokykloje Sara elgiasi labai savarankiškai. Tačiau dėl tokio elgesio kylantys keblumai neskatina ponios Falkenberg pasididžiavimo savo dukra. Sara dažnai nenori atlikti namų užduočių, taip pat nevengia boikotuoti pačios pasirinktų smuiko pratybų.

Ponia Falkenberg nesupranta, kokios galėtų būti tokio nenoro priežastys, ir yra nusivylusi dukters elgesiu. Į raginimus atlikti namų užduotis arba mokytis griežti smuiku Sara dažniausiai reaguoja su įniršiu. Ji aprėkia savo motiną, kartais net paleidžia į darbą rankas,

ją muša arba spardo. Kilus konfliktui ji neretai ima daužyti daiktus, visų pirma nukenčia motinos mėgstamiausi. Ponios Falkenberg bandymai paskatinti Sarą kokiai nors veiklai visada boikotuojami.

Šis pavyzdys rodo, kas atsitinka tėvams supainiojus pageidaujamą vaikų savarankiškumą su kasdienio elgesio taisyklių nebuvimu.

Sara nuo mažens nebuvo įpratusi, kad jai namuose būtų sakoma, kas yra gerai, o kas blogai, ką jai dera daryti, o ko ne. Jos tėvai tai laikė geriausiu antiautoritariniu auklėjimu, padedančiu dukrai anksti tapti savarankiška asmenybe. Tačiau jie nė karto savęs nepaklausė, ar Sara pati viena gali suprasti, kad jai reikia atsakyti ne tik už save, bet ir už aplinkinius, kad tik pagarbiai elgdamasi su kitais žmonėmis ir jų nuosavybe ji užaugs žmogumi.

Ponia Falkenberg ir jos vyras tiki galintys padėti Sarai tapti savarankiškai, tačiau nepastebi, kad dukra taip ir lieka nesuvokusi, jog savarankiškumas neturi nieko bendra su savavališku „lipimu per galvas". Nuo pat pradžių leidę Sarai visus svarbius sprendimus priimti pačiai, jie nesuteikė jai galimybės pajusti kito, svetimo, valios ir tokiu būdu išmokti veikti drauge.

Apie normalų elgesį su vaikais ir normalų jų vystymąsi

Aš ir toliau tvirtinsiu, kad suaugusieji turi sugebėti atsiriboti nuo vaikų. Tai atrodo lyg šventvagystė – daugelio tėvų ausims atsiribojimas skamba kaip meilės nebuvimas, šaltas autoritariškumas ir vaiko nuvertinimas. Noriu išvengti nesusipratimų, todėl iš anksto pasakysiu keletą svarbių dalykų.

Vaikus visada reikia mylėti. Vaikams būtini palankumo ženklai, pavyzdžiui, amžių atitinkantis kūniškas kontaktas priglaudžiant, paimant ant rankų ar glostant galvą. Knygų skaitymas ir bendri žaidimai yra sveiko kognityvinio vystymosi pamatas. Visų šių dalykų niekaip nepaneigia tai, ką aš bandau pasakyti.

Vadinasi, kai kalbėsiu apie struktūras, veiksmų lavinimą ar ribų nustatymą, tai visiškai nereikš, kad vaikui nereikia rodyti meilės ir artumo. Tik abu dalykai kartu leidžia suformuoti gebėjimus, kurių vaikui reikia tolesniame gyvenime.

Krinta į akis, kad daugelis suaugusiųjų, tarp jų ir tie, kurie aiškiai padarytų viską dėl savo vaiko, visai nesusimąsto apie normalaus vaiko raidos tarpsnius. Tai galioja tiek kalbai, tiek motorikai: pavyzdžiui, dešimties–dvylikos mėnesių vaikas turi mokėti vienskiemenių žodžių, nuo dvylikos iki keturiolikos mėnesių – sugebėti vaikščioti.

Sulaukus trejų metų jau kalbama trijų keturių žodžių sakiniais, o higienos ugdymas pasiekia lygį, leidžiantį kiaurą dieną vaikui išbūti sausam. Svarbiausia: vaikas išmoksta paklusti kitam suaugusiam asmeniui, kai šalia nėra tėvų, ir neproblemiškai elgtis didesnėje vaikų grupėje. O tai reiškia, kad vaikas gali pradėti lankyti vaikų darželį. Tinkamas tolesnis kalbinis bei socialinis vystymasis baigiasi šešiamečio vaiko pasirengimu mokyklai.

Šalia aprašytų įgūdžių lavinimo vaikas pereina įvairius psichikos raidos tarpsnius ir pasiekia skirtingus brandos lygius. Jie parodo, kaip vaikas suvokia aplinkinį pasaulį, todėl aš šiuos lygius vadinu „pasaulio atspindžiais“.

Kaip vaikas suvokia pasaulį. Pasaulio atspindžiai

Jei norime įsivaizduoti, kaip kada nors turės atrodyti ideali vaiko psichika, reikia orientuotis į dvidešimties metų amžių, siekiant, kad jo sulaukęs žmogus turėtų tinkamai subrendusią, su kitais sveikais suaugusiaisiais palyginamą psichiką.

Būdamas psichiatras, aš savo kasdieniame darbe užsiimu tik psichikos pažeidimais ir kalbėdamas apie čia vaizduojamus psichikos raidos sutrikimus ignoruoju individualius, dažniausiai paveldėtus psichikos ypatumus. Pagrindinis klausimas mano darbe yra toks: kokios formuojamos psichikos dalys leidžia suaugusiam žmogui gyventi savarankiškai? Kaip reikia ugdyti psichiką, kad žmonės galėtų palaikyti ryšius su kitais žmonėmis, kad jie galėtų sėkmingai dirbti, teisingai įvertinti savo jausmus ir juos atitinkamai kontroliuoti?

Norint tai pasiekti, žmogui iš esmės reikalingos dvi psichikos dalys: viena vertus, tai tokios psichinės funkcijos kaip gebėjimas pakelti nusivylimą, sąžinė, darbingumas ar net darbštumas. Šios funkcijos turi būti ugdomos laipsniškai, siekiant optimalios psichinės sandaros. Antra vertus, reikalingi pasaulio atspindžiai, tam tikras būdas suvokti bei interpretuoti pasaulį aplink mus ir mūsų vietą jame.

Mūsų modernioje vakarietiškoje, krikščioniškoje visuomenėje dažniausiai suvokiame save kaip bendruomenės individus. Kol suaugęs žmogus susikuria tokį pasaulio atspindį, tenka pereiti tris skirtingas sveikos vaiko psichikos raidos fazes, kurių metu pasaulio suvokimas vis kinta: oralinę, analinę ir maginę-edipinę.

Oralinė fazė

Oralinė fazė trunka nuo gimimo iki maždaug pusantrų ar dvejų metų. Šiame tarpsnyje vaiko pasaulio atspindys gali būti įvardytas kaip „aš esu tai, ką aš gaunu". Tai laikas, kai vaikui svarbiausia neatidėliotinas jo poreikių tenkinimas. Mažylis oralinės fazės metu turi patirti, kad šalia yra artimas asmuo, kuris patenkina kūniško artumo, staigų alkio ar troškulio numalšinimo poreikį. Naujagimis dažniausiai neverks, patirdamas alkį, nes jis dar net negali matyti, ar netoli yra objektai, galintys jį numaldyti – motinos krūtis ar buteliukas. Jis įsivaizduos krūties artumą ir jo poreikis bus neatidėliotinai patenkinamas, t. y. motina tuoj pat priglaus vaiką prie krūties ir jį žindys arba, jei tai neįmanoma, pamaitins jį iš buteliuko. Būdingas kūdikio verksmas pasigirsta tik maždaug ketvirtą–šeštą savaitę, kai vaikas ima skirti ne tik šviesos ir tamsos kontrastą, bet ir suvokti maisto šaltinį esant pasiekiamą arba ne. Jei krūtis arba buteliukas neatsiranda, riksmas praneša apie įniršį dėl tokios padėties.

Tuo metu vaiko motorikoje vyksta svarbūs pokyčiai, jis pirmiausia atranda pasaulį ropodamas, vėliau – ėmęs žengti pirmuosius žingsnius. Atskleisdamas vis „didesnį" pasaulį aplink save, vaikas ima skirti savąjį „aš" nuo sutinkamų aplinkos objektų savasties. Taip jis patiria „savo aš" ir „kito aš", kitaip tariant, paprastai ir jaudinamai pažįsta kitų egzistenciją.

Pagal Sigmundą Freudą, vaiko burna tokiame amžiuje funkcionuoja kaip erogeninė zona, nes žindant, čiulpiant ir kandžiojant patiriamas didelis malonumas. Kandžiojimas žymi vėlyvąją oralinę fazę, nes tuomet dygsta pirmieji vaiko dantys ir kandžioti tampa itin svarbu.

Analinė fazė

Analinė fazė įprastai vaikų išgyvenama nuo dvejų iki trejų metų. Vaiko pasaulio atspindys tuo metu telpa į sakinį „aš esu tai, ką aš pasilaikau sau arba atiduodu“. Pritaikant vaiko santykiams su aplinkiniu pasauliu tai reiškia, kad vaikas šiame tarpsnyje atranda galįs valdyti savo elgesį ir nuspręsti, ar leistis valdomam kitų. Populiariai kalbant, vaikas ima priešgyniauti, jis vis dažniau bando nugalėti ir įvairiais būdais priversti suaugusiuosius patenkinti jo poreikius.

Maginė-edipinė fazė

Freudas aprašo edipinę fazę kaip ankstyvąją genitalinę fazę su ypač populiariu vadinamojo Edipo komplekso apibūdinimu, fenomenu, kuriam būdingas vaiko potraukis priešingos lyties gimdytojui. Moderniojoje teorijoje kalbama ir apie tai, kad vaikai dėl staiga išryškėjusios konkurencijos su tos pačios lyties gimdytoju atsiriboja nuo svarbiausio santykio su vienu asmeniu ir tuo metu pirmą kartą integruojasi į šeimos sistemą.

Išsamios šios krypties Freudo studijos siekia labai toli; mano tezei yra svarbu, kad vaikai maginėje-edipinėje fazėje, kuri trunka nuo ketvirtų iki penktų metų, apibrėžiami kaip „aš esu tai, ką įsivaizduoju“. Jie gyvena pagal šūkį „aš konstruoju tokį pasaulį, kokio man reikia“. To amžiaus vaikai patiria fantazijas, kurios suaugusiesiems atrodo nerealios, jie naudojasi daiktais taip, kaip tą akimirką jiems atrodo reikalinga.

Kai vaiko psichika vystosi be sutrikimų, fazės, kurių metu atsiranda šie vaikiški pasaulio atspindžiai, seka viena paskui kitą. Raidos pabaigoje vaikas yra pajėgus suvokti, kad jo reakcijos sukelia kitų re-

akcijas. Jis gali, pavyzdžiui, suvokti savo vaidmenį kilus konfliktui ir adekvačiai elgtis. Įprastai vaikas tuomet laikomas pasirengusiu mokyklai. Tačiau šiuos raidos tarpsnius vaikas gali įveikti tik tuomet, kai tėvai jų metu elgiasi atitinkamai. Jie turi rūpintis, kad kiekviena fazė būtų užbaigta ir būtų galima pereiti į kitą. Tai jokiu būdu nėra automatiškas vyksmas. Vėliau, jau po šeštųjų metų, vaiko laukia kiti vystymosi tarpsniai – ir taip iki vėlyvosios paauglystės, kai susiformuoja suaugusiojo pasaulio atspindys.

Vystymąsi apibūdinantys atspindžiai pagrįsti klausimu „Kaip aš šiame pasaulyje suvokiu save patį?“. Tuo pačiu metu kitoje psichikos srityje formuojasi kita perspektyva, atsakanti į klausimą „Kaip aš suvokiu pasaulį?“.

Kai tik vaikas pradeda ropinėti ir vaikščioti, jis tiria visus savo aplinkos daiktus juos liesdamas, čiuopdamas ar laižydamas. Tarkim, kėdė pirmiausia išbandoma stumdant, vėliau – laipiojant. Jos, kaip baldo, skirto sėdėti, funkcija mažo vaiko suvokiama gerokai vėliau.

Vaikas tiria ir supančius asmenis. Nuo dešimto iki šešiolikto mėnesio vaikas išgyvena ankstyvąją narcisistinę fazę ir yra įsitikinęs galįs valdyti viską ir visus, tuo gyvenimo tarpsniu jis patiria visišką autonomiją.

Iki trečiųjų metų žingsnis po žingsnio yra daromi atradimai, atskleidžiantys, kad tiek vaikas, tiek suaugusieji yra atskiri asmenys. Tuo metu vaikas gali patirti, kad suaugęs žmogus yra didesnis, stipresnis ir galingesnis. Nuo šios akimirkos vaikas kilus konfliktui reaguoja į suaugusiuosius, įprastai tariant, jis „klauso“. Fazės pabaigoje yra pasiekiama vaikų darželio lygio branda, ir vaikas reaguoja į pedagogines suaugusiųjų intervencijas.

Problemos, su kuriomis aš susiduriu savo kasdieniame darbe, rodo, kad mes auginame vis mažiau vaikų, pereinančių visą tinka-

mos raidos kelią. Ir dar esu priverstas konstatuoti, kad vis mažiau vaikų turi pakankamai išsivysčiusias psichikos funkcijas. Padariniai: per pastaruosius penkiolika metų diagnozuoju vis daugiau vaikiško ir paaugliško amžiaus sutrikimų, konsultuoti atvedami vaikai su keliomis problemomis.

Pavyzdžiui, įvairūs motorikos sunkumai. Nesugebama atlikti koordinuotų judesių, ypač dažnai neišlavinta smulkioji motorika, kuri būtina rašant. Norint įsivaizduoti šio sutrikimo mastą, reikia turėti omenyje, kad prieš penkiolika metų ankstyvojo amžiaus vaikų motorikos sutrikimai sudarė maždaug dvidešimt procentų. Dabar jau yra gerokai peržengta penkiasdešimties procentų riba ir fiksuojama augimo tendencija.

Kyla absurdiškų situacijų. Žinau vaikų darželį, kuris dar prieš kelerius metus mielai rengė išvykas į miesto botanikos sodą. Tų išvykų, kaip man pranešė darželio vadovybė, buvo atsisakyta, nes didesnė vaikų dalis nebepajėgianti įveikti vieno kilometro nuotolio nuo darželio iki botanikos sodo. Vaikai imą skųstis kojų skausmais, todėl jiems to nebesiūloma. Panašius atvejus dera laikyti ypač pavojingais, ir ne tik dėl vaikų motorikos sutrikimo, bet ir dėl tos pasyvios pozicijos, kurią pademonstravo darželio personalas.

Taip pat daug trūkumų pastebima suvokimo srityje. Dirginimas, kilęs smegenyse dėl klausos, regos ar lytėjimo, nepasiekia kitų smegenų sričių, nors tai yra būtina, norint naudojantis atitinkama smulkiąja motorika į sąsiuvinį nurašyti lentoje perskaitytą žodį.

Kalbos raidos sutrikimai yra itin dideli. Šiandien daugelis penkiamečių vaikų nebesugeba suprantamai suformuluoti elementariausių poreikių. Gramatikos taisyklės atrodo negirdėtos, garsai tariami klaidingai, rišlūs sakiniai tapę retenybe. Prie to prisideda tokie sutrikimai kaip švebeldžiavimas ir mikčiojimas, sukeliantys vaikų atskirties nuo socialinės aplinkos pavojų. Vieno vaiko kalbos sutrikimai ir kito

vaiko socialinio elgesio problemos kartais gali susidurti nelemčiausiu būdu. Dažni padariniai yra patyčios, izoliacija, fizinė prievarta ir sunkios psichinės traumos.

Anksčiau su tokiomis kalbos problemomis savo praktikoje susidurdavau itin retai, dabar jos tapo kasdienybe. Jei atsižvelgsime į tyrimus, kurie liudija, kad kiekvienas penkerių metų vaikas, persikraustęs į svetimą šalį, po pusės metų dažniausiai yra pajėgus be akcento kalbėti nauja kalba, tokio reiškinio dramatizmas pasirodys dar ryškesnis.

Tarp minėtų vystymosi trūkumų ypač išsiskiria švaros ugdymo sritis, nes ji kartu su gebėjimu kontroliuoti kūno išskyras sudaro svarbią vaiko raidos dalį. Jei vaikų darželiai šiandien griežtai reikalautų, kad naujokai būtų „sausi", šie susidurtų su didžiule problema.

Sulaukus mokyklinio amžiaus, prasideda mokymosi ir rezultatų problemos. Jau pradinukai visiškai nedėmesingi ir neįmanomai sunkiai susitelkia net trumpai užduočiai, ilgesniam laikui neįsimena dėstomo dalyko faktų ir nesugeba jų pritaikyti kitame kontekste.

Bendruomeninė daugelio vaikų elgsena kelia didelį susirūpinimą. Savo aplinkoje jie tikrai yra maži tironai, itin agresyvūs tiek veiksmais, tiek žodžiais savo bendraamžiams, ir paprasčiausiai nesugebantys pritapti grupėje.

Tačiau šie vaikai ir jaunuoliai kelia rūpesčių ne tik kitiems vaikams, jų egoizmui nėra kliūtis nei tėvai, nei seneliai, nei kiti į kasdienį auklėjimą įtraukti asmenys – auklėtojai ar mokytojai. Norėdamas parodyti, kokių konkrečių padarinių gali turėti toks elgesys, papasakosiu apie Klaudijos, mergaitės iš darnios šeimos, atvejį. Ji antrus metus lanko vaikų darželį netoli tėvų namų.

Klaudijai penkeri metai, į miesto vaikų darželį ją rytais dažniausiai nuveda mama, po pietų ją vėl pasiima.

Vieną dieną įvykiai klostosi taip: Klaudijos mama ateina į vaikų darželį pasiimti dukters. Pirmiausia ji nueina pas auklėtoją pasiteirauti, ar atėjo tinkamu laiku. Klaudija jau du kartus skundėsi vaikų darželio personalui, kad ją per vėlai pasiima. Tačiau auklėtoja nuramina motiną: jos dukra dar esanti grupės patalpose, taigi negresia jokie nemalonumai.

Durys atsidaro, Klaudija pasirodo viena iš pirmųjų ir akivaizdžiai apsidžiaugia, kad mama jau atėjusi. Tuoj pat užsimezga žaidimas: Klaudija lekia link jos, laikydama ištiestoje rankoje įsivaizduojamą keksiuką, kurį ji iškepusi specialiai mamai.

Mama leidžiasi įtraukiama į žaidimą, ji lenkiasi prie savo dukters, padėkoja jai už gražų ir skanų keksiuką ir... atsikanda jo. Šis veiksmas sukelia dramatiškus padarinius: Klaudiją beveik ištinka šokas, jos žaidimo plane nebuvo numatyta, kad mama atsikąs, ji norėjo atiduoti kepinį paskanauti namie. Vaiko reakcija neapsiriboja verksmu, Klaudija griūva ant žemės ir garsiai kartoja, kad mama jokiu būdu neturėjusi dabar atsikąsti keksiuko.

Mergaitė maždaug penkiolika minučių yra visiškai nesukalbama, raminamus žodžius užgožia garsus kūkčiojimas, nuo bandymų apkabinti ji ginasi spyriais bei smūgiais. Tuomet mamai šauna išganinga mintis: ji įtikinsianti Klaudiją, kad atsikandusi tik trupinėlį, o likęs keksiukas tebesąs jos rankoje. Taigi jį galima neštis namo ir suvalgyti Klaudijos nurodytu laiku.

Vaikas priima pasiūlymą, tačiau primena mamai, kad tai jokiu būdu neturi pasikartoti. Kai mama su dukra pagaliau išeina iš vaikų

darželio, mama neša ne tik kuprinę, bet ir dukters striukę. Ir, žinoma, įsivaizduojamą keksiuką!

Šis atvejis parodo, kaip mama tampa savo penkiametės dukters įrankiu. Iš pirmo žvilgsnio Klaudija nepanaši į nepakankamai išsivysčiusį vaiką, įsivaizduojamo keksiuko idėja liudija fantaziją ir penkiamečiams būdingą norą žaisti.

Problema susijusi su Klaudijos reakcija į netikėtą motinos poelgį. Tai, kad ji nenoromis pažeidė numatytą Klaudijos žaidimo scenarijų, sukelia mergaitei frustraciją: lūkestis, kad keksiuku bus tik grožimasi neatsikandant, netikėtai sudūžta.

Jei Klaudijos psichikos išsivystymas atitiktų penkiamečio vaiko lygį, ji būtų galėjusi susivaldyti ir, nepaisydama spontaniško susierzinimo, suvokti, kad tokia jos demonstruojama reakcija yra perdėta. Mergaitė normaliai reaguotų tik tuomet, jei motiną laikytų savaime suprantamu autoritetu. Tuomet ji nebandytų užsispyrėlišku elgesiu paveikti savo motinos ir išprovokuoti jos atsiprašymą. Svarbu, kad vaikas patirtų motiną kaip savojo „aš“ apribojimą, nes tik tokiu būdu yra sukuriamos psichinės funkcijos, leidžiančios vėliau gyvenime šalia motinos ir tėvo pripažinti kitus svarbius autoritetus.

Motinos elgesyje į akis krinta keletas dalykų, darančių dukteriai neteisingą įtaką. Tai prasideda pasiteiravimu, ar ji atėjusi laiku, nes Klaudija skundusis auklėtojai ir galbūt pačiai mamai dėl vėlavimo. Normaliu atveju Klaudija turi sutikti su tuo, kad ne ji, o motina nusprendžia, kada vaikas bus pasiimamas iš darželio. Tačiau mama leidžia Klaudijai spręsti, ar jau metas ją pasiimti. Būdama įsitikinusi, kad turi su dukterimi dalytis sprendimo teise, ji tampa priklausoma nuo jos. Kas čia negerai? Ar nėra pedagogiškai teisinga suteikti vaikui šiuos sprendimo ir kartu kritikos įgaliojimus? Vyraujanti nuomonė šiandien atsakytų „teisinga“ ir drauge atleistų tiek vaiką, tiek motiną nuo atsakomybės už klaidingą elgesį.

Nes kalbama būtent apie klaidingą elgesį. Penkiametės Klaudijos psichika nėra brandi. Tam, kad vėliau ji galėtų skirti, kada kas nors ateina laiku ar pavėluoja (tarkim, į susitikimą), jos psichinis suvokimas turi būti lavinamas. Tai gali vykti tik tuomet, kai motina jai nurodo, kas yra „laiku“, o kas „per vėlai“. Klaudija tik paklūsta būdingam savo amžiaus įnoriui, pagal kurį tinkamu šiandien laikomas vienas laikas, o rytoj kitas. Tik motinos, žinančios ir besilaikančios nustatyto termino, atkaklumas gali ją išmokyti objektyviai atpažinti tinkamą metą.

Tai, kas iš pirmo žvilgsnio rodosi nesvarbu, vėliau tampa dalyku, kurio reikšmės nedera sumenkinti. Panašios situacijos yra svarbios pirminiams įgūdžiams, be kurių vargiai įmanomas tolesnis sklandus gyvenimas visuomenėje, formuotis. Nepunktualumas mums šiandien atrodo beveik nekalta tvarkingumu neapdovanoto žmogaus savybė. Bendraujant privačiai tai atleistina, nors irgi dažnai erzina, tačiau neįmanoma paneigti, kad profesinėje veikloje tokia savybė gali būti itin nemaloni. Juk neturime atskirų psichikų privačiam ir profesiniam gyvenimui. Žiūrint iš psichikos pozicijų, nepunktualumas (ir garantuotos problemos realiame gyvenime) kyla iš tokių situacijų, kokią mūsų pavyzdyje pademonstravo Klaudija ir jos mama.

Patyrinėkime keksiuko sceną dar iš arčiau. Joje yra aibė smulkmenų, kurios drauge trukdo tolesnei teigiamai vaiko psichikos raidai. Klaudijos idėja su įsivaizduojamu keksiuku liudija gyvą fantaziją ir sveiką norą žaisti. Tačiau jos reakcija į netikėtą motinos poelgį yra nepakankamai išsivysčiusių psichinių funkcijų padarinys. Susirūpinimą kelia ne pats funkcijų trūkumas, bet motinos elgesys, neleidžiantis vaikui jų įgyti. Klaudijos motina pirmiausia bando elgtis argumentuotai – ji maldo vaiką kalbėdama, siūlo sprendimus. Kadangi vaikas atsako į tai neigiamai, garsiu kūkčiojimu, motinai atrodo tinkama siekti kūniško kontakto, bandyti paguosti dukrą motinišku artumu. Rezultatas – gynyba smūgiais.

Klaudija iš šios penkiolika minučių trukusios scenos pasimoko galinti savo veiksmais nulemti motinos elgesį. Ji priverčia motiną imtis „bandymo ir klaidos“ metodo, ieškoti tinkamo sprendimo, kol galiausiai ganėtinai geras pasirodo pasiūlymas neštis keksiuką namo. Egoistiško Klaudijos elgesio kulminacija yra tas natūralumas, su kuriuo ji reaguoja į motinos bandymus padėti, nors ant žemės parkrito pati tyčia, ir įsakmus priminimas motinai, kad tai neturi pasikartoti. Motinos ir vaiko santykiai apvirsta aukštyn kojomis – Klaudija auklėja savo mamą.

Įprastu atveju ši situacija tiktų ugdyti Klaudijos psichines funkcijas, pavyzdžiui, gebėjimą patirti nusivylimą. Motinos elgesys turėtų tapti natūralia jos nusivylimo riba, bet tai įmanoma tik tada, kai motina veikia nepriklausomai. Jei ji bando įtikti dukrai ir reaguoja į jos elgesį, Klaudija netenka galimybės ištverti patirto nusivylimo ir deramai su juo susidoroti.

Ne pavienis atvejis

Klaudija nėra vienintelis atvejis. Tokių vaikų kaip ji aš kasdien sutinku savo kabinete, susirūpinimą keliančių precedentų skaičius taip auga, kad ateinančiais metais mūsų visuomeniniame gyvenime galima numatyti nemažus poslinkius. Aš ir toliau gausiais pavyzdžiais iliustruosiu vaikų ir jaunuolių klaidingą elgseną ir nepakankamą jos korekciją taikant pedagogines priemones bei terapiją.

Siekiant suvokti klaidingo vystymosi mastą, reikia turėti omenyje smarkiai pakitusią aplinką: kai lyginu man šiandien atvedamus vaikus su savo pacientais prieš dvidešimt metų, galiu aiškiai nusta-

tyti, kad vaikai turi nebe vieną, o kompleksinius kelių sričių sutrikimus. Ką tai reiškia realiai, rodo testai, kuriuos mano prašomas savo mokykloje neseniai atliko pažįstamas pagrindinės mokyklos vadovas. Mokslo metų pradžioje mokyklos naujokai buvo tikrinami dėl įvairių problemų. Tikrinimo rezultatai užfiksuoti lentelėse. Kitame puslapyje pateikiu vieną iš tų lentelių kaip pavyzdį.

Iš šio pavyzdžio akivaizdu, kokia opi mūsų aptariama problema. Iš viso tirtos trys klasės. Pateiktoje lentelėje pavaizduoti 1x klasės rezultatai. Tik keturi iš dvidešimt penkių 1x ir 1z klasių (trys iš dvidešimt trijų 1y klasės) mokiniai neturi jokių sutrikimų, po vieną sutrikimą – keturi vaikai 1x klasėje (aštuoni 1z bei trys 1y). Visi kiti mokiniai turi keleto sričių problemų, dviem mokiniams užfiksuota net po septynis sutrikimus. Keturiasdešimt septyni iš septyniasdešimt trijų mokinių trijose klasėse turi daugiau nei po vieną sutrikimą, tai sudaro šešiasdešimt keturis procentus, taigi beveik du trečdalius visų mokinių. Čia nesiimsime išsamios visų testo rezultatų interpretacijos, tačiau į akis krinta itin nemažas suvokimo sutrikimų skaičius. Visose trijose klasėse jie nustatyti daugumai mokinių. Sutrikimo įtaka mokinių elgesiui per pamoką yra lengvai įsivaizduojama. Sklandi pamokos eiga, be kurios neįmanoma perteikti žinių, atsižvelgiant į testo duomenis praktiškai yra neįgyvendinama.

Mokytojas savo mokykloje gali lengvai patikrinti, ar sutrikusių funkcijų vaikai yra pavieniai atvejai, ar tai būdinga didesnei mokinių daliai. Jam tereikia pamokos pradžioje atsistoti prieš klasę ir paprašyti mokinių išsiimti konkrečią knygą. Klasės reakcija bus labai iškalbinga ir patvirtins anksčiau minėtą įspūdį. Vargu ar bent vienas vaikas iš karto įvykdys šį paprastą ir suprantamą reikalavimą, daugumai prireiks antro ar trečio prašymo. Ir net po to kai kurie vaikai iš savo kuprinių reikalingos knygos neišsiims.

Su tokiomis vaikų problemomis susiduria ne tik pagrindinių

2006 metų rudens įvadinės pamokos-žaidimo rezultatų apžvalga

Vaikas	Smulkioji motorika	Suvokimas	Logika / mokymasis	Matematika	Stambioji motorika	Kalba	Darbinis ir visuomeninis elgesys	Ryškių sutrikimų skaičius	Konsultacija	Pasiūlyta, bet neįvykusi konsultacija
M1		x						1		
M2	x	x	x		x	x		5		
M3		x	•					1		
M4	x	x	x	•		x	x	5		x
M5	x	x			x			3		
M6	x	x	x	x	x	x	x	7		x
M7	x		x			x		3		
M8	x	x	x	•	x	x		5		
M9		x	x		x			3		
M10								0		
M11								0		
11								0		
12	x	x	x	x	x		x	6	x	
13		x	•		x			2		
14	x	x	x	x		x		5		
15	•		x					1		
16	x	x	x	x	x			5		
17	x	x					x	3		
18	x	x	x		x	x		5		
19	x	x			•			2		
110	x							1		
111	x				x			2		
112	•		•					0		
113	x	•	x			x	x	4		
114								0		

Klasė 1x — X žymi stiprų sutrikimą — • žymi neryškų sutrikimą

mokyklų mokytojai pateiktuose pavyzdžiuose. Sutrikimai daro įtaką visuomeniniam vaikų gyvenimui, tiek privačiam, tiek viešam.

Dar prieš keletą metų tokia knyga negalėjo būti parašyta, nes aptariami raidos ypatumai buvo suvokiami ne kaip patologija, o kaip normalaus ir siektino vaikų auklėjimo savarankiškais individais padarinys. Kitaip tariant: Klaudijos elgesys būtų buvęs traktuojamas kaip sąmoningo vaiko protesto prieš suaugusiųjų pasaulį ženklas, motinos nesavarankiškumas penkiametės dukters atžvilgiu būtų buvęs ignoruojamas ir nustumiamas į užmarštį.

Tokios traktuotės pagrindus galima pastebėti aštuntojo ir devintojo dešimtmečių auklėjimo koncepcijose, kurios, remdamosi 1968-ųjų kartos visuomenės samprata, savo pagrindiniu tikslu laikė autoriteto sąvokos sumenkinimą. Auklėjimas, suvokiamas kaip vadovavimas ir vedimas, atrodė itin įtartinas, dažnai buvo manoma, jog karo metų karta ir pokario laikais taiko fašistinio auklėjimo koncepcijas.

Čia ne vieta išsamiai diskutuoti apie tai, kas 1968-ųjų pedagoginėse idėjose buvo sektina, o kas greičiausiai paklojo pamatą vėlesnėms nesėkmėms, abi koncepcijas galima būtų pagrįsti daugeliu pavyzdžių. Svarbu suprasti, kad turinčiųjų auklėjimo teisę sąmonėje įsitvirtino pasaulio suvokimas, atskyręs pavienį žmogų, kaip individualybę, nuo visuomenės ir bandęs jam suteikti beveik neribotas saviraiškos galimybes. Suaugusieji nebeturėjo nurodinėti vaikams, kas tinkama, o kas ne, tai dažnai buvo interpretuojama kaip neleistina indoktrinacija. Vaikai turėjo vystytis bei semtis patirties kuo mažiau veikiami suaugusiųjų pasaulio ir tokiu būdu išaugti savarankiškais, laisvais individais.

Šiandien 1968-ųjų karta išaugo iš revoliucingo amžiaus, užaugino savo vaikus ir dešimtmečius darbuojasi savo profesijų srityse. Daugelis, pvz., bendrovių savininkai ar vadovaujantys asmenys, susiduria su personalo atranka arba vadyba. Staiga jie išvysta, ką pridarė jų pasikviestos šmėklos.

Man tenka dažnai šnekėtis su amatininkų dirbtuvių bei mažmeninės prekybos savininkais, kurie grąžydami rankas ieško mokinių, galinčių ir toliau užtikrinti jų įmonių gyvavimą. Tačiau jų pastangos prilygsta tam adatos ieškojimui šieno kupetoje. Interneto forumuose, tokiuose kaip *www.foraus.de*, už apmokymus atsakingi įvairių įmonių atstovai skundžiasi savo vargais su mokiniais ir paralelės su čia aprašomais pavyzdžiais yra stulbinamai akivaizdžios. Vaikiški vystymosi trūkumai prasimuša pro apmokomų jaunuolių elgesį ir yra pagrindinė priežastis, dėl kurios šiandien taip skundžiamasi – mokyklos absolventai nesugeba įgyti profesinių įgūdžių.

Kokia opi ši problema, galima buvo neseniai patirti kalbantis su Šiaurės Vokietijos pramonės ir prekybos rūmų vadovybės nariu, kuris į klausimą, kuo labiausiai skundžiasi įmonės, vienareikšmiškai atsakė, kad mokyklų absolventai prastai pasirengę profesiniam mokymui. Paminėti maždaug dvidešimt penki–trisdešimt procentų gana išsamiai atskleidžia ir problemos mastą. Tokie skaičiai, toliau buvo teigiama, bendrame demografinės raidos fone atrodo gana dramatiškai.

Skaitydamas pranešimus įmonių meistrams, užuot sulaukęs savo neįprastų teiginių nesupratimo, išgirstu labai daug pritarimo ir net kažko panašaus į „aha“ efektą. Nes jaunuolių, praktiškai neįstengiančių užbaigti savo profesinio mokymo (nekalbant jau apie metus ar dešimtmečius darbe), fenomenas yra pažįstamas beveik kiekvienam įmonės savininkui ar už profesinį parengimą atsakingam asmeniui.

Automobilių remonto dirbtuvės savininkas neseniai papasakojo apie mokinį, kuriam buvo pasakyta atnešti konkrečias remontui reikalingas reples. Mokinys nepajėgė atlikti užduoties, jis atrodė nesupratęs paprasto nurodymo, klausinėjo, ką tiksliai jis turįs atnešti, ir

taip sukomplikavo padėtį, kad reples galiausiai atnešė kitas bendradarbis. Iš tokių pavyzdžių aiškėja, kad egzistuoja akivaizdi susišnekėjimo su jaunais žmonėmis problema. Kalbama viena kalba, tačiau ji nėra suprantama.

Kad ir kiek būtų pedagoginių teorijų, nagrinėjančių, kaip reikia įveikti jaunų žmonių „nenorą", iki šiol nesisekė atskleisti vaiko raidos dėsningumų, lemiančių tokius trikdančius reiškinius.

Dėl klaidžiojimo ieškant priežasčių yra kaltas gydytojų bei terapeutų prisirišimas prie įsigalėjusių gydymo modelių bei metodų ir aklas diagnozių taikymas esamai jaunųjų pacientų būklei.

Iš pirmo žvilgsnio tai gali skambėti kiek paslaptingai, tačiau atidžiau pažvelgus pastebima logika ir aiškumas. Šiandienos diskusijos iš esmės neteisingos. Buvo itin susidomėta tendencijomis, kurių ekstremaliausios apraiškos tuoj pat nusitveriamos žiniasklaidos. Visuomenė vis dar tiki turinti nuovoką apie tai, kas yra „normalu", kaip elgiasi sveiki žmonės, tarp jų vaikai ir paaugliai. Žvilgsnis į aktualijas atskleidžia, kad taip manantieji klysta.

Stebintieji pastarųjų metų tendencijas patvirtins, kad susidūrėme su nemaža visų atskaitos taškų, taikomų žmogaus raidai, slinktimi. Kas normalu, o kas ne, yra kasdienių diskusijų tema. Šiam procesui būdinga tai, kad mes nepaliaujamai judame atgal. Tai reiškia ne ką kita, o atskaitos taškų perkėlimą prie vis žemesnių padalų. Prieš dvidešimt metų buvo normalu, kad trimetis vaikas, pradedantis lankyti vaikų darželį, turi mokėti kontroliuoti savo kūno išskyras, taigi išlikti „sausas", o dabar darželyje pirmą kartą apsilankantiems tėvams praktiškai apie tai net neužsimenama. Tiek tėvai, tiek auklėtojai tyliai sutaria, kad vaikas gali pradėti lankyti darželį, nors jis nei dieną, nei naktį nepajėgia išbūti be sauskelnių. Tik ilgą darbo stažą turinčios auklėtojos retsykiais parodo patiriančios nedidelį diskomfortą, kai prabylama šia tema, tačiau ir jos prisitaikė prie šiandienos nuostatų,

kitaip tariant, jos pasidavė visuomenės spaudimui. Tai, savaime suprantama, galioja ne tik „sausas ar ne“, tačiau ir kitiems klausimams, pavyzdžiui, gebėjimui reaguoti į raginimą susitvarkyti.

Kai vaikas atvyksta konsultuotis, aš, turėdamas svarią priežastį, konsultaciją jau dvidešimt metų pradedu vienodai. Užduodu tuos pačius klausimus, taikau tuos pačius metodus kaip ir tuomet, kai pradėjau dirbti vaikų psichiatru. Todėl galiu palyginti tėvų ir vaikų reakcijas per visą tą laiką. Kaip tai konkrečiai susiję su mano veikla, trumpai paaiškinsiu.

Aš užsiimu vaikais ir jaunuoliais, kurie kelia sunkumų tėvams ir mokytojams, tai yra tokiais, kurie, visų nuomone, nukrypsta nuo visuotinai priimtų elgesio normų. Pirmoji sėkmingo vaikų gydymo sąlyga yra kuo išsamesnis diagnostinis įvertinimas. Tam skiriamas ir viso kūno tyrimas siekiant atmesti ne psichinės kilmės ligą. Atliekant neurologinę apžiūrą tiriami nervai bei judėjimo funkcija. Po tokios įžangos, atsižvelgdamas į įvairius aspektus, aš vertinu vaiko psichiką. Taigi mes tikriname gebėjimą palaikyti ryšius, jausmų būklę, gebėjimą mąstyti arba sąmonės būsenas. Be to, naudojami pripažinti testai intelektui tirti. Testais taip pat įmanoma įvertinti vaiko motorikos ir suvokimo išsivystymo lygį. Be objektyvių tyrimų, atliekama ir daug profesinių, nes dauguma psichinių procesų vyksta nesąmoningai. Tai daliai tirti mano konsultacijose taikomi pripažinti projekciniai testai. Be to, iškilus tam tikriems neurologiniams klausimams, galima pasitelkti elektroencefalogramą.

Svarbu paminėti, kad šalia gausių diagnostinių vaiko tyrimų yra naudojamasi tėvų pateikiama biografine anamneze. Iš graikų kalbos kilęs anamnezės terminas reiškia atsiminimą. Pridėtas žodis „biografinė“ nurodo, kad tėvai man kiek galima tiksliau papasakoja savo gyvenimo istoriją, kurią galbūt galima susieti su vaiko sutrikimais. Labai svarbu kuo tiksliau įvertinti tėvų ir vaiko ryšius: kokia yra kasdienybė

namie, kaip organizuoti mokykliniai bei asmeniniai reikalai, kokiu tonu bendraujama, kas abiejų pusių laikoma norma, o kas ne. Visa tai ir dar daugelis dalykų iš tiesų yra svarbūs. Kartais tikslinga įtraukti ir brolius bei seseris, jei norima iš esmės suvokti konkretų atvejį.

Šioje vietoje kyla sunkumų: vaikų psichiatrijos srityje yra įvairių mokslo krypčių. Todėl įvertinti rezultatus ir patį procesą gerokai sunkiau, palyginti su vaikų gydymo mokslu, kur dažniausiai vadovaujamasi vienodais standartais. Todėl visai įmanoma, kad čia aprašomas metodas skiriasi nuo to, su kuriuo jūs, kaip skaitytojai, gal jau esate susipažinę. Tačiau tai nekeičia reiškinio, kokį aš jį matau, esmės.

Taigi aš pirmiausia ištiriu vaiko psichiką, tuomet susipažįstu su tėvais ir sudarau anamnezę. Tada vaikas apsilanko dar penkis kartus ir per tuos apsilankymus yra stebimas dar dviejų bendradarbių, siekiant susidaryti kuo išsamesnį vaizdą. Visi pastebėjimai apibendrinami per kolektyvinį pasitarimą ir nustatoma diagnozė, kuria remiamasi gydant toliau.

Tik dėl šio dvidešimt metų nekintamai taikomo metodo aš galiu aiškiai matyti lemtingą tendenciją, galiu suvokti, kaip baisiai per pastaruosius dvidešimt metų pakenkta vaikų psichikos raidai.

Svarbiausia išvada skamba taip: reikia pakeisti mąstymo kryptį! Norėdami prasmingai analizuoti ir gydyti, mes turime žinoti, ko siekiame, o šiuo atveju tai reiškia atsakymą į klausimą: „Kokias psichines funkcijas turi turėti mūsų vaikai?" Tik išugdytos psichinės funkcijos gali garantuoti prasmingą pavienio žmogaus gyvenimą ir drauge tapti pamatu darniai visuomenei, o tai reiškia patenkintą ir laimingą žmogaus ir ateinančių kartų gyvenimą.

Mes, suaugusieji, turime suvokti, kad vaiko auklėjimo tikslas yra jo savarankiškumas, pirmiausia turint galvoje tokias plačias sritis kaip profesijos įgijimas bei santykių palaikymas. Todėl į sąvoką „auk-

lėjimas“ patenka ir psichikos formavimas, nors mes nutolstame nuo pedagoginės žodžio „auklėjimas“ reikšmės. Psichikos formavimas reiškia nuolatinį jos funkcijų lavinimą tiek tėvų namuose, tiek vaikų darželyje, mokykloje ar kitoje pedagoginėje įstaigoje. Deja, šiuo klausimu būtent mokyklos pasižymi itin kontrproduktyviu elgesiu. Nes pagrindinių elgsenų, tokių kaip „klausytis“, „sekti“, „dirbti drauge“, įtvirtinimas tik tuomet sėkmingas, kai yra atitinkamos taisyklės, leidžiančios pasiekti mokymosi veiksmingumą. Turėtų būti aišku, kad mokiniai gali kalbėti tik tada, kai ateina jų eilė ir jie apie savo norą praneša iš anksto, kad jie turi sėdėti ant kėdės, o ne vaikščioti po klasę, kad žaisti su mobiliuoju telefonu per pamoką yra draudžiama.

Nuo sveiko prie ligoto. Kodėl svarbiuose debatuose remiamasi klaidingomis prielaidomis

Pagrindinė diskusijos apie klaidingą mūsų vaikų vystymąsi problema ta, kad svarbiausi argumentai grindžiami patologija. Tai sukelia du rimtus padarinius. Viena vertus, mūsų suvokimas apsiriboja ligotu ir akivaizdžiai nenormaliu išsivystymu, sveiką traktuojant kaip savaime suprantamą ir pačios gamtos parūpintą. Kita vertus, kai diagnozuojamas liguistas išsivystymas, mes tuoj pat pradedame galvoti apie terapijos galimybes. Gerbtinas tas, kuris atpažįsta sutrikimą, tačiau dėl to mes nieko nelaimime, nes sutelktas žvilgsnis patologiją paverčia sveikata. Kol gydomi požymiai, priežastys lieka nepastebėtos. Dėl to kalta painiava, leidžianti požymiui virsti sutrikimo priežastimi.

Deja, diagnozės ir terapijos srityse taip pat tenka konstatuoti, kad atskaitos taškai pasislinko. Tai, kas anksčiau buvo laikoma patologija ir reikalavo deramo gydymo, šiandien dažniausiai vertinama kaip norma. Čia veikia daugumos principas: kuo daugiau vaikų diagnozuojamas iki šiol sutrikimu laikytas elgesys, tuo dažniau sutrikimas bus vertinamas kaip ne toks kenksmingas, priimtinas ir galiausiai kuriuo nors metu kaip normalus elgesys. Daugumos ekspertų analizės instrumentarijus taip pat ima derintis prie šitos tendencijos ir nemažai abejotinų fenomenų lieka visai neužfiksuoti.

Norint rasti pavyzdžių, iliustruojančių tokį suvokimo pokytį, nereikia toli ieškoti, užtenka dalyvauti eilinėje normalios vokiškos gimnazijos pamokoje. Anksčiau nebūtų buvę įmanoma įsivaizduoti nuolatinio ten tvyrančio triukšmo, dėl kurio konstruktyvus pokalbis per pamoką praktiškai tapo nebeįmanomas. Kuris nors vaikas visą pamoką kalba, klausosi muzikos arba užsiima kitokia triukšminga veikla, neturinčia nieko bendra su mokslu. Net jei tai dar nesąmoningai suvokiama kaip nemalonus dalykas, ateities tendencija aiški, tai gali tapti „normaliu“ elgesiu.

Pasau universiteto atliktoje studijoje prieš kurį laiką buvo išsamiai tirtas per didelio mokinių skaičiaus klasėse poveikis. Tai, kad triukšmo lygis klasėje buvo ganėtinai aukštas, galima nesunkiai įsivaizduoti. Tačiau buvo įdomu, kad Fritzas Haselbeckas, pedagogas, didaktikos docentas, atsakingas už šitą studiją, *Süddeutschen Zeitung* duotame interviu nurodė ne tik gausių klasių problemą, bet ir esminius mokinių dėmesio sutelkimo sutrikimus (esant dideliam vaikų skaičiui klasėje jie paūmėja). Toliau savo interviu jis pateikė faktą, kuris turi lemiamos reikšmės knygoje nagrinėjamiems reiškiniams. Atsakydamas į žurnalistės klausimą, kodėl septintajame dešimtmetyje didelės klasės nekėlė panašių problemų, Haselbeckas paminėjo „iš esmės pakitusią bendrą mokyklos padėtį“. Be to, pasak moksli-

ninko, vaikai šiandien esantys „neramesni ir egocentriškesni“. Yra reikalingos „naujos vertybinės nuostatos ir mokslo turinys, galintis pasiūlyti orientaciją nesaugiame pasaulyje“.

Greta būtinybės naujai įvertinti problemišką elgesį kalba apie pokyčius mokykloje atrodo įdomi, ji reiškia ne ką kita, o tai, kad šiandien norma laikomas ne tik triukšmas, bet ir vandalizmo apraiškos, mokinių nepaklusnumas bei bendras išsilavinimo lygio smukimas.

Iš studijos ir realybės stebėjimų galima daryti išvadą, kad mokyklai gresia prievartinis taikstymasis su pakitusiomis aplinkybėmis, tikimasi, kad ji prisiderins prie kitokio mokinių elgesio. Atskaitos taškai, vertinant mokymosi rezultatus ir visuomeninį elgesį, taip pat keičiami – jie nuolat leidžiami į skalės apačią. Tačiau tai nėra nutariama mokyklos konferencijoje ir džiaugsmingai priimama, tai vyksta laipsniškai, vos pastebimai, jei nebandoma apžvelgti visumos, o gyvenama šia diena, kaip tai daro dauguma žmonių. Vaikams tai kelia didelį pavojų, o tėvai jo nemato. Vaikas nėra tinkamai skatinamas pagal savo amžių, iš jo nėra deramai reikalaujama, o tėvai neturi realaus mastelio ir nesiorientuoja; visi užliūliuojami tariamo saugumo ir įsitikinimo, esą viskas kuo puikiausia.

Interviu su nukentėjusiąja. Kaip mokytojai šiandien jaučiasi mokykloje

Kas pastaraisiais metais vyko mokyklose, niekas nepatyrė savo kailiu geriau nei mokytojai, kasdieniame darbe neretai privalantys rizikuoti savo fizine ir psichine sveikata. Susanna Möller, pagrindi-

nės ir realinės mokyklos mokytoja, savo interviu dalijasi stebėjimų rezultatais:

Kaip, Jūsų manymu, pastaraisiais metais pasikeitė mokinių elgesys?

Na taip, net jei pasakysiu, kad dauguma mano mokinių dar gali būti laikomi normaliais, negaliu paneigti, kad problemiško elgesio atvejų labai padaugėjo.

Koks tai elgesys?

Ypač sunkiai vaikai sukaupia dėmesį, jie neįtikėtinai neramūs. Daugeliui labai sudėtinga, praktiškai beveik neįmanoma net trumpą laiką ramiai nusėdėti savo vietoje ir sekti pamoką, tai yra sutelkti dėmesį į mokomą dalyką ir į mane, mokytoją.

Kuo Jūs tai aiškinate?

Yra įvairių priežasčių. Kai aš, tarkime, matau, kad ištisos klasės nepajėgia sekti pamokos, ypač pirmadienio rytais, esu priversta susimąstyti apie praėjusį savaitgalį. Itin daug laiko praleidžiama prie televizoriaus, todėl visiškai nejudama. Vaikai vėlai eina miegoti, tėvai per mažai juos kontroliuoja. O padarinius jaučiame mokykloje.

Iš kur Jūs žinote tas priežastis? Ar tai Jūsų spėjimai?

Ne, tai ne spėlionės, vaikai apie tai pasakoja mokykloje. Turėti suaugusiųjų teises ir jomis naudotis jiems savaime suprantama. Kartais sunku vaikų elgesį susieti su tokiomis, regis, paprastomis priežastimis, nes problemiški vaikai tuoj verčia galvoti apie ADHS (dėmesio stokos ir hiperaktyvu-

mo sutrikimą). Žiniasklaidos kurstymas ir tėvų spaudimas ta kryptimi labai didelis, todėl norint paaiškinti, kas vyksta, lengvai galima savo pastebėjimus susieti su šia diagnoze.

Jūs kalbatės su tėvais. Koks jų vaidmuo?

Tarp tėvų ir mokytojų tvyro didelė įtampa. Dažnai susiduriu su tėvais, kurie ateina su įsikalta nuomone, tarkim, jie būna iš anksto įsitikinę, kad jų vaikas kenčia nuo ADHS ir turi būti atitinkamai gydomas. Mano, kaip mokytojos, nuomonės net ir nebeklausiama. Arba linkstama į kitą kraštutinumą, kai tėvai purtosi bet kokios kompetencijos bei atsakomybės ir laukia iš manęs ultimatyvaus visų problemų sprendimo. Jei aš tokio negaliu pasiūlyti, ima mane kaltinti.

Kaip tėvai elgiasi su savo vaikais?

Taip pat dvejopai. Dažnai tampame perdėtų bausmių, kaip reakcijos į mūsų kritines pastabas, liudininkais. Tačiau taip pat dažnai tenka susidurti su nuomone, jog „tai yra visiškai normalu“ arba „namuose vaikas elgiasi visiškai taip pat, kodėl gi tai turi būti nenormalu?“. Tinkama reakcija, atrodo, tampa išimtimi, nors ji, žinoma, vis dar sutinkama.

Kaip mokykla reaguoja į mažėjantį mokinių pajėgumą?

Mokinių lygis krito ir mokykla prie to prisitaiko. Yra oficialūs nurodymai, kiek daugiausia vienos klasės mokinių gali gauti įvertinimą, žemesnį nei klasės vidurkis. Į tai orientuodamasis mokytojas vidurkį pakelia, kad kontroliniai darbai pasiektų nurodytą lygį.

Tai tie darbai atrodo geresni nei yra?

Taip, žinoma. Jei mes taikytume tokius pat kriterijus kaip prieš keletą metų, daugelis kontrolinių darbų iš viso negalėtų būti vertinami.

Kaip, Jūsų manymu, reikėtų reaguoti, kas turėtų pasikeisti?

Be mažesnių klasių, kuriose kiekvienas mokytojas galėtų daugiau dėmesio skirti atskiriems mokiniams, mano nuomone, reikėtų siekti, kad mokyklose atsirastų daugiau terapeutų personalo, visų pirma socialinių pedagogų. Tai pagelbėtų mokytojams, jie vėl galėtų susitelkti į savo dėstomą dalyką. Kartais pakaktų jaukiau sutvarkyti patalpas. Taip pat reikia daug ką keisti tėvų namuose.

Ką Jūs turite galvoje?

Man dažnai atrodo, kad tėvai yra pervargę. Pervargę nuo gyvenimo tempo, nuo techninių ir socialinių galimybių, kurių jie negali visiškai įgyvendinti. Vaikai tuomet vos bepastebimi ir jiems telieka kuo greičiau patiems užaugti.

Ar galėtumėte pateikti pavyzdį?

Mano klasėje buvo keturiolikmetė, kuriai teko namuose atstoti motiną nuosavai mamai. Toji įtraukdavo mergaitę į visus savo reikalus, klausdavo jos patarimo tiek dėl vyrų, tiek dėl automobilio remonto. Vaiku ji tiesiog naudojosi, norėdama susitvarkyti savo gyvenimą. Po dvejų metų, taigi būdama vos šešiolikos, mergaitė pati tapo motina. Mano manymu, ji taip ir neturėjo vaikystės.

Kiek nuosekliai Jūs susipažinote su vaikų psichikos raida ruošdamasi mokytojauti ir dirbdama mokytoja?

Iš studijų universitete metų tegaliu prisiminti vienintelį seminarą, kuriame buvo nagrinėjama ši tema. Daugiau į ją nebuvo gilinamasi. Dabar aš stengiuosi savarankiškai įgyti šios srities žinių, retsykiais pasitaiko kvalifikacijos kėlimo pasiūlymų, kuriuos mielai priimu.

Interviu su Susanna Möller apnuogina įvairias problemas. Paliečiami tėvų elgesio trūkumai, tačiau taip pat leidžiama pažvelgti į tai, kaip mąsto ir elgiasi mokytojai. Bendro lygio kritimas čia taip pat traktuojamas kaip normalus procesas, taip išvengiama akistatos su reiškinio priežastimis. Tačiau tik neadekvačiai reaguojama į simptomą.

Pasirengimas sutikti su ženkliu atskaitos taškų poslinkiu ir gerokai žemesnių reikalavimų nustatymas stipriai atsiliepia tokioms sritims kaip profesinė veikla, kurioje reikalavimai norintiesiems užimti pareigas kaip tik vis didėja, tiek dėl aukštesnio technologijų lygio, tiek dėl globalizacijos, jau pasiekusios šalies ūkį ir mažiausiuose miesteliuose bei bendruomenėse. Tarkim, anksčiau visų regionuose įsitvirtinusių įmonių arba gamybos dalies perkėlimas į kitas vietoves reiškia darbo vietų sumažėjimą ir atitinkamai didesnius reikalavimus darbo ieškančiam asmeniui. Jaunosios darbo jėgos kokybė vis dažniau nespėja koja kojon su šiais procesais.

Tėvai neretai linkę nepripažinti neįprasto savo vaikų elgesio, jį pateisinti ir laikyti deramu vaiko amžiui. Norėdamas paaiškinti, ką tai reiškia, pateiksiu dar vieną itin būdingą vaiko elgesio pavyzdį, kurį bendrais bruožais turėtų atpažinti daugelis skaitytojų. Šį sykį mes susitiksime su septynmečiu Filipu.

Filipas

Filipas dvejais metais vyresnis už Klaudiją iš ankstesnio pavyzdžio, jis lanko pagrindinės mokyklos antrą klasę ir ten susiduria su gausybės mokinių kartų nemėgstamais namų darbais.

Jo mokytoja pasakoja, kas įvyksta, kai mokykloje reikia patikrinti namų darbus: „Įprastai aš paraginu vaikus išsitraukti savo aplankus iš kuprinių ir pasidėti ant stalų, kad galėčiau pamatyti namų darbus. Po pirmo raginimo Filipas beveik niekada nepaklūsta. Neseniai jis, pakartojus prašymą, pažvelgė į mane ir paklausė: „Kodėl?“, aš kantriai atsakiau: „Nes mes dabar tikriname namų darbus.“ Tą akimirką nieko nenutiko, septynmetis visiškai nereagavo. Savaime suprantama, tokiu atveju imama nekantrauti, bet jį pažinodama aš trečią kartą paprašiau Filipo pagaliau išsiimti savo aplanką iš kuprinės. Ir ką tas vaikas man atsakė? „Nea, nenoriu!“ Kadangi neketinau taikstytis su tokiu elgesiu, toliau raginau Filipą parodyti man savo namų darbus. Tada vaikas atsistojo ir nieko nesakęs palindo po stalu. Paskui jis ištisą valandą iš ten nesijudino, man niekaip nepavyko priversti jo vėl atsisėsti ir dirbti kartu su klase.

Po šio nutikimo aš pasikviečiau Filipo mamą pasikalbėti. Ji paaiškino man, kad ir namuose Filipas elgiasi taip pat, ir ji pati neišmananti, ką daryti. Savo bejėgiškumą ji galiausiai bandė užmaskuoti genialiu atradimu, kad tai aš esanti pedagogė ir todėl turinti laikyti po ranka tinkamų receptų bei juos panaudoti.“

Filipas ir mokytoja, Filipas ir kiti aplinkiniai – nes berniuko elgesys trukdo visos klasės darbui – yra du visiškai skirtingi pasauliai.

Septynmetis akivaizdžiai yra įstrigęs ankstyvojoje narcisizmo fazėje, jis pripažįsta tik save patį, savo momentinius poreikius ir visiškai nepajėgia reaguoti į aplinkinio pasaulio reikalavimus. Filipas

nepaklūsta mokytojai ne dėl sąmoningo piktybiškumo, siekdamas ją įskaudinti, – berniukui mokytoja tiesiog nieko nereiškia.

Dėl tos pačios priežasties jis nepaiso ir reikalavimo pateikti namų darbus, nes nepajėgia suvokti mokytojos kaip gerbtino asmens. Filipas mano, kad jis valdo mokytoją, o kiekvienas tolesnis jos bandymas paskatinti berniuką kokiems nors veiksmams tik suteikia jam dar vieną manipuliavimo galimybę.

Šiuo atveju mums svarbu suprasti, kad aklas Filipo nepaklusnumas jokiu būdu nėra sąmoningas valios aktas, tai – nesąmoninga, dėl psichikos nebrandumo atsiradusi elgsena.

Mokytojos dilema visų pirma susijusi su pasirengimu kartoti nurodymus. Tokiu būdu ji tik sustiprina iškreiptą pasaulio atspindį, lemiantį berniuko elgesį. Nes tik pirmas nurodymas yra sąmoningas, paties autoriteto pasirinktas aktas. Kiekvienas tolesnis pakartojimas stumia mokytoją į objekto, paklūstančio vaiko manipuliacijai, poziciją. Filipas „išmoksta“, kad nepaklusus reikalavimui nenutinka nieko grėsminga, priešingai – jam nesunkiai pavyksta valdyti bet kurį suaugusįjį. Motinos reakcija („namuose jis elgiasi taip pat“) akivaizdžiai parodo, kad berniukas taip elgiasi visada, nors sulaukus septynerių reikėtų jau paklusti ir prisidėti prie visuomenės funkcionavimo.

Tokius berniukus kaip Filipas siekiama ne išugdyti bevaliais įsakymų vykdytojais, be žodžių sutinkančiais su kiekvienu nurodymu. Iš tiesų yra siekiama gebėjimo veikti kartu, taigi norima suteikti vaikams galimybę taip įsilieti į grupę (ir galiausiai į visuomenę), kaip būtų naudingiausia jiems patiems ir likusiems grupės nariams.

Norint išugdyti tokius bendradarbiavimo gebėjimus, būtina atsiminti, kad tai yra vaikai ir juos dera suvokti bei traktuoti būtent kaip vaikus.

Viena vertus, tai reiškia meilę ir atsargų elgesį, antra – suaugusiajam būtina suprasti, kad jis privalo vadovauti ir valdyti, taigi būti

autoritetu teigiamiausia šio žodžio prasme. Kitaip tariant, vaikai turi teisę būti vaikais, suaugusieji privalo norėti būti suaugę. Vaikai, kurie vystosi patirdami vieną iš trijų sutrikimų, neturi galimybės užaugę dirbti ir bendrauti kaip subrendę suaugusieji. Visuomenei būtų labai naudinga grąžinti juos į visavertį gyvenimą, o mano atlikta analizė gali tapti svarbiu žingsniu.

Keletas pavyzdžių iš mano praktikos

Tiriame Timą, šešiolikos metų gimnazistą. Aš prašau jo išsirengti iki apatinių kelnių. Tuoj sulaukiu pasitikslinimo: „Ar batus nusiauti?" Berniukas atrodo susirūpinęs ir sutrikęs. Aš nereaguoju. Berniukas nenusiauna batų, lieka nuleistomis kelnėmis ir priartėja prie manęs kaip penkiametis, einantis iš tualeto.

Keturiolikos metų Nikas atsako į klausimą, kodėl jis atvyko į mūsų konsultaciją: „Tai nesusipratimas. Man nereikia gydymo, jūsų pagalbos skubiai reikia mano mamai. Ji visiškai sutrikusi, nebežino, ką su manimi daryti."

Aštuonerių metų Arndtas lyg iš vadovėlio išdėsto man savo gudrybes, kurių jis griebiasi, kai nenori tvarkytis. Pirmiausia mama jį paragina sutvarkyti svetainę, tuomet jis eina į savo kambarį viršuje. Kai mama atseka paskui, jis nusileidžia į rūsį. Kai mama randa jį rūsyje, jis grįžta į svetainę. Aš kiekvieną kartą užduodu esminį klausimą: „O tada tu susitvarkai savo daiktus?" Atsakymas: „Ne, ne, tuomet aš dar išeinu į sodą." Dainos pabaiga – Arndtas visiškai nesitvarko, tai daro jo mama.

Apsilankymo konsultacijoje priežastis – motinos susirūpinimas dėl didelio sūnaus baugštumo. Berniukas (lankydamas antrą klasę) nesugeba mokykloje praleisti pusdienio be mamos. Visą priešpietę mama sėdi klasėje šalia jo.

Pokalbis su tėvais – vaikas stengiasi trukdyti

Jono mama prašo konsultacijos. Jonas perkeltas į kitą auklėjimo įstaigą, nes buvusioje jis, motinos teigimu, auklėtojų buvo traktuojamas klaidingai arba nepakankamai dėmesingai. Sutartu laiku mama atsiveda Joną. Berniukas atrodo labai pavargęs, vis šliejasi prie mamos ir liečia jos veidą. Iš pradžių ji nereaguoja, bando kalbėti toliau, tačiau netrukus pertraukia pokalbį ir klausia, ko vaikas norintis. Jonas sako esąs labai pavargęs ir norįs miego. Motina pasisodina jį ant kelių ir leidžia jam glaustis prie savęs. Tuomet ji tęsia pasakojimą apie keblumus senajame vaikų darželyje. Jono norų ir poreikių ten niekas nepaisė ir jis pervargdavo. Tuo metu Jonas vėl ima liesti mamos veidą ir jį čiupinėti. Motina patraukia vaiko rankas ir primena jam apie vykstantį pokalbį. Jonas ima verkti, jis esąs labai pavargęs, norįs atsigulti. Mama pasiūlo jam prigulti po stalu ir nusnūsti. Jonas susirango prie jos kojų. Motina tęsia savo pasakojimą ir paaiškina, kad Jono demonstruojamas nuovargis taip pat esąs per didelių reikalavimų padarinys. Jam būtina turėti galimybę ilsėtis, kai to reikalauja jo kūnas. Tuo metu Jonas ima braukyti ir gnaibyti motinos kojas. Ji siekia sulaikyti vaiko rankas. Motina prašo leisti atsinešti avikailį, kuriuo Jonas namie naudojasi kaip kilnojamąja poilsio vieta. Tačiau Jono elgesys taip išblaškė jos dėmesį, kad ji nutraukia konsultaciją, nes Joną tai esą per daug vargina. Mes sutariame dėl kito karto.

3 skyrius

Kodėl psichika tokia svarbi

Psichė buvo nuostabiai graži karalaitė, taip išvedusi Erotą, Afroditės sūnų, iš proto, kad jis buvo pasirengęs padaryti dėl jos bet ką, nors savo motinos palieptas turėjo nugabenti merginą šlykščiam vyrui ir taip išvaduoti motiną nuo konkurentės. Graikų mite pasakojama apie būtybę, suteikusią vardą reiškiniui, kuriuo moderniajame pasaulyje užsiima tiek psichologija, tiek psichiatrija.

Pats psichologijos terminas iki šių dienų regisi kažkuo paslaptingas. Psichika laikoma kūno priešingybe, taigi kalbama apie skirtumą tarp apčiuopiamo (kūno) ir neapčiuopiamo (psichikos). Graikų kalboje žodis *psychein* reiškia „dvelksmą" ar „kvėpavimą", vėliau žodžio reikšmė abstraktėjo ir kadangi žmogus gyvas tik tuomet, kai kvėpuoja, ji iš esmės buvo sutapatinta su gyvenimu.

Gyvenimo esmė, tačiau neapčiuopiama. Šis prieštaravimas lemia mūsų psichikos apibrėžimą. Paprastai tariant, psichikos negali-

ma pamatyti, neįmanoma paliesti, išskaidyti ant laboratorinio stalo į atskiras dalis, išskrosti ir ištirti.

Tai reikia turėti galvoje, kai psichika bandoma pagrįsti problemas, kurios būdingos dabartiniams vaikams ir jaunuoliams ir kurios daro gana didelę neigiamą įtaką visuomenės raidai.

Mums kyla problemų, nes psichika yra nematoma kaip, pavyzdžiui, kūno ligos apraiškos. Išoriniai sužeidimai kraujuoja, žaizdos yra matomos, todėl lengva suvokti ryšį tarp sužeidimų ir juos patyrusio žmogaus funkcinio nepajėgumo. Psichikos vystymosi sutrikimai yra neapčiuopiami, pasaulyje, tikinčiame tik tuo, ką mato, laikomi tikra žaizda.

Prie to prisideda ir įsitikinimas, kad psichika vystosi pati savaime, kad kiekvienas žmogus turi psichiką ir pasiekęs tinkamą amžių savaime ima naudotis tam tikromis jos funkcijomis. Tai klaidingas įsitikinimas, nes mano minimos teigiamos psichinės funkcijos susiformuoja vaikystėje ir visai ne automatiškai, nepaisant aplinkos įtakos, tačiau kaip tik priešingai – pirmiausia todėl, kad vaiko psichika priima suaugusiojo buvimą šalia kaip savosios individualybės apribojimą. Tai labai svarbus dalykas, paskatinęs mane, be kita ko, sukurti neurono „žmogus“ įvaizdį, kurį išsamiau aprašysiu skyriuje apie trečiąjį santykių sutrikimą – simbiozę.

Vyresniame amžiuje vis svarbiau, kad atsiribojimą pakeistų pavyzdys, vaikai imtų atpažinti psichines tėvų funkcijas ir ugdytųsi jas nuolatiniu kartojimu.

Neurologiniu požiūriu, šių funkcijų brandą reguliuoja nervų ląstelės, kaip ir visus žmogaus kūno procesus. Šių neuronų veikla paklūsta paprastai sistemai: nervų ląstelė į dirginimą gali reaguoti tik jį „pažindama“ arba jo „nepažindama“. Tai elementarus dvejybinis principas. Jei nervų ląstelė yra „nepažini“, ją galima aktyvuoti specialiu dirginimu ir suteikti jai siaurą paskirtį.

Tinkamu pavyzdžiu gali būti smegenų skaitymo centras. Čia atsitiktiniu principu atskiroms ląstelėms priskiriamos atskiros raidės. Tokiu būdu sužadinta nervų ląstelė ilgainiui pasiekia aukšto lygio specializaciją, vis atpažindama „savo“ raidę, kad ir kokia forma – rašytine ar spausdinta, skirtingais šriftais – ji pasirodytų. Suaugęs žmogus skaito tarsi savaime, nesąmoningai.

Svarbu yra tai, kad nervų ląstelės pajėgumas ruošiant ją specifinei užduočiai priklauso nuo kartojimo dažnio. Kuo daugiau kartojimo, tuo spėriau vyksta atpažinimas, kurį turi atlikti ląstelė.

Tai galioja ir ląstelėms, turinčioms atlikti psichikos srities funkcijas. Tik nuolat lavinant ir nesuskaičiuojamai kartojant tuos pačius veiksmus yra įmanoma išugdyti suaugusiam žmogui būtinas psichines funkcijas, leidžiančias jam egzistuoti kaip visuomeninių procesų dalyviui.

Aš apsiribosiu tomis psichinėmis funkcijomis, kurios gali būti suformuotos suaugusiųjų elgesio su vaikais. Šalia jų yra daug įgimtų ir paveldėtų psichikos ypatybių, kurios man, kaip psichiatrui, ne tokios reikšmingos, nes jos nekinta ir neiškreipia mano darbui svarbių sutrikimų vaizdo.

Vaikai gali tinkamai vystytis tik patirdami emocinį artumą ir atitinkamą ryšį su tėvais. Sugebantys palaikyti santykius vaikai pirmiausia vystosi dėl savo tėvų. O tai reiškia, kad penkiametis, padedantis padengti stalą, daro taip ne funkcionaliai, ne todėl, kad sukurtų sąlygas vėlesniam valgymui, jis tai daro tik dėl savo tėvų. Lygiai taip pat mokinys mokykloje mokosi dėl mokytojo, o ne sau (tai vyksta tik vyresniame amžiuje).

Itin svarbu, kad vaikas gautų savo atspindį su tinkamomis emocijomis. Atspindys psichoanalitinėje praktikoje laikomas svarbia priemone, leidžiančia parodyti vieno iš partnerių elgesį per kito elgesį. Tokiu būdu asmuo, kurio problemos yra analizuojamos, įgy-

ja galimybę pamatyti save patį iš šalies ir gali atpažinti savo klaidas. Mūsų atveju tai reiškia ne ką kita, kaip aiškias teigiamas ar neigiamas reakcijas į vaikų elgesį. Konkrečiai: aš akivaizdžiai džiaugiuosi dėl gero savo vaiko elgesio, o dėl blogo elgesio suprantamai parodau savo nepasitenkinimą, pavyzdžiui, balso skambesiu. Būtina laikytis taisyklės, nurodančios vaiko kontaktiniam asmeniui panašiomis aplinkybėmis elgtis kuo vienodžiau, tai leidžia vaikui geriau ir greičiau mokytis iš atspindžio. Teigiamas šalutinis poveikis yra vaikui suteikiamas saugumo pojūtis, o didelė reagavimo būdų įvairovė kaip tik sutrikdo vaiką ir kliudo aktyvuotis atitinkamai psichinei funkcijai.

Paskutiniais vystymosi metais vaikui svarbu turėti galimybę įvertinti partnerio jausmus ir tuo remiantis sugebėti kategorizuoti savuosius. Lemiamas vaidmuo tenka spontaniškai ir adekvačiai į vaiką nukreiptų suaugusiojo jausmų raiškai. Jei su vaiku konfliktuojama, suaugusiojo reakcija turi būti susieta su konkrečiu jausmu. Mažiems vaikams adresuoti jausmai kiekvienu atveju turi būti palydimi žodžių, taigi tėvai turi aiškiai pasakyti, kad jie tą akimirką pyksta arba džiaugiasi. Vaiko jausmų raiška taip pat turi būti palydėta žodžiais.

Norėdamas paaiškinti, ką turiu galvoje, padarysiu mažą ekskursą. Ne pro šalį aiškiai įsivaizduoti, ką reiškia būti jaunam ir turėti sveiką psichiką. Tuo tikslu užmeskime akį į sukurtą idealųjį modelį. Pavadinkime jaunąją porelę, gyvenančią įprastą gyvenimą kažkur Vokietijoje, Marku ir Klaudija.

Sveikos psichikos fragmentai

Markui devyniolika, jis baigė vidurinę mokyklą ir mokosi *Auto-Schulte* bendrovėje sunkvežimių automechaniku. Su savo drauge

Klaudija jis kartu jau dveji metai, neseniai jie įsikraustė į pirmą bendrą butą.

Markas nepriklauso vyturiams ir jam, kaip ir draugei, savaitgaliais patinka ilgiau pamiegoti, o paskui ilgai ir jaukiai pusryčiauti. Tačiau likusiomis savaitės dienomis jo darbo diena *Auto-Schulte* dirbtuvėse prasideda aštuntą ryto. Todėl jam reikia anksti keltis ir pasirūpinti, kad linksmybės išvakarėse neužtruktų per ilgai. Anksti rytą pasigirstančio radijo žadintuvo signalo jis nemėgsta, tačiau dar nė karto nepavėlavo į darbą ir per kiekvienus pusryčius prisiverčia pavalgyti bent tiek, kad sunkiai dirbant nekiltų problemų. Tiek jo viršininkas, automobilių remonto įmonės savininkas, tiek meistras vertina Marko patikimumą ir jau pasiūlė nuolatinę darbo vietą įmonėje, kai tik baigsis jo apmokymas. Tokiam sprendimui svarbios ir Marko profesijos mokytojo, neprisimenančio nė vieno nepateisinamai praleisto užsiėmimo ir vertinančio mokinio atidumą bei aktyvų mokymąsi, rekomendacijos.

Grįžęs vakarais namo, Markas dažnai būna pavargęs, o ir jo draugė Klaudija ne visada po darbo būna geriausios nuotaikos. Ji dirba gydytojo padėjėja. Be kitų dalykų, Markas vertina tai, kad Klaudija žino jo dienotvarkę ir atsižvelgia į jo poreikius. Jis taip pat elgiasi su ja, ir jie retą savaitę susikivirčija.

Savo laisvalaikį abu skiria skirtingiems dalykams, Markas bažnytinėje bendruomenėje padeda organizuoti jaunimo laisvalaikį ir panašius renginius, Klaudija moko groti gitara. Žinoma, Markas su Klaudija kartais pykstasi, jiems išsprūsta vienas kitas neapgalvotas žodis ir jie abu turi savų keistenybių.

Mūsų pavyzdinė porelė nieku būdu nėra tobula ir nefunkcionuoja kaip koks užprogramuotas mechanizmas. Svarbu tai, kad abu pasižymi tokiomis psichikos ypatybėmis, kurios leidžia jiems gerai tvarkyti savo gyvenimą ir pritapti prie visuomenės reikalavimų.

Kai mėgstantis pamiegoti Markas keliasi anksti rytą ir ruošiasi į darbą, jis nesąmoningai įrodo turintis svarbių psichinių funkcijų. Jis geba, pavyzdžiui, susidoroti su frustracija, yra punktualus, suvokia savo vaidmenį įmonėje. Poreikis pasivartyti lovoje, pamiegoti ilgiau ir pasiglaustyti su Klaudija nuslopinamas dėl reikalavimų, kuriuos kelia kasdienybė. Tai, ko gero, skamba banaliai ir greičiausiai yra banalu. Tačiau daugelio darbdavių skundai dėl mokinių bei darbuotojų elgesio liudija ką kita. Būtent profesinio lavinimo srityje vis dažniau diskutuojama apie principinį naujosios darbininkų bei tarnautojų kartos nesugebėjimą mokytis, o tokie dalykai kaip punktualumas yra laikomi vienais iš svarbiausių.

Susidorodamas su nusivylimu Markas rodo dar vieną svarbią sveikos psichikos ypatybę. Jis turi nuosavą pasaulio atspindį. Markas suvokė, kad jo elgesys su bendruomenės nariais sukelia atsakomąsias reakcijas. Tai nereiškia, kad Markas nelaiko savęs individualybe, kad jis nesiekia patenkinti savo poreikių ar jam nereikia malonumų. Tačiau jo individualybė yra apribota faktu, kad žmonių bendruomenė gali funkcionuoti tik tuomet, kai kiekvienas suvoks kitus kaip natūralią savosios individualybės ribą.

Kartodami mokomės. Kodėl psichinės funkcijos ima veikti tik nuolat lavinamos

Gal jūs taip pat užsiimate kokiu nors sportu ir siekiate užsibrėžtų rezultatų? Ką darote, norėdami pasiekti tikslą? Jūs treniruojatės, jei įmanoma, vadovaujami patyrusio trenerio, kuris moko pasirinktos

sporto šakos technikos ir paaiškina taktikos subtilybes, kurios gali praversti varžybose su priešininku.

Neeiliniai sporto elito pasiekimai dažnai aiškinami ypatingais gabumais. Tačiau ar Steffi Graf tapo Vimbldono prizininke todėl, kad atsitiktinai buvo itin gabi tenisui? O Jürgenas Klinsmannas padarė pasaulinę karjerą futbole, nes, užuot kepęs bandeles ir pyragus savo tėvų įmonėje, mokėjo mikliau elgtis su kamuoliu? Talentas abiem atvejais reikšmingas, neneigsiu, tačiau esminį postūmį abiejų karjerų atveju padarė kryptingos ir intensyvios treniruotės.

Jei nuspręsite pasekti Steffi Graf pėdomis, jums teks kuo dažniau mokytis smūgiuoti, ieškoti tinkamiausios raketės padėties rankoje, kad kamuoliukas skristų ten, kur norėjote jį pasiųsti. Mintis tiesiog keliauti į aikštę ir laikui bėgant automatiškai įveikti bet kurį varžovą tikrai atrodo absurdiška.

Taigi svarbiausia treniruojantis yra kuo dažniau kartoti, kol mokomasi pagrindinių dalykų. Tas pats nutinka ir tuomet, kai tėvai atsiriboja nuo savo vaikų ir kiekvieną kartą akivaizdžiai demonstruoja struktūras, kurios yra svarbios formuojantis psichikos funkcijoms. Tėvai, kurie nuolat diskutuoja su savo vaikais suaugusiųjų temomis, nuo mažens suteikia jiems autonomijos ir savarankiškumo teises, elgiasi kaip teniso treneris, kuris, užuot padavęs auklėtiniui į rankas raketę ir kamuoliuką, ima aptarinėti su juo taktikos gudrybes bei žaidimo strategiją. Toks žaidėjas elgsis taip, lyg viską suprastų, ir bandys aikštėje vadovautis gautais nurodymais, tačiau neturėdamas techninių įgūdžių gali tik pralaimėti.

Pasirengimo darbui pavyzdžiu galima pailiustruoti, ką tai reiškia taikant vaikams. Iš vaikų nuolatos reikia reikalauti pasirengti darbui, kad jie įsisavintų šią pagrindinę funkciją. Ji turi būti išugdyta tėvų ir mokytojų, o taip neįvyksta, jei vaikui leidžiama pasirinkti, kada jis atliks užduotį, ir su juo diskutuojama turinio klausimais, nors dar yra

akivaizdžios paties mokymosi proceso, tai yra pamatinių žinių suvokimo, problemos. Pagrindinė sąlyga yra išmokti mokytis, tik tuomet galėsime panaudoti įgyjamas žinias.

Nuolatinis lavinimas yra svarbus ne tik įgyjant psichines funkcijas, tačiau susijęs su kasdieniais veiksmais, tokiais kaip sutvarkyti pusryčių stalą arba laikytis kūno švaros. Užtrunka ilgus ketverius metus, kol vaikas, neraginamas ir nepadedamas tėvų, išmoksta savarankiškai nusinešti lėkštę nuo stalo. Maždaug penktaisiais vaiko gyvenimo metais susiformuoja toks įgūdis, tačiau tik nuolat ugdomas devynmetis bus išmokęs, kad lėkščių surinkimas nuo stalo turi namuose konkrečią logistinę prasmę ir būtent todėl yra reikalingas. Įdiegti kūno švaros įpročius užtrunka dar gerokai ilgiau.

Išvenkime nesusipratimų: vaikai savaime smalsūs, mielai mokosi, net patiria mokymosi malonumą, jie nori plėsti savo veiklos sritis, skuba tobulėti. Tačiau jiems reikia vadovauti. Mokymasis dažnai susideda iš kartojimo. Tai neretai nuobodu ir dar dažniau iš tiesų vargina. Todėl vaikai vengia šių pastangų, jei iš jų nėra reikalaujama. Tinkamas pavyzdys – daugelis mūsų prisimena iš mokyklos laikų, kaip sunku kalti svetimos kalbos žodžius. Nuolat nekartodami žodžių, niekada tinkamai neišmoksime svetimos kalbos.

Pačiam vaikui trūksta gebėjimo suvokti mokymosi proceso sandarą. Tai reiškia, kad psichinis pasirengimas sėkmingam mokymuisi, taigi ir adekvati mokymosi laikysena, turi būti lavinama, ir tai vienodai taikoma visiems vaikams. Vaikas pats neišmoksta ramiai klausytis, sėdėti, palaukti, kalbėti tik tada, kai leidžiama. Viso to reikia nuolat mokyti – kartoti, kartoti ir kartoti. Pavyzdžiui, pirmaisiais mokslo metais šalia mokinio, atliekančio namų darbus, turėtų sėdėti suaugęs žmogus ir su meile, bet tvirtai nukreipti vaiką tinkama linkme, geriausiu atveju nusiteikęs itin ramiai. Taip pat būtų gerai, jei visą pradinės mokyklos laiką vaikas namų darbus atliktų šalia to

paties asmens, nes šiam amžiui būdingas su konkrečiu asmeniu susietas darbas. Gražaus teiginio *non scholae sed vitae discimus** pradinės mokyklos mokinys nėra pajėgus suvokti, jis savo pasiekimus visada skiria tėvams, mokytojams arba kitiems artimiems asmenims iš savo mokyklinės aplinkos. Suaugusysis turi priimti sprendimą dėl mokymosi tvarkos bei apimties (taip pat ir dėl reikiamo medžiagos kartojimo) ir, savaime suprantama, įvertinti mokymosi kokybę.

Šie pavyzdžiai leidžia įsivaizduoti, kaip absurdiška teigti, kad žmogaus psichika vystosi pati savaime ir sulaukus tam tikro amžiaus pakankamai subręsta, leisdama žmogui prisitaikyti prie gyvenimo keliamų iššūkių. Psichikos raida ir jos veikimas yra nematomi, todėl nemažai žmonių laikosi būtent tokių įsitikinimų.

Adriano atvejis

Adriano elgesys buvo problemiškas dar gerokai prieš jam pradedant lankyti mokyklą. Popietėmis jis dažnai kartu su mama ateidavo pasiimti vyresniojo brolio po pamokų. Kiekvieną kartą tai baigdavosi skandalais mašinų stovėjimo aikštelėje prie mokyklos arba tiesiog mokyklos kieme. Adrianas šaukdavo ir siautėdavo, verkdavo ir garsiai aimanuodavo, kai jam kas nors nepatikdavo. Stebint paaiškėjo, kad motina nė karto nebandė suvaldyti tokio nederamo ir gėdingo vaiko elgesio.

Per įžangines žaidybines pamokas Adrianas taip pat elgėsi netinkamai. Jis nesidomėjo užduotimis ir užsiėmė kitais dalykais. Vis dėlto dėl tėvų spaudimo ir vaikų darželio rekomendacijų Adrianą priėmė į mokyklą.

---

* Ne mokyklai, o gyvenimui mokomės (*lot.*).

Nuo pat pradžių jis nepritapo nė prie vienos darbo grupelės, dažniausiai leido laiką pusiau gulom ant stalo, trukdė savo kaimynams, tad jį pasodino prie atskiro stalo. Tačiau geriausių rezultatų buvo pasiekta, kai Adrianui leido dirbti gulint ant kilimėlio prie lentos. Labai krito į akis strategijos, kurias taikė Adrianas, mokytojai ėmus iš jo ko nors reikalauti. Pirmiausia jis tiesiog leisdavo viską pro ausis, bet koks raginimas, išsakytas normaliu tonu, būdavo ignoruojamas. Tik labai energingi, garsūs, atkaklūs kalbinimai būdavo išgirstami ir tuomet prasidėdavo derybos bei diskusijos. Jis kaulydavo, apsimesdavo kūdikiu ir vesdavo iš kantrybės. Atrodė, kad berniukas niekad nėra susidūręs su nuosekliu elgesiu. Adrianas nėra agresyvus vaikas, greičiau visiškai neprisitaikęs bendrauti ir todėl konfliktuoja su klasės draugais. Ypač gaila, kad jis dėl savo elgesio negali pasiekti tokių rezultatų, kokių iš jo galima tikėtis pagal protines galimybes.

---

4 skyrius

Pakopomis žemyn – nuo intuityvaus auklėjimo prie simbiozės

Meskime žvilgsnį į knygų rinką ir pamatysime, kad metai iš metų vienas segmentas pasižymi stabiliomis pardavimų apimtimis – tai patarimų knygos. Galima kalbėti ir apie konkretesnę tendenciją – auklėjimo patarimų leidiniai tiesiog klesti, šiame lauke darbuojasi tikra įvairiausių krypčių ekspertų kariauna, čia visiems pakanka vietos pasireikšti.

Net ir nesigilinant į reiškinio prasmę ir atskirų leidinių rimtumą, kyla klausimas: kodėl ši tema tokia populiari? Juk manoma, kad auklėti geriausia pasikliaujant paveldėta patirtimi bei intuicija.

Pastaraisiais metais atrodo, kad vaikų auklėjimo reikia mokytis lyg vairavimo. Ne veltui vis dažniau pasigirsta sąvoka „Tėvų pažymėjimas“, ir ne tik vasaros atostogų metu žiniasklaidoje užkaišant

informacijos skyles, tačiau visai rimtai kalbant apie ketinamus organizuoti kursus, kuriuose apmokytas personalas dėstytų, kaip tėvams reikia elgtis su vaikais.

Keista mintis, juk iki šiol žmonijai pavyko išauginti milijardus žmonių nesinaudojant tokiomis paslaugomis. Tačiau taip stipriai pakitus visuomenės sąlygoms ir tėvų bei vaikų santykiams, pati valstybė bei jos institucijos ima svarstyti galimybę įsikišti į tėvų autonomijos sritį – vaikų auklėjimą.

Mokyklos imasi veiklos

Ačiū Dievui, dar nėra reikalaujama „Tėvų pažymėjimo", norint paleisti į pasaulį vaiką. Kaip galėtų praktiškai atrodyti toks reikalavimas, iliustruoja Nikolauso Augusto Otto pagrindinė mokykla Berlyno Lichterfeldės rajone. 2003 metais mokyklos vadovybė tėvams, norintiems užrašyti savo vaikus į šią mokyklą, pradėjo rengti privalomus seminarus. Ilgiau nei du mėnesius trunkančiuose užsiėmimuose kalbama apie esminius dalykus: „Kokias auklėjimo priemones žinote?" arba „Kokiais metodais galiu išugdyti savo vaiką laiminga, sąmoninga ir bendradarbiaujančia asmenybe?" Dar aiškiau tikslus atskleidžia temos, kuriomis seminaro pradžioje asmeniškai kalbamasi su kiekvienu iš tėvų: „Mes patys atsakingi už savo elgesį" arba, nors ir labai paprastai suformuluotas, bet ypač raiškus pavyzdys: „Mes esame punktualūs".

Lichterfeldės mokykla iki šiol vienintelė, įvedusi tokius seminarus kaip privalomą mokinio registracijos sąlygą. Bet daugelis mokymo įstaigų rengia savanoriškus užsiėmimus, kurie dažniausiai

remiasi daugiau nei prieš trisdešimt metų JAV sukurta „Sisteminio tėvų lavinimo“ programa (STEP).

Taigi, kas šiandien kalbant apie „Tėvų pažymėjimą“ mums dar vis atrodo absurdiška, ateityje, didėjant mūsų vaikų psichikos problemoms, gali tapti neišvengiama.

Ką tai reiškia tėvų įvaizdžiui?

Aprašytos problemos pirmiausia liečia tėvų ir vaikų bei paauglių santykius, tačiau ir santykiai su kitais vaikus auklėjančiais asmenimis – auklėtojais, mokytojais, seneliais, auklėmis ir t. t. – kenčia nuo to paties. Sunkumai, su kuriais suaugusieji nepajėgia susidoroti, stipriai keičia jų požiūrį į vaikus.

Aš sukūriau tripakopį esminių santykių sutrikimų modelį, kuris parodo požiūrio kitimą ir leidžia suvokti tikrąjį problemos mastą. Šis modelis susijęs su vaikų ir suaugusiųjų santykiais ir iliustruoja, kaip tie santykiai palengva apvirto aukštyn kojomis, kaip buvo paneigta viskas, kas įprastai palaikė kartų ryšį. Būtinosios savybės, tokios kaip pagarba ir sąžinė, pastebimos tik pavienėse modelio atkarpose ir galiausiai visiškai nebesugebama palaikyti santykių. Pasitikėjimas, visuomeninis bendrabūvis darosi neįmanomi, nes žmonės tiesiog to nebesugeba.

Trys modelio pakopos nusako būsenas, kurios šiandieninėje visuomenėje sutinkamos labai dažnai ir jau laikomos norma. Atidžiau jas nagrinėjant psichologiniu požiūriu, atsiveria praraja, kurios link rieda visuomenė, kelianti vis mažesnius reikalavimus žmogaus elgesiui ir žmogiškiems santykiams bei randanti vis naujų pateisinimų

akivaizdžioms elgsenos klaidoms, nors tai niekaip nepateisina bendros padėties.

Vaikus mes mylime, apie tai, regis, net neverta diskutuoti. Kai jie elgiasi ne taip, kaip to tikimės, nevalingai pradedame debatus apie auklėjimo būdus, šeimos politiką bei auklėtojų išsilavinimo spragas ir visur randame aibę pateisinimų bei įsivaizduojamų priežasčių. Tai baigiasi audringais pokalbiais vaikų darželiuose apie rinkliavas arba tėvo vaidmens svarstymu – šeimos politikoje randamas vis kitas atpirkimo ožys. Keista tik viena – niekas nesikeičia.

Tai, žinoma, neturi diskredituoti pagirtinų politinių bei pedagoginių iniciatyvų. Jų skubiai reikia, ir akivaizdu, kad gerų idėjų šioje srityje tikrai stinga. Tačiau labai svarbu, kad atsakingi už pokyčius asmenys nepamirštų visų reformų pagrindo – sveikos vaikų ir jaunuolių psichikos.

Prieš pradėdamas smulkiau aiškinti tris savo santykių modelio pakopas, norėčiau trumpai peržvelgti klasikinį vaikų auklėjimo būdą, kuris buvo beveik visuotinai priimtas iki devintojo dešimtmečio pabaigos. Tai nėra bandymas pašlovinti praėjusius laikus teigiant, kad „anksčiau viskas buvo geriau“, o tik siekis atkreipti dėmesį į tai, kas trijose sistemos pakopose buvo neigiama.

Klasikinis auklėjimas – žmogaus intuicijos vertė

„Tai ne tavo reikalas!“ Gal krūptelėjote, prisiminę žodžius, kuriuos jums, ko gero, vaikystėje neretai tekdavo išgirsti? Visada, kai suaugusieji kalbėdavosi apie paslaptingus ir įdomius dalykus, nuskambėdavo šis iš tikrųjų nemalonus sakinys.

Kiekvienas vaikas nekentė šios frazės bei kitų „pastatančių į vietą“ tėvų replikų ir troško kuo greičiau užaugti, kad galėtų atskleisti taip atkakliai tėvų, senelių bei mokytojų saugomas paslaptis.

Tėvai, panašiais žodžiais saugoję savo vaikus nuo „suaugusiųjų reikalų“, intuityviai dažniausiai elgėsi teisingai. Jie gynė vaikus nuo temų, galinčių juos emociškai ar psichiškai traumuoti, ir laikėsi atstumo bendraudami su palikuonimis, taip leisdami jiems suvokti aiškią hierarchiją, kuri reiškia ne ką kita, o tik tai, kad yra suaugusiųjų reikalai ir vaikų reikalai. Kokios temos priskiriamos konkrečiai sričiai, nustatydavo tik tėvai, tuo klausimu tartis su vaikais nebuvo priimta.

Dar geriau, jei aptariamos temos iš viso nepasiekdavo vaikų ausų. Tėvų tarpusavio santykių keblumai, sudėtingi atvejai, kaip liga ar mirtis, finansinis ateities planavimas, karas ir, savaime suprantama, daugelis seksualumo klausimų – visa tai buvo temos, aptarinėjamos geriausiu atveju vakare, kai vaikai jau būdavo lovose. Tai tėvų kartai intuityviai buvo aišku, kad yra daugybė dalykų, kurie traumuotų vaiką ir apsunkintų jo kasdienybę. Vaikų nušalinimas nuo tokių diskusijų buvo grindžiamas labai svaria priežastimi – siekiu išsaugoti vaikystės tyrumą, vaikai turi augti saugūs.

Galima rasti daug tokio elgesio su vaikais pavyzdžių. Jei svečiuodavosi suaugusieji, vaikai paprastai ateidavo tik pasisveikinti, vėlesniuose pokalbiuose nedalyvaudavo, dažniausiai jiems būdavo pasiūloma pažaisti. Televizorius buvo žiūrimas taip, kad vaikai nematytų žinių laidų arba filmų su prievartos bei meilės scenomis. Šalia to buvo laikomasi griežtų ėjimo miegoti taisyklių, todėl vėlyvu laiku rodomi filmai, skirti suaugusiesiems, vaikams likdavo neprieinami.

Trumpiau: buvo visiškai normalu, kad didumą svarbių sprendimų priimdavo suaugusieji, o vaikai privalėdavo jiems paklusti. Pagrindas visada buvo nematoma riba tarp suaugusiųjų ir vaikų pasaulių, aiškiai atpažįstama, pavyzdžiui, iš to fakto, kad vaikams nebuvo

leidžiama garsiai vertinti suaugusiųjų, jie būdavo bent žodžiu perspėjami, kad tai nepriimtina. Tas žodinis reguliavimas buvo išsakomas teiginio forma („Taip apie suaugusiuosius nešnekama!"), nesileidžiant į išsamius aiškinimus, kodėl.

Visos šios auklėjimo strategijos tuomet dar nebuvo laikomos „strategijomis", nes būtent šis žodis stipriau nei kuris kitas žymi ėmusius vis labiau ryškėti pokyčius. Strategijos randasi po ilgų svarstymų, jose atsižvelgiama į argumentus „už" ir „prieš". Tas, kuris elgiasi strategiškai, svarsto ir bando galiausiai rasti protingą sprendimą.

Taikant auklėjimui tai nėra blogai. – vaikai, be abejo, turi būti auklėjami protingai. Tačiau šis medalis turi dvi puses. Pakitusi vieta, kurią auklėjimo klausimai užėmė sąmonėje, ir reiškė tą nutolimą nuo intuityvaus auklėjimo, kur aprašytas skirtumas tarp suaugusiųjų ir vaikų pasaulių buvo laikomas esminiu ir niekada net minties nekildavo apie hierarchiją, suteikiančią vaikams aukštesnę vietą nei suaugusiesiems.

Visa tai atsitiko laikais, kai technologijų pažanga, palyginti su šiandiena, dar tik prasidėjo. Kokią reikšmę netolimoje ateityje kompiuteriai turės mūsų visų gyvenimams, galima buvo nutuokti jau maždaug 1990 metais. Paskutinį 20 amžiaus dešimtmetį tie procesai ėmė spartėti. Technologijos darė pasaulį vis pasiekiamesnį, informacija iš tolimiausių Žemės kampelių tapo prieinama kiekvienuose namuose, vis labiau aiškėjo tai, ką mes šiandien įvardijame vienu žodžiu – globalizacija. Aplinkiniam pasauliui taip stipriai priartėjus prie asmeninių žmonių gyvenimų, sugriuvo iki tol savaime suprantamais laikyti vidinio suaugusiųjų pasaulio apribojimai. Žmonės staiga pasijuto „kažkaip" atsakingi už visą pasaulį (ir pirmiausia už nelaimes jame).

Šie žmonių santykio su aplinka pokyčiai negalėjo neatsiliepti jų santykiams su vaikais. Palengva, palaikomi visuomenės nuomonės,

vyko poslinkiai, su kurių padariniais vaikų psichikai mes šiandien vis dažniau susiduriame.

Visuomeninių pokyčių nuvargintas žmogus, besistengiantis išlaikyti tempą ir praradęs daug ryšių su kitais suaugusiaisiais, ėmėsi ieškoti pakaitalo ir rado jį vaikuose. Išsirutuliojo toks santykis su vaiku, akivaizdžiai regimas Manuelio, trylikamečio mokinio, gyvenančio dviese su mama, elgesyje.

Manuelio atvejis

Mokytoja pasakoja kasdienes istorijas

Su kolege stovime koridoriuje ir kalbamės. Prieina berniukas ir mus pertraukia. Pasakau, kad aš dabar neturiu laiko – tai jis pats galėjo pastebėti. Berniukas neatlyžta ir toliau dėsto savo reikalą. Dar kartą paprašiusi palūkėti, išgirstu atsakymą: „Kada gi jūs baigsite kalbėtis, dabar man reikia. Aš turiu pasiklausti dėl namų darbų. Aš atėjau, o tu neturi laiko. Mano mamai tai taip pat nepatinka." Kai papasakoju šią istoriją mamai, ji atsako: „Jis yra labai smalsus ir nori viską išsiaiškinti neatidėliodamas. Tai būdinga tokiems guviems ir protingiems vaikams – jie kiek nekantrūs."

---

5 skyrius

Pirmasis santykių sutrikimo tipas – partneriškumas. Vaikai prievarta išlaisvinami iš pavaldžiųjų padėties

Pateiksiu vokiečių šeimoms būdingą pavyzdį: Manuelio mama gavo laišką iš Jaunimo tarnybos. Jis guli ant stalo valgomajame, kol Manuelio mama kalbasi su pažįstama, užsukusia puodeliui kavos. Joms besikalbant į kambarį įeina Manuelis, kreipiasi į savo mamą norėdamas pasakyti, kad išeinąs. Viešnios jis tiesiog nepastebi ir pasiima tarnybos laišką, norėdamas jį perskaityti.

Mama paklausia, kur sūnus ketina eiti. Manuelis praleidžia klausimą pro ausis ir imasi komentuoti laiško turinį. Kai jis taip ir neatsakęs į motinos klausimą susiruošia išeiti iš kambario, ši jį pakartoja. Tik dabar, akivaizdžiai susinervinęs, vaikas mesteli nemandagų atsakymą ir pagaliau išeina, neuždaręs durų.

Visos šios scenos metu motinos viešnia sėdi kambaryje, tačiau atrodo, kad Manueliui ji neegzistuoja.

Įdomi motinos reakcija, kai su ja bandoma kalbėtis apie sūnaus elgesį. Ji net nepastebėjusi, kad Manuelis neatsiklausęs leidimo perskaitė jai adresuotą laišką. Priežastis esanti paprasta – taip atsitinka dažnai, sūnus atplėšia motinos korespondenciją, skaito ją ir dar komentuoja. Kad ir kaip ten būtų, sako mama, ji dažnai aptarianti svarbius reikalus su Manueliu, o jo komentarus laikanti gudriais ir mananti, kad jis dažnai pataikąs į dešimtuką.

Nepasitenkinimas bei nedraugiškumas išeinant iš kambario ir reakcija į klausimą, kur Manuelis ketinąs eiti, motinai neatrodo neįprasti ir nekelia apmaudo.

Drauge ji rūpinasi dėl pablogėjusio sūnaus mokymosi ir skundžiasi, kad Manuelis visiškai nekreipia dėmesio į jos nuomonę apie namų darbus.

Į klausimą, kaip apibrėžtų santykius su savo sūnumi, ji atsako praktiškai pagal programą, kuri žymi pirmąją mano modelio pakopą: jos santykiai su Manueliu esą „partneriški".

Manuelis yra savo motinos partneris. Šis trumpas sakinys yra labai tragiškas. Manuelio motina prarado didelę dalį savo, kaip sūnaus auklėtojos, įgaliojimų. Ji dar turi teisę auklėti, tačiau beveik nebesugeba to padaryti. Vienišos motinos padėtis, aišku, svarbi priežastis, jai kasdien tenka vienai pačiai išlaikyti dviejų asmenų šeimą. Taip sukuriama per didelės asmeninės atsakomybės našta, trukdanti motinai įvykdyti jos motinišką užduotį.

Normalūs santykiai tarp Manuelio ir jo motinos turėtų būti hierarchiniai: Manuelis turėtų gerbti privačios korespondencijos slaptumą, jis turėtų žinoti, kad į normaliai užduotą teisėtą klausimą privaloma atsakyti. Jis taip pat turėtų pastebėti, kad, jam įėjus į kambarį, mama kalbasi su viešnia, ir žinoti, kad pertraukti pokalbį yra paprasčiausiai nemandagu ir nederama.

Manueliui akivaizdžiai trūksta tokios psichinės funkcijos kaip

mandagumas (epizodas su pertrauktu pokalbiu) arba sąvokų „mano“ ir „tavo“ suvokimo (epizodas su ne jam adresuotu laišku). Įprastu atveju motina turėtų būti asmuo, atsakingas už šių psichinių funkcijų ugdymą. Ji turėtų atpažinti Manuelio elgesio klaidas, nurodyti jam, kur klystama, ir pritaikyti tinkamas sankcijas, jei tai nebūtų suprasta – taigi veikti pagal klasikinį atspindėjimo modelį. Tačiau neatsitinka nieko panašaus, nes motina yra nusileidusi į vieną lygį su sūnumi ir tokiu būdu išardžiusi hierarchinę struktūrą. Ji priima mažametį vaiką kaip savo partnerį, nes nebepajėgia intuityviai suprasti savo, kaip auklėtojos, pozicijos, o bando orientuotis į tokiame amžiuje neįmanomą berniuko brandą.

Manuelio ir jo motinos pavyzdys rodo, kad problemą sukelia lygių slinktis. Vaikas ir suaugusysis atsiduria viename lygyje ir žiūri vienas kitam į akis, nei vienas, nei kitas negalėdamas nurodyti krypties. Toks modernus elgesys su vaiku šiandienos visuomenėje laikomas visiškai normaliu. Atribojimas nuo suaugusiųjų pokalbių tapo reta išimtimi: vaikai beveik visada gali sėdėti šalia ir klausytis visko, apie ką kalbasi suaugusieji. Anksčiau tokie pokalbiai buvo atidedami vakarui, o šiandien dažnai viskas aptariama tučtuojau, nekreipiant dėmesio į aplinkybes. Tai taip pat liudija augantį suaugusiųjų nesugebėjimą susidoroti su kasdienybės krūviu. Vaikas, kuris laikomas partneriu, turi padėti – jo nuomonė bet kuriuo šeiminio gyvenimo problemų, finansinių reikalų ar kitų jo neturinčių dominti temų klausimu yra svarbi. Vaikai, išsakantys nuomonę panašiais klausimais, nebėra sudrausminami kaip nepakankamai suaugę, jų dalyvavimas kaip tik laikomas teigiamu brandos ženklu, o tai įmanoma tik pelnius tėvų, kaip partnerių, statusą. Net jei yra visiškai akivaizdu, kad vaikas ta tema nesugeba pasakyti nieko dora arba jis nesuvokia esmės, partneriškasis požiūris nepranyksta. Tuomet dar geranoriškiau įsiklausoma, išsamiai aiškinama, o vaikas dar giliau įklampinamas į

situaciją, kuri suaugusiųjų seniai turėjo būti įvertinta kaip varginanti vaiką. Taip besielgiančių su savo vaikais tėvų draugai ir pažįstami dažniausiai labai tolerantiškai reaguoja į pavaizduotus pašnekesių pavyzdžius. Manuelio motinos viešnia taip pat neatkreipė jos dėmesio į netinkamą sūnaus elgesį.

Jei problemą keltų tik tėvai, būtų įmanoma situaciją keisti tokiose institucijose kaip vaikų darželiai ar mokyklos. Padėtį komplikuoja būtent tai, kad moderniosios šių įstaigų koncepcijos pagrįstos kaip tik partnerišku elgesiu su vaikais. Pažvelkime į darželį, norėdami išvysti pokyčius ir jų padarinius!

Pasiūla atsižvelgia į vaikų poreikius. Partnerystės koncepcija vaikų darželiuose

2007 metų rugpjūtį radau štai tokį straipsnį dienraštyje, cituoju jo ištraukas:

> „Neturime auksinių čiaupų, tačiau yra kūno rengybos salė su veidrodine siena, puošni sveikatingumo patalpa su sauna, o prie durų budi vairuotojai. [...] Naujajame prestižiniame vaikų darželyje sunku gauti vietą, nors pagrindinis mėnesinis mokestis – 980 eurų. [...] Dvikalbiame darželyje vaikams, be visa kita, siūlomas ankstyvasis muzikinis lavinimas, plaukimas, baletas arba kinų kalbos pamokos – dalis iš jų už papildomą mokestį. Dažnai itin užsiėmę tėvai gali pasinaudoti ir vaikų atvežimo bei parvežimo namo paslauga, turime įrengtą atskirą fizioterapijos patalpą. [...] Darželio vadovė nemano, kad vaikai gali pervargti, nes „pasiūlymai formuojami pagal vaikų poreikius“.“

Kraštutinis atvejis? Žinoma. Atskiros visuomenės grupės dekadanso apraiška, su kuria piliečių dauguma neturi nieko bendra? Taip, nesiginčysiu. Tačiau kalba ne apie tai. Būtent todėl, kad finansiniai aspektai šiame vaikų darželyje yra visiškai nesvarbūs, dera atsižvelgti į pretenzijas, kurioms ta įstaiga atstovauja. „Vaikų poreikiai", pasak darželio vadovės, yra darbo pamatas. Vaikų poreikiai? Sveikatingumo salė, vairuotojas ir sauna? Nėra sunku atskirti, kad čia svarbiausi (vykdomi) tėvų poreikiai ir (įsivaizduoti) auklėtojų poreikiai. Vaikui primetamas šių tipiškų suaugusio žmogaus pageidavimų tenkinimas, jis, suaugusiųjų požiūriu, turi elgtis lygiai taip kaip jie, turi taip pat geisti prabangos ir atsipalaidavimo. Ir partneriškai – o taip šiuo atveju veikia tėvai ir darželio steigėjai – yra pildomi už vaikus sugalvoti jų norai.

Be abejo, absurdiška; deja, taip šiandien atrodo pokyčiai vaikų darželiuose, kai dėl partnerystės koncepcijos vaikų psichikos raida patiria dramatišką neigiamą poveikį.

Vadinamųjų elitinių auklėjimo įstaigų, tokių kaip aprašytasis vaikų darželis, buvo visais laikais, tačiau anksčiau jų tikslai ir darbas buvo grindžiamas kitokiais principais. Pati vaikų darželio struktūra ir koncepcija pasikeitė iš esmės. Dar devintajame dešimtmetyje auklėtojos save neabejotinai laikė vadovaujančiais ir nurodančiais asmenimis tiek vaikams, tiek tėvams. Prieš patekdamas į darželį, vaikas turėjo būti auklėtojų pripažįstamas kaip pakankamai išsivystęs.

Dienotvarkė darželyje buvo sudėliota iš pasikartojančių veiksmų, tvirtų ritualų, kurie sudarė aiškią struktūrą. Dažniausiai dvi auklėtojos vadovaudavo 20–25 vaikams, kuriems kasdien buvo keliami konkretūs formalūs ir prasminiai tikslai: pavyzdžiui, nustatytas laikas, kada visi vaikai turi susirinkti, kad būtų galima pradėti užsiėmimus, paskirtas pusryčių laikas arba bendravimas susėdus rateliu dienos pabaigoje.

Žinoma, toje struktūroje likdavo mažai vietos atskiro vaiko poreikiams, jie galėdavo būti tenkinami tik tiek, kiek tai sutapdavo su aiškia, struktūruojančia auklėtojų veikla. Jų atsakomybei buvo vienareikšmiškai priskiriamas įvairiapusis vaiko lavinimas ne šeimoje: tai apėmė ir socialinius gebėjimus, ir bendrąją motoriką, suvokimą bei kalbos ugdymą. Šiais uždaviniais buvo konkrečiai apibrėžta vaikų darželio paskirtis: paruošti vaikus pradinei mokyklai.

Būtent šiai paskirčiai įgyvendinti paskutiniais vaikų darželio lankymo metais vaikas kasdien privalėjo dalyvauti ikimokyklinėje programoje. Maždaug vieną valandą per dieną vaikai, vadovaujami auklėtojos, meistraudavo ir piešdavo. Automatiškai tai reiškė, kad iš penkiamečių būdavo reikalaujama tą valandą sėdėti už stalų ir atlikti auklėtojos užduotis. Darbas turėjo ne tik praktinį pobūdį, įtvirtinantį elgesio su žirklėmis bei pieštukais įgūdžius. Vaikams tekdavo susidurti su svarbiu atradimu, kad darbą kartais tenka atlikti ir nenoromis, atidedant kuriam laikui savo poreikius. Taigi sąmoningai buvo ugdomas vaiko atsparumas nusivylimui, gana sudėtingos užduotys bent jau kuriam laikui sutrukdydavo tenkinti tik savo poreikius.

Vaikas turėdavo išmokti prisitaikyti prie darbo grupėje, pavyzdžiui, išmokti palaukti, kol auklėtoja užsiima su kitu vaiku. Jam reikėdavo prisitaikyti ir prie auklėtojos, klausytis jos, kai ji aiškindavo tolesnę meistravimo užduotį.

Šio proceso metu buvo nuolat taisomas netinkamas elgesys, o pastebėti trūkumai, kiek įmanoma, koreguojami lavinant papildomai. Tėvai būdavo informuojami apie vaiko elgesį darželyje, atkreipiamas jų dėmesys į kilusius sunkumus ir jiems patariama.

Vaikai baigdavo lankyti darželį įgiję aukštą socialinę kompetenciją. Jie paklusdavo suaugusiųjų vadovavimui ir priimdavo diktuojamas taisykles. Tiek suvokimo, tiek motorikos srityse vaikai turėjo pakankamą patirtį, galėjo koordinuotai atlikti daugelį smulkiosios

motorikos užduočių. Pavyzdžiui, baigdamas vaikų darželį, kiekvienas vaikas mokėdavo užsirišti batų raištelius. Kalbos trūkumų dažniausiai nebūdavo pastebima.

Matydamas, kaip dirba dabartiniai vaikų darželiai, turiu konstatuoti, kad, įtraukus į darželių koncepcijas partnerišką elgesį, atsirado daug pokyčių.

Visų pirma nebeliko priėmimo sąlygų, reikalaujančių tam tikro vaiko išsivystymo lygio. Remiamasi tik įstatymo garantuojama vieta darželyje, o tai pirmiausia atspindi visuomenės spaudimą, kad motina kuo greičiau vėl grįžtų į darbo vietą. Visose dabartinėse diskusijose apie lopšelius jaunesniems nei trejų metų vaikams itin akivaizdu, kad vaiko pasirengimas neturi jokios reikšmės, jis aukojamas grumtynėse dėl politinių galių.

Patyrinėjus vaikų darželius galima pastebėti, kad juose vis rečiau laikomasi tvirtai nustatytos dienotvarkės. Atsisakyta ritualų ir struktūrų, kurios anksčiau buvo neatsiejama dienotvarkės dalis, jos pripažintos kaip nereikalingos arba varžančios. Daugelio šiandienos darželių praktikuojama atvirumo koncepcija leidžia vaikui pasirinkti, su kuria auklėtoja ir kurioje grupėje jis praleis dieną. Vyrauja vadinamasis bendrų polinkių grupių principas: vaikui patikima pačiam pasirinkti svarbius užsiėmimus.

Stebint tokią vaikų darželių darbo formą dažnai susidaro įspūdis, kad šių įstaigų pagrindinis tikslas yra suteikti vaikams malonumą ir leisti „laisvai“ vystytis. Pramoginės visuomenės vaikų darželiui keliamos sąlygos reikalauja, kad personalas nebevadovautų vyksmui ir mažai arba visiškai nesikištų į užsiėmimus. Žinoma, auklėtojos pastebi joms patikėtų vaikų elgesio problemas, tačiau partnerystės sąlygomis jos nebesijaučia galinčios reguliuoti, o greičiau užima diagnostiko poziciją, įvardija problemą ir vėliau ją perduoda tėvams arba terapeutui.

Kita auklėtojo pozicijos ypatybė yra ta, kad šiandieniniai vaikai noriai nuo mažens laikomi „asmenybėmis". Posakis „jis arba ji yra tikra maža asmenybė" šiandien tapo mažų vaikų partnerystės pripažinimu. Kadangi beveik visi tėvai ir pedagogai dabar elgiasi su vaikais kaip su partneriais, šis posakis atrodo esąs ypatingas vaiko gebėjimų bei socialinės kompetencijos patvirtinimas. Suaugusieji taip užkelia vaiką ant savo pakopos ir aiškiai jam pasako laiką jį psichiškai ir emociškai subrendusiu asmeniu, pasiruošusiu dideliems iššūkiams.

Kad vaikai negali įvykdyti jiems keliamų reikalavimų, lengva suprasti ir nesigilinant. Tačiau mąstant partneriškai, o juo labiau išgyvenant partnerišką projekciją, tokia įžvalga nebeįmanoma.

Dabartiniai pedagogai dažnai linkę stebėti ir diagnozuoti, užuot atspindėję vaikų elgesį ir jį reguliavę, nors būtent tai labai reikalinga, norint nebrandžiai vaiko psichikai suteikti galimybę per nuolatinį kartojimą išgyventi brendimą ir taip ugdyti psichines funkcijas. Toks ir yra vaiko ugdymo principas. Kitaip tariant: pirmenybė neturi būti suteikiama problemiško elgesio priežasčių paieškai. Aišku, gerai, jei auklėtojai apsvarsto, dėl ko konkrečiai yra taip elgiamasi. Jei agresyvus vaikas svaidosi kėdėmis, tai pirmiau reikia kontroliuoti jo elgesį. Tačiau pernelyg dažnai pradedama ieškoti problemų vaiko aplinkoje: gal tai pavydas naujam broliui ar seseriai arba galimos tėvų santykių bėdos. Nustatant atitinkamą diagnozę ir nukreipiant vaiką pas tos srities terapeutą, problema yra ne pamatoma ir sprendžiama, o tiesiog deleguojama, tai yra perduodama kitam.

Kyla rimtas pavojus, kad dėl tokio suaugusiųjų elgesio iš vaiko atimama natūrali teisė būti vadovaujamam ir palaikomam autoritetingų ir pasitikėjimą turinčių asmenų. Jis be tolesnių diskusijų pripažįstamas patologišku ir patenka į užburtą terapijų bei medikamentų ratą. Nesulaukdamas adekvataus atsakymo į agresyvų veiksmą, vaikas, neturėdamas orientyrų, būtinai bandys ir toliau

žengti ta kryptimi. Seks kiti, galimas dalykas, dar agresyvesni išpuoliai, kurie suaugusiesiems atrodys visiškai nesuprantami kaip tik dėl pradėtos terapijos.

Taip ir atsitiko su keturmete Sonja, patekusia į mano konsultaciją rekomendavus vaikų darželio auklėtojai. Priežastis: Sonja dažniausiai žaidžianti pati viena savo kamputyje, visai neieškanti kontaktų su kitais vaikais. Kadangi auklėtojai, jos pačios žodžiais, tai kelia susirūpinimą, ji siūlanti nedelsiant apsilankyti pas psichoterapeutą, nors ir pati jau bandžiusi ieškoti tokio vaiko elgesio priežasčių bendraudama su tėvais.

Pokalbis su tėvais, siūlymas kreiptis terapijos – atrodytų, auklėtoja ėmėsi visų jai prieinamų priemonių. Pati paprasčiausia mintis, kuri dar prieš dešimt ar penkiolika metų būtų buvusi normalus sprendimas, jai neatėjo galvon – tiesiog ištraukti vaiką iš kampo, paskatinti jį žaisti su kitais vaikais ir tam vadovauti.

Kitas pavyzdys – penkerių metų Tomas atsidūrė pas mane, nes vaikų darželyje ne kartą svaidėsi kėdėmis. Paklausti apie auklėtojos reakciją, tėvai pasakoja, kad ji svarstanti tokio Tomo elgesio priežastis (taigi bandanti vykdyti įsivaizduojamą savo, kaip diagnostikės, pareigą) ir teiravusis jų apie galimas santuokos problemas.

Dar kartą paaiškinsiu: aš nemenkinu auklėtojos elgesio, ji, savaime suprantama, turi apsvarstyti, kodėl vaikas taip elgiasi. Pasigendu bandymo sudrausminti Tomą ir sureguliuoti jo nevaldomą elgesį.

Abiem atvejais akivaizdžios partneriškų santykių vaikų darželyje apraiškos. Auklėtojos pernelyg retai laiko save vaikų vadovėmis. Jos priima patikėtus vaikus kaip partnerius, leidžia jiems laisvai spręsti, kaip turi klostytis darželio kasdienybė, ir į kilusius sunkumus reaguoja stebėdamos, diagnozuodamos bei perduodamos problemą specialistams. Tai, kad jos pačios turi būti specialistės (ir dėl savo išsilavinimo gali jomis būti), sugebančios nukreipti vaiką tinkamu ke-

liu, jų sąmonėje nėra įtvirtinta. Būtent čia įžiūriu didžiulį potencialą sprendžiant vaikų problemas.

Logiškas tokios padėties padarinys yra tai, kad į mokyklą atėjusių vaikų išsivystymo lygis nė iš tolo nepalyginamas su tuo *status quo*, kuris dar vyravo paskutinį 20 a. dešimtmetį. „Normaliu“ laikomas lygis regimai krito, bet jis visuotinai pripažįstamas pakankamu. Dėl to tėvai iš savo vaikų nebereikalauja užtektinų gebėjimų, ar tai būtų motorikos, ar kalbiniai įgūdžiai. Daugelis elgsenų, anksčiau laikytų problemiškomis, dabar priskiriamos normalioms ir praktiškai sveikoms.

Vieni tėvai užliūliuojami melagingu įsitikinimu, kad jų vaikas vystosi tinkamai savo amžiui ir jo elgesys nepriekaištingas, kiti priklauso vis retėjančiam normalių auklėtojų porūšiui ir jiems toks vaiko „auklėjimas“ vaikų darželyje kelia stiprų nerimą. Tai reikšminga, nes būtent darželio įtaka gali sukelti tėvų ir vaikų santykių sutrikimus, kurie niekuomet nebūtų atsiradę auklėjant vaikus namie.

Dar kartą pabrėžiu: aš nereikalauju, kad auklėtojos nemąstytų apie galbūt reikalingą papildomą vaiko lavinimą tam tikrose srityse. Šiuo metu nerimą kelia tendencija, leidžianti vis daugiau dėmesio skirti priežasčių tyrimams, paaiškinimų paieškoms ir sumenkinanti profesionalios reakcijos į vaiko elgesio problemas svarbą. Dažnai šnekuosi su vaikų darželių personalu ir galiu pasakyti, kad vyrauja nuomonė, esą nuolatinis aiškinimasis bei geresnio supratimo paieškos padeda vaikui vystytis. Deja, šis metodas dėl minėtų priežasčių netinkamas, tai patvirtina ir faktai, kad daug auklėtojų savo darbą laiko frustruojančiu, beviltišku ir iš viso beprasmišku. Nereta jaučiasi bejėgė, nesuvokdama tikrųjų tokios padėties priežasčių.

Gal turite ką paprastesnio? Partnerystės koncepcija mokykloje

Ši scena knygyne, ko gero, privers jus nusišypsoti, taip atsitiko ir man. Devynmetės mergaitės mama ateina į knygyną ir kreipiasi pagalbos: „Man būtinai reikia ko nors matematikai, ketvirtai klasei, nes mano dukra liks antriems metams!“ Kai pardavėja pasiūlo jai pasirinkti iš keleto knygų, motina išsako kitą pageidavimą: „Visos tos knygos tokios sudėtingos. Gal turite ką paprastesnio?“

Vaizdelis iš tinklaraščio, aprašančio knygyno kasdienybę, iš pirmo žvilgsnio atrodo nekaltas ir net juokingas, tačiau atidžiau pažvelgus akivaizdu, kaip tėvų galvose įsišaknijo normaliais laikytų reikalavimų sumenkinimas. Motina neieško pagalbos, galinčios kilstelėti dukrą iki mokykloje reikalaujamo lygio, jai pačiai tas lygis atrodo esąs pernelyg aukštas, taigi ji visiškai palaiko dukters pusę ir siekia ją apsaugoti nuo tokių reikalavimų. Mintis, kad taip dukteriai nepadės, motinai net nešauna į galvą.

Galbūt tai išskirtinis atvejis, tačiau neretai būtent ekstremalūs dalykai atkreipia mūsų dėmesį į dėsningumus.

Ši trumpa istorija turi dar vieną aspektą, apie kurį aš negaliu išsamiau kalbėti, nežinodamas visų aplinkybių. Mokyklai, taip pat ir pradinei, galioja ta pati tendencija, kaip ir vaikų darželiams: reikalavimų kartelė kasmet nuleidžiama vis žemiau. Jei toji motina siekia dar žemesnio lygio, belieka paklausti, kokių iš viso matematinių gebėjimų turi jos dukra. Motinos atsakymas, ko gero, skambėtų taip: „Jei mano dukra be matematikos bus laiminga, ir gerai, aš nenoriu jos prievartauti.“

Mokykla dažnai laikoma nemalonia, nes ji susijusi su pareigo-

mis. Tai, ką aš čia laisvai interpretuoju Wilhelmo Busho* dvasia, apibūdina problematiką. Motinai iš knygyno, prisiminus savo pačios mokyklinius metus bei tą dar ne tokią seną praeitį, kai pamokos vykdavo šiandien jau pašiepiama forma, reikėtų pareigą pakeisti dar didesne „prievarta". Ši forma mokytoją laikė savaime suprantamu vadovaujančiu bei sutelkiančiu asmeniu. Dažniausiai vykdavo frontalios pamokos; laiko, turinio bei formalioji seka dienotvarkėje buvo panaši. Mokytojams buvo visiškai aišku, kad jų pareiga – ne tik perteikti dalykines žinias, bet ir lavinti daugelį funkcijų, kaip antai smulkiąją motoriką bei koordinaciją. Todėl buvo kreipiamas dėmesys į pasirengimą mokytis bei mokymosi būdus, deramai vertinami socialiniai gebėjimai, siekiama, kad mokyklos bendrabūvio taisyklės kiekvieno būtų pripažįstamos būtina elgesio norma. Vaikai buvo skatinami suvokti savo poziciją klasėje, taigi didesnėje grupėje, ir savo elgesiu neperžengti tam tikrų ribų.

Mokytojas, siekdamas tinkamo elgesio ir gero pažangumo, naudojosi atitinkamu pedagoginiu arsenalu, pradedant pagrindiniu įrankiu – pažymiais ir baigiant tokiomis priemonėmis kaip palikimas po pamokų, papildomos užduotys arba įrašas į klasės žurnalą ir visi su tuo susiję padariniai.

Klasikinės mokyklos pokyčiai iki smulkmenų atspindi partneriškų mokytojo ir mokinio santykių tendenciją. Dažniausiai kalbama apie dalykus, kurie, žvelgiant paviršutiniškai, atrodo esą inovatyvūs, kaip antai baldų išdėstymas patalpoje. Vis dažniau stebima „gyvenamosios patalpos" tendencija, mokykla tampa miela, namine. Niekas neprieštarauja asketiškos patalpos pagyvinimui, bet tai, kas dabar randama klasėse, dažnai trukdo sutelkti dėmesį. Mokinius blaško įvairūs dirgikliai, jie negali susikaupti pamokai. Visokiais rankdar-

* Wilhelm Busch – humoristas rašytojas bei karikatūristas (*vert. past.*).

biais, nuotraukomis ir panašiais dalykais papuoštos sienos prisideda prie to. Daugelyje klasių stovi atviros lentynos su pamokų medžiaga, dėl kurių būtinumo tikrai reikia susimąstyti.

Ypač inovatyviu pamokos organizavimo metodu laikomas grupinis darbas. Vaikai sėdi ne prieš mokytoją, o grupelėmis prie stalų, dažnai po keturis ar po aštuonis. Taigi tas, kurį jie mato prieš save, yra nebe mokytojas, o bendraklasis. Šis tarsi nežalingas dalykas keičia atitinkamą vaiko orientaciją: jis jau žiūri ne į vadovaujantį mokytoją, bet į kitus vaikus, kurie pamokai iš tikrųjų neturi jokios reikšmės.

Tai kelia ir neurologinio pobūdžio grėsmių: vaikui sėdint šonu arba nugara į lentą – dirbant grupėmis taip nutinka trims ketvirtadaliams mokinių – netinkamai apkraunamas stuburas. Kai kuriose klasėse bandoma to išvengti dažnai vaikus persodinant ir patenkama į kitus spąstus, nes dažnas suolo kaimyno keitimas trukdo struktūruotam mokymo procesui, iš vaiko atimamos tinkamos orientavimosi galimybės.

Orientavimuisi priskiriama ir toks paprastas dalykas, kaip tiksliai nustatytas pamokų laikas. Nors šiuo metu yra mokyklų, įvedusių vadinamąją „laisvą pamokų pradžią", kuri leidžia vaikams tam tikroje laiko atkarpoje patiems pasirinkti, kada prasidės pamokos. Kitaip tariant, kiekvienas ateina, kada nori.

Augančias laisvo pasirinkimo galimybes liudija ir pamokų, paliekamų savarankiškam darbui, procentas. Jis didėja. Vis dažniau vaikai patys nusprendžia, ką ir su kuo jie veiks mokykloje. Vis menkėja mokytojo, kaip mokančio ir vadovaujančio asmens, vaidmuo, nes yra keliamas tikslas sudaryti vaikui tokias sąlygas, kad jis savarankiškai išmoktų medžiagą. Pavyzdžiu gali būti paimtos vadinamosios pirmųjų raidžių lentelės, kuriose piešiniais padedama atpažinti raides, vaikams taip sudaromas įspūdis, lyg jie patys būtų išmokę skaityti.

Mokymo procesas dabartinėse pamokose nebėra nuoseklus, nes jam trūksta tęstinumo. Šiandien – viena tema, rytoj – kita, vis rūpinantis, kaip čia tariamai geriausiai atsižvelgti į mokinių poreikius. Tačiau daug kas lieka iki galo neužbaigta, todėl mokymuisi pristinga prasmės. Šis mokymosi nuoseklumo ir struktūros trūkumas sukelia pedagoginį paradoksą: siekiant sumažinti mokinių krūvius ir pagerinti mokymosi rezultatus, vaikams iškyla kita problema, nes jų kasdieniam mokykliniam darbui nebėra vadovaujama. Jiems paliekama „patiems savaime“ siekti puikių rezultatų, o vaikams tokia užduotis neįveikiama.

Kalbant apie namų darbus, tėvams mokykloje neretai patariama visiškai nesikišti, leisti vaikams patiems susidoroti su užduotimis. Tokio patarimo tikslas yra ugdyti didesnį vaikų savarankiškumą ir, žinoma, suteikti kuo daugiau laisvės.

Galėčiau toliau vardyti pavyzdžius, kuriuos surinkau dažnai bendraudamas su tėvais ir mokytojais, tačiau jau turėtų būti aišku, kas man rūpi.

Priežiūra ruošiant namų darbus šiandien dažnai klaidingai laikoma prievarta, iš dalies atrodo, kad ji tikrai prieštarauja tariamiems mokinių poreikiams, dėl kurių pamokos sutrumpėjo iki dvidešimties minučių. Pamokų trukmės sutrumpinimas yra itin keista reakcija į vaikų nesugebėjimą susikaupti. Vaikui primetamas lygiavertis suaugusiojo partnerio vaidmuo, o suaugęs asmuo, nesvarbu, mokytojas ar darželio auklėtojas, nebeprivalo vykdyti savo, kaip nukreipiančio bei vadovaujančio asmens, funkcijų, tačiau gali pasitenkinti atidavęs duoklę moderniai mąstysenai, iškėlusiai vaiką į tariamai jam deramą lygį. Be to, toks elgesys leidžia įtvirtinti savo „aš“ bei patenkinti visuomenės keliamus reikalavimus mokytojui ir auklėtojui. Pastarasis reiškinys rodo, kad po partneriškumo santykių jau prasideda antrasis sutrikimas, jis vadinamas projekcija.

Norint suvokti, kokią milžinišką reikšmę turi tariamai nežalingas vaikų įtraukimas į suaugusiųjų problemas, užtenka peržvelgti kraštutinius pavyzdžius. Dešimties metų Timas nuo mažens dalyvaudavo kiekviename rimtame savo tėvų konflikte, nes niekas nesuvokė, kad reikėtų jį nuo to apsaugoti. Per vieną ypač aršų kivirčą, kai apsvaigęs tėvas grasino mamai pistoletu, Timas bandė ją pridengti ir tokiu būdu patyrė realų pavojų gyvybei.

Panašiai nutiko ir keturiolikmečiam Maksui – gindamas savo motiną nuo pavyduliaujančio bei įniršio apimto tėvo, jis turėjo užrakinti ją kambaryje ir sprukti su raktu rankose.

Tai, žinoma, kraštutiniai pavyzdžiai, tačiau pastaraisiais metais pranešimų apie panašius atsitikimus vis daugėja; tai akivaizdu net ir nelabai atidžiai skaitant dienraščius bei žurnalus.

Martino atvejis

Pradinės mokyklos mokytojas pasakoja apie berniuką, kuris nenori klausytis

„Aštuonerių metų Martinui nuo pat pradžių sunkiai sekėsi susidoroti su užduotimis. Man tekdavo vis paraginti, kad jis pradėtų dirbti. Vaikas užsiimdavo kitais dalykais: kraustydavo savo kuprinėlę arba kalbindavo suolo kaimyną. Įtariau klausos sutrikimą. Ir mama minėjo vaiką kūdikystėje ne kartą sirgus ausų uždegimu.

Suabejojau, kai neseniai, kelis sykius pašauktas, berniukas pažvelgė į mano pusę, aš jį aiškiu gestu pakviečiau prieiti, tačiau Martinas nereagavo. Gydytojui kelis sykius patikrinus klausą, paaiškėjo, kad berniukas puikiausiai girdi. Labai iškalbingai situaciją apibūdino pati mama: „Jis girdi tik tai, ką nori girdėti."

---

6 skyrius

Antrasis santykių sutrikimo tipas – projekcija. Tėvai paklūsta vaikams

Partneriški santykiai su vaiku šiandien tapo įprasti. Nuo paskutinio 20 amžiaus dešimtmečio pradžios praktiškai nebeliko šeimų, kuriose būtų bendraujama ne pagal partnerystės nuostatas. Vadovaujantis jomis, vaikui daug kas aiškinama, jis laikomas lygiu suaugusiesiems ir įtraukiamas į visas jų gyvenimo realijas.

Visuomenės raida, pagrįsta partnerišku elgesiu su vaikais, kelia suaugusiesiems vis didesnius reikalavimus ir turi didelės įtakos tarpusavio santykiams bei santykiams su vaikais.

Modernios visuomenės iššūkiai dažnai įstumia suaugusį žmogų į padėtį, verčiančią jį pajusti stoką.

Ką tai reiškia, paaiškinsiu konkrečiu pavyzdžiu. Dar devintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje buvo normalu įsivesti stacionarią telefono liniją. Reikėjo kreiptis į paštą, ir net jei tekdavo

pabambėti dėl tokioms kontoroms būdingo vilkinimo, galėjai būti tikras, kad po kurio laiko bute suskambės telefono aparatas, laiduojantis visada veikiantį, normalų ryšį. Aparatas įprastai būdavo sutarties su paštu dalis, prieš jį įsigyjant nereikėdavo priimti atskiro sprendimo.

Šiandien skambinimas telefonu visiškai pasikeitė. Reikia apsispręsti dėl daugybės dalykų: kokio aparato su kokiomis funkcijomis man reikia? Ką reiškia visos tos santrumpos ir techninės sąvokos konkrečių prietaisų aprašymuose? Kokį operatorių pasirinkti, o kai jis jau pasirinktas – koks tarifas man labiausiai tiktų? Visi šie „telefono klausimai" šiandien iškyla ne sykį, nes jau turint stacionarų telefono ryšį, tenka visus dalykus apgalvoti dar kartą, kai pasirašoma mobiliojo ryšio sutartis.

Jei sprendimas pagaliau buvo priimtas ir telefonas, operatorius bei tarifas pasirinkti, problemos dažniausiai nė neketina baigtis. Pirmiausia po kokios savaitės pastebima, kad rinkoje pasirodė dar patrauklesnių pasiūlymų, o vėliau neretai paaiškėja, jog pasirinktas operatorius dėl techninių kliūčių nesugeba garantuoti tokios ryšio kokybės, kokios buvo tikimasi. Pastaraisiais metais neretas namų ūkis ištisas savaites likdavo be interneto arba net be telefono ryšio. Negana to, šiandien nebegalime prijungti telefono tiesiog įkišdami laido šakutę į elektros lizdą, mums dažniausiai prireikia jį „konfigūruoti" kompiuteryje.

Šis paprastas ir lengvai papildomas tolesnėmis detalėmis pavyzdys liudija daug ką: net regimai paprasti dalykai šiandien reikalauja iš žmogaus labai daug pastangų. Technologijų naujovės, kurių dažna atidžiau pažvelgus pasirodo visai nereikalinga, kasdien iškelia žmogui praktiškai neišsprendžiamų užduočių. Telefoninio ryšio pavyzdys iliustratyvus dar vienu požiūriu: techninių priemonių, naudojamų bendraujant, gausa gerokai keičia tarpusavio santykius. As-

meninis bendravimas tampa vis nereikšmingesnis, nes beveik viską galima sutvarkyti elektroniniu būdu. Akivaizdūs ir kalbos pokyčiai, pavyzdžiui, trumposios žinutės sukūrė daugybę santrumpų, kurios dar visai neseniai būtų buvusios nesuprantamos, o šiandien jau prasiskverbė į bendrinę kalbą.

Telefono ryšys yra tik vienas iš pavyzdžių, bet jie visi rodo vieną kryptį. Žmonės kenčia nuo savo aplinkos pokyčių, regimai neberanda ryšio su modernia visuomene, jaučiasi „kvaili" ir „negabūs", nepajėgiantys susidoroti su paprasčiausiais dalykais. Minėta asmeninio bendravimo stoka neleidžia pasidalyti neigiama patirtimi ir belieka manyti, kad visi kiti puikiai moka ir žino viską, ko pats nesugebi ir neišmanai.

Mūsų nagrinėjamai temai svarbu, kad suaugusieji vis dažniau susiduria su sunkumais reikšmingose savivokos srityse, tokiose kaip orientacija, pripažinimas arba saugumas. Kyla sutrikimo ir atskirties pojūtis, neleidžiantis patirti natūralios priklausomybės suaugusių žmonių bendruomenei.

Partneriškas elgesys su vaikais tampa pirmąja reakcija į tokius procesus. Labai didelė partneriškai besielgiančių tėvų dalis pasiekia antrą pakopą – mano, vaikų psichiatro, vertinimu, jie patenka į projekciją.

Pagal prigimtį ir archajinius papročius vaikai myli savo tėvus. Norint įsitikinti tos meilės absoliutumu, tereikia pamatyti vaikų, kurie buvo ar yra skriaudžiami, elgesį, kai juos bandoma atskirti nuo tėvų. Tie vaikai vėl veržiasi pas tėvus, yra jiems lojalūs, taigi ir po neigiamos patirties jie savo tėvus vis dar myli.

Tačiau mane domina kas kita, būtent tas faktas, kad tėvai, iš tikro turintys būti ekranu vaikų meilės projekcijai, patenka į padėtį, kai vaikais naudojamasi tenkinant nuosavus poreikius. Lygiai tas pat galioja ir auklėtojams bei mokytojams – užuot buvę vaikų autori-

tetai, jie vaikus naudoja kaip projekcinį ekraną, kad kompensuotų nuosavus trūkumus.

Pagarba ir meilė šiuo atveju yra sinonimai, atskleidžiantys padėties tragizmą. Abu žodžiai pažymi individo pripažinimo formas, pripažinimo, kurio suaugęs žmogus įprastu atveju turėtų sulaukti iš suaugusiųjų pasaulio. Tačiau nuolatiniai reikalavimai, keliami visiems suaugusiesiems, nebeleidžia to patirti, kiekvienas sukasi savo orbitoje ir stengiasi kaip nors susidoroti su kasdien iškylančiais uždaviniais. Tai galioja visiems, neatsižvelgiant į visuomeninį statusą: aukštesnį išsilavinimą ir pajamas turintys tėvai jaučia tokią pat stoką kaip ir menkai išprusę.

Aš skiriu du pagrindinius suaugusių asmenų projekcijos padarinius, kurie skirtingais būdais veikia tėvus arba kitą vaiko aplinką:

1. Vaikas tampa savivertės masteliu (būdinga tėvams).
2. Vaikas leidžia patirti meilę (būdinga tiek tėvams, tiek daugumai vaiko artimųjų, taigi seneliams, auklėtojams, mokytojams, vaikų namų personalui bei jaunimo tarnybų tarnautojams).

Vaikas, tapęs masteliu

Tai, kas atsitinka, kai tėvai padaro vaiką projekcijų ekranu, pavaizduosiu paprastu pasakojimu. Įprastai tėvai reguliuoja vaiko socialinę elgseną bei pasiekimus. Natūralu, kad netinkamas vaiko elgesys šiose srityse skatina tėvus imtis sankcijų, o deramas elgesys nelaikomas pakankamu ir reikalaujama jį lavinti toliau.

Projekcijos atveju tėvai reaguoja kitaip. Vaiko socialinį elgesį

bei jo mokyklinius pasiekimus jie matuoja savo, kaip tėvų, gerumo arba blogumo masteliu. Jei vaikui sekasi abiejose srityse, vadinasi, namuose gerai padirbėta; jei kyla keblumų, atsakomybė už juos šimtu procentų tenka tėvams. Būtent čia susiduriama su neišvengiama kliūtimi: visi vaikai mokykloje patiria sunkumų, lygiai kaip ir visi vaikai kartais pasielgia netinkamai. Vadinasi, visi projekcijoje gyvenantys tėvai neišlaiko tėvystės egzamino.

Tokiu būdu apsikeičiama galiomis: suaugusysis tampa priklausomas nuo vaiko, jo savimonė tiesiogiai susyja su vaiko elgesiu.

Vaikas leidžia pajusti meilę

Savo gyvenimo pradžioje kūdikis jaučiasi esąs rojuje. Jis visiškai aprūpinamas, kiekvienas jo vos tik kilęs noras yra patenkinamas, jam užtenka pravirkti, ir tėvai jau čia. Kelionė iš rojaus link didesnio savarankiškumo ir gebėjimo ištverti tarpsnius, kai norai nebėra *subito** išpildomi, neįvyksta savaime, jai vadovauja tėvai bei kiti vaiką prižiūrintys suaugusieji.

Tačiau projekciją patiriantys tėvai dažnai atsisako vadovauti vaikui, nes normalus vaiko pasipriešinimas jiems reiškia meilės praradimą, o tai tokiems tėvams yra nepakeliama.

Faktas, kad reikia palaukti, kol norai bus patenkinti, vaikams nepatinka ir jie priešinasi tam prieinamomis priemonėmis. Verkia, šaukia, skundžiasi, mušasi. Vaiką į darželį atvedęs tėvas ir jį pasitikusi auklėtoja gali pamatyti visą repertuarą, jei sutrukdo jam nedelsiant bėgti prie mėgstamų sūpynių, nes tą dieną suptis nenumatyta.

* Skubiai (*lot.*).

Geras pavyzdys gali būti motorikos sritis. Ji deramai lavinama tik tuomet, kai iš vaiko reikalaujama tinkamai judėti. Negalima palikti vaiko nuožiūrai, norės jis įveikti nustatytas užduotis ar ne. Vaikai, nors ir turėdami fizinių duomenų, kartais būna labai tingūs, nuo užduoties juos gali atitraukti kiti dalykai, priversdami pamiršti ankstesnį tikslą. Tėvai šiuo atveju turi ignoruoti vaiko norus ir paskatinti jį judėti toliau. Aišku, vaikui pasipriešinus kils konfliktas, ir abiem pusėms reikia sugebėti jį ištverti. Projekcinė priklausomybė skatina vengti tokių aplinkybių, nes tai atima meilės pojūtį. Dažnai tenka stebėti, kad iš vaikų nebereikalaujama įveikti fizinės užduoties, tėvai nuolaidžiauja vaikų patogumo siekiui. Vienas iš keisčiausių pastarųjų metų išradimų yra vadinamoji vaiko platforma, prie vežimėlio tvirtinamas įrenginys su ratukais, ant kurio gali atsistoti vyresnis vaikas, kai tėvai stumia vežimėlį su kūdikiu. Pramonė stebi ir tokiais išradimais taikliai reaguoja į procesus, kuriuos aš tyrinėju, – siūlo daiktus, kurių ne tik nereikia, jie netgi skatina klaidingą vystymąsi.

Dažnas reiškinys, kai vaikas atsisako įveikti atstumą iki darželio dviračiu ir išsireikalauja būti kasdien vežiojamas. Kartais iš viso nebemokoma važiuoti dviračiu, projekcija šiuo atveju priverčia iš anksto paklusti tariamiems vaiko norams, net nepabandžius apie juos pasiteirauti.

Tokie vaikai po kurio laiko sutinkami ergoterapijos užsiėmimuose arba psichomotorikos lavinimo grupėse, į kurias jie patenka dėl motorikos sutrikimų. Skamba kaip prastas pokštas, bet į pamokas, kuriose siekiama išmokyti judėti, tokie vaikai labai dažnai vežami automobiliais. Ir vos tik terapeutui pavyksta pasiekti mažytę pažangą, ji paverčiama niekais, nes vaikas namo parvežamas automobiliu. Tokie pavyzdžiai iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip retos išimtys, tačiau iš tiesų yra įprasti, nes tiek vaiką vežiojantys tėvai, tiek

vaikų darželių bei mokyklų personalas reaguoja vien į vaiko simptomą (vaikas turi motorikos sutrikimų), o problemas šalinti palieka kitoms institucijoms.

Savo įgaliojimus tėvai perleidžia ne tik terapeutams, visų pirma – auklėtojams vaikų darželiuose bei mokytojams mokyklose. Taip šiose įstaigose atsiranda gausybė vaikų su įvairiomis problemomis, čia jie susiduria su suaugusiaisiais, savo ruožtu patiriančiais aprašytą aplinkinio pasaulio spaudimą. Prie viso šio krūvio prisideda tėvų, namie nesusitvarkančių su auklėjimo uždaviniais, lūkesčiai.

Todėl vis gausėja pedagogų, patenkančių į projekcinius santykius ir nebesugebančių suvokti savo pedagoginės funkcijos. Beveik visada stengiamasi tik kuo geriau patenkinti vaiko poreikius. Vaikas, kuris laikomas partneriu, yra įtraukiamas į sprendimo paieškas. Vaikų darželis turėtų vaikui padėti suformuoti tokias sąvokas kaip „asmuo“, „patalpa“, „procesas“ ir nuolatiniu kartojimu jas įtvirtinti, taip ugdant psichines funkcijas, kurios yra labai svarbios sklandžiai integracijai visuomenėje (pirmiausia pasirengti mokyklai). Dėl projekcijos pasikeitus galių balansui, šios konstantos regisi pasenusios. Daugeliu atvejų, kaip jau kalbėta skyriuje apie partneriškumą, atsižvelgiama tik į vaiko įgeidžius ir vengiama konfliktų su juo.

Vaikų darželio auklėtojas tikisi iš vaiko gauti tą meilės ir pripažinimo kiekį, kurio jam pagailėjo visuomenė, jis taip pat projektuoja save į vaiką ir veikia vadovaudamasis principu „aš gaunu trokštamą meilę iš vaikų“. Esant projekciniams santykiams nesuvokiama, kad vaikai tokiu atveju patiria tik paviršutinišką pasitenkinimą. Labai blogai, kad toks auklėtojas nebejaučia atsakomybės už tinkamą psichinį vaiko paruošimą pradinei mokyklai.

Šio požiūrio dramatizmas atsiskleidžia tuomet, kai pedagogas, tarkim, aprašytasis vaikų darželio auklėtojas, pastebi probleminį vaiko elgesį. Dėl projekcijos auklėtojas nebegali valdyti padėties ir riboti

vaiko veiksmų. Užuot veikęs, auklėtojas imasi diagnostiko vaidmens. Jis rūpinasi vaiku ir nustato diagnozę. Dažnai tenka stebėti, kaip vaikas, vengiantis bendrauti su kitais vaikais, nėra raginamas atsisakyti savo vienišumo ir prisijungti prie likusiųjų. Apsiribojama stebėjimu ir, taikant partneriškus suaugusiųjų pasaulio kriterijus, vaikui nustatoma depresija.

Dar kartą pabrėšiu, kas gi įvyksta tokiais atvejais: auklėtojas, pastebėjęs savitą vaiko elgesį, mato jame, jei kalbėsime apie psichiką, ne pedagogui patikėtą vaiką, o patį save. Nes būtent tai ir yra projekcija. Natūralus atstumas tarp suaugusio asmens ir vaiko yra panaikintas, auklėtojas nebepajėgia vykdyti savo užduoties, nes jis nusileido laipteliu žemiau vaiko. Jis turėtų vaiko elgesį laikyti nesveiku, nes jo lygyje esantis asmuo, lygiai kaip ir jis pats, elgtųsi kitaip ir pajėgtų tai sąmoningai kontroliuoti, tai yra suartėtų su kitais vaikais.

Logiškas šio dėl projekcijos susidariusio požiūrio padarinys yra problemos perleidimas terapeutui, kuris turi pripažinti vaiko „depresiją". Vaikų depresijos, nustatomos net ikidarželiniame amžiuje, pastaraisiais metais tiesiog suklestėjo, ši diagnozė ypač mėgstama JAV, tačiau ir Vokietijoje pasirodo vis daugiau mokslinių darbų, kuriuose probleminis vaikų elgesys daugeliu atvejų grindžiamas depresyvia psichikos būkle. Čia netinkama vieta diskusijai šia tema. Tačiau pateiktas auklėtojo elgesio pavyzdys rodo, kokios klaidinančios sąsajos atsiranda, kai suaugęs asmuo, kuris dėl visuomenės sukeltų problemų pateko į projekcinius santykius, atsisako savo pedagoginės veiklos ir imasi diagnozuoti, lyg būtų gydytojas.

Praktikuodamas kaip vaikų psichiatras, aš dažnai konsultuoju ne tik kabinete, bet ir lankausi namuose bei įstaigose, tad pastebiu, kad ten taip pat vis labiau įsigali projekciniai santykiai. Ypač kalbant apie jaunimo tarnybų personalą ir apskritai visą didelę pagalbos jaunimui

sritį. Ten aš pastaraisiais metais vis dažniau susiduriu su reiškiniu, kai vaiko teiginiai nebėra tikrinami, jais tikima besąlygiškai.

Ką tai reiškia? Esama vaikų ir jaunuolių, bandančių pasprukti iš, jų manymu, per griežtų tėvų namų ir siekiančių patekti į Jaunimo namus, nes ten jie tikisi lengvesnio gyvenimo, suprantamo kaip „daugiau kišenpinigių, daugiau laisvalaikio ir mažiau reikalavimų". Kad patektų į tuos namus, tokie jaunuoliai teigia buvę mušami, negavę valgyti ar buvę laikomi uždaryti, nors tie teiginiai nepasitvirtintų, jei juos kas tikrintų. Jaunimo tarnybų darbuotojai bei vaikų namų personalas, atsidūręs projekcijoje, dažnai net nemato reikalo tikrinti pateiktų duomenų, nes suteikdami tariamąją pagalbą prašytojui jie įgyvendina savo nesąmoningą norą būti mylimi.

Palikite vaiką ramybėje! Aplinkos spaudimas

Apsilankymas prekybos centre su maždaug penkerių metų amžiaus vaikais reikalauja iš tėvų beveik mazochistinių polinkių. Prekybos centras visagalybės fazę išgyvenančiam vaikui yra ideali žaidimų aikštelė, leidžianti jam išbandyti savo jėgas, spausti tėvus ir pasijusti mažuoju diktatoriumi. Ne be reikalo žaislų skyriai yra netoli kasų arba bent jau pagrindiniame prekybos centro take. Joks vaikas nepajėgia atsispirti margų lentynų vilionėms. Bandymas taip paveikti tėvus, kad jie ką nors iš tos gausos nupirktų, tapo praktiškai neišvengiama kiekvieno apsilankymo prekybos centre dalimi.

Neretai galima pamatyti tokį vaizdą: vaikas verkšlena ir atakuoja tėvus, reikalaudamas nupirkti jam konkretų žaislą, visai paprastą, tarkim, žaislinį automobiliuką. Tėvai atsisako, primena apie

automobilius, nebetelpančius į dėžę vaikų kambaryje, ir patikina vaiką, kad norimo daikto jis negaus. Normalus procesas, kuris turėtų baigtis tėvams atmetus vaiko prašymą. Tačiau dabar įsiterpia aplinkiniai. Tariamai kietaširdžius tėvus varsto pikti žvilgsniai, nuomonė apie tokį jų elgesį matoma veiduose. Puiki proga pritaikyti populiarias „virtuvinės psichologijos" žinias – gal tėvai pervargo darbe, neranda laiko ramiai pabendrauti su vaiku, gal jie laikosi visiškai pasenusių autoritarinio auklėjimo principų? Bet kuriuo atveju aplinkiniams viskas aišku – tėvai yra neteisūs, negalima atsisakyti patenkinti tokį nekaltą vaiko norą. Ir tuomet būtinai pasigirsta tipiškas komentaras: „Palikite vaiką ramybėje! Juk tai tik žaisliukas!" Jei pasiseks, tai pamokslautojas pridurs ir dar vieną būdingą sakinį, spėjimą, kuris ypač tinka mūsų temai: „Jūs juk tikrai būtumėte norėję turėti tokį automobilį!" Šis sakinys itin taiklus. Komentuotojas patiria projekciją. Jam visai nesvarbus vaikas, geidžiantis automobilio. Tačiau jis mato tame vaike save patį, kitaip tariant, projektuoja save į jį, jis jaučia, lyg pats norėtų to žaislo, o tėvai atmestų jo prašymą. Taip jis atsistoja ant vaiko laiptelio, įsitraukia į priešpriešą su tėvais. Žinoma, toks elgesys pelno vaiko pripažinimą. Pripažinimą, kokio projekcinius santykius išgyvenantis suaugęs asmuo nebesulaukia iš savo visuomeninės aplinkos.

Partneriška mąstysena ir atitinkamas elgesys su vaikais tapo neginčijama taisykle. Projekciniai santykiai taip pat sutinkami labai dažnai, tačiau vis dar pakanka tėvų, kurie savo vaikams vadovauja išlaikydami tam tikrą hierarchiją. Aprašytoje situacijoje teisingam tokių tėvų elgesiui iškyla grėsmė. Aplink juos gyvena daug projekciją patiriančių žmonių, pasiryžusių sutrukdyti teisingam auklėjimui.

Jei dar išplėstume aplinkos sąvoką, dilema taptų aiškesnė. Pastaraisiais metais švietimo politikos diskusijos apie mokyklinių reikalavimų lygio sumažinimą tapo standartinio repertuaro dalimi. Įsivyravus

„švietimo visiems" idėjai yra laikomasi nuostatos kiek įmanoma palengvinti mokslo naštą silpnesniems mokiniams. Ir, matyt, sąmoningai ignoruojami sunkumai, kuriuos neišvengiamai patirs žemos kvalifikacijos jaunuoliai, ieškodami savo vietos darbo rinkoje. Akivaizdus sunkumų ignoravimas galėtų būti paaiškintas politikų nesąmoningai išgyvenama projekcija. Veiksmus ir šiuo atveju nulemia poreikis būti pripažintiems, o ne rimta švietimo būklės analizė, kur tereikėtų išlaikyti anų dienų standartus ir nesutikti su nuomone, kad reikalavimai mokiniams gali būti per dideli.

Daugelyje mokyklų mokiniai tik todėl keliauja iš jaunesnės klasės į vyresnę, kad visose srityse reikalaujamas pasiekimų lygis yra sumažintas. Pavyzdžiui, jau prieš keletą metų vienos katalikiškos pagrindinės mokyklos, esančios Šiaurės Reino-Vestfalijos žemėje, mokytoja pranešė man, kad jos mokinių pažymių vidurkis visu balu aukštesnis nei tikrieji jų pasiekimai. Priešingu atveju būtų labai daug penketukų bei šešetukų, ir tik keletas vaikų pereitų į vyresnę klasę.

Kalbėdami apie mokytojus, susiduriame su dviguba problema. Viena vertus, jie, kaip jau minėta, patys dažnai patiria projekcinį sutrikimą ir diegia tokius politinius sprendimus arba net patys juos inicijuoja diskusijų metu.

Kita vertus, vis dar yra nemažai mokytojų, kurie šito nenori ir džiaugtųsi, galėdami dėstyti dalyką pagal protingą reikalavimų lygį. Šiems mokytojams dažnai apribojama veiksmų laisvė, jie netenka pedagoginių priemonių, leidžiančių pasiekti tą lygį ir lavinti vaikus pagal jų amžiaus standartus.

Tokiems pedagogams kyla grėsmė, nes ne tik politikai, bet ir tėvai siekia jų pozicijas susilpninti. Siekis sumažinti krūvius bei reikalavimus jau tapo visiems priimtinas. Tam spaudimui nepasiduodantys mokytojai greit imami įtarinėti esą užkietėję autoritarai, besilaikantys šūkio „Kalikai geriau už partnerius".

Nutikimas prekybos centre kelia šypseną, nes tokios situacijos yra daugiau ar mažiau valdomos ir ne itin dažnos. Tačiau neverta ignoruoti pavojų, kurie tyko iš esmės sveikų tėvų aplinkoje, o tokiu pavojumi neretai tampa seneliai.

Kas, jei ne močiutės ir seneliai, palepins vaiką – spaudimas šeimoje

Tarp senelių pastebimos tos pačios problemos, kurias jau aprašiau kalbėdamas apie pedagogus ir bendravimą ne šeimoje. Seneliai dažniausiai užaugino savo vaikus naudodamiesi realiomis galiomis, dauguma jų vadovavosi, kaip jau minėta, intuicija. Klaidingą vaikų elgesį tėvai apmąstydavo, jiems būdavo keliami reikalavimai ir suteikiama galimybė normaliai psichikos raidai.

Šiandien dažnai paaiškėja, kad tie patys veikiantieji asmenys, tapę seneliais, nesąmoningai siekia sugriauti ir panaikinti tą struktūrą, kurią dar vis palaiko kai kurie tėvai. Seneliai remia nežabotą vaiko elgesį ir bando – tariamai seneliams įprastu ir prideramu būdu – išpildyti visus anūko norus. Iškyla didelis pavojus pasistatyti narcisistinį paminklą, apdovanojant anūką palikimu, galinčiu sužlugdyti jauną suaugusįjį.

Šituos senelius taip pat ištiko projekcija. Jie paklūsta tiems patiems visuomenės dėsniams, kaip ir kiti suaugusieji, tik galbūt dar dažniau susiduria su vyresniems žmonėms nepalankia aplinka. Dėl to jie patiria tą pačią per didelių reikalavimų naštą ir pasirenka tas pačias kompensacines strategijas, o dėl atlaidumo, su kuriuo žiūrima į močiutės bei senelio dalyvavimą auklėjime, jiems dar lengviau

manyti, kad toks elgesys yra normalus. Įsidėmėtina, kad jokiu būdu nedera painioti lepinimo ir projekcijos. Seneliai, kurie pasižymi itin meiliu elgesiu su anūku, taigi jį lepina, nebūtinai patiria projekciją. Įmanoma ir gana dažnai pasitaiko, kad vaikas pas senelius gali daryti tam tikrus dalykus, kurie jam neleistini namie, bet seneliai dėl to nepradeda konkuruoti su tėvais. Tokiu atveju lepinimas pagrįstas aiškia pas močiutę ir senelį priimtino elgesio struktūra. Jei vaikas nesilaiko šios struktūros, jis atitinkamai sudrausminamas ir gauna būtinus nurodymus, nors ir yra lepinamas.

Jei senelių ir anūkų santykiai yra paveikti projekcijos sutrikimo, prasideda žalingos tėvų ir senelių rungtynės. Seneliai, patiriantys projekcinį sutrikimą, stengiasi įrodyti anūkui labiau jį mylintys nei tėvai. Galima įsivaizduoti situaciją parduotuvėje, kai vaikas paprasčiausiai prieina prie lentynos, norėdamas ką nors paimti. Kol tėvai bando jį sulaikyti, seneliai pasinaudoja padėtimi ir įsikiša į tėvų veiksmus, leisdami vaikui elgtis, kaip jis ketino. Tokių problemų sukelia ir tėvų bei senelių skirtinga mąstysena. Seneliai užaugo griežtai į tradicinį mąstymą orientuotoje aplinkoje ir savo vaikus auklėjo remdamiesi aiškia hierarchija. Modernioji, partneriškoji mąstysena, kurią anūkams demonstruoja jų tėvai, yra visiškai nepriimtina, tarp abiejų mąstysenų nėra jokio ryšio, o tai tarp tėvų ir senelių sukelia susvetimėjimą. Galiausiai sulaukiama tokio paradokso: seneliai, kaip ir anksčiau, anūkų tėvus laiko vaikais, o ne jau suaugusiais žmonėmis, ir mano, kad jų elgesį reikia stebėti bei taisyti. Tačiau su anūkais yra elgiamasi klaidingai, prasideda šeimos varžybos auklėjimo klausimais.

Tėvams tokiu atveju nelieka nieko kita, kaip tik dalyvauti tose neprotingose varžybose ir absurdiškai konkuruoti su savo tėvais. Vaikams tokia padėtis tik padeda lavinti suaugusiųjų valdymo įgūdžius, nes dabar jie gali kiršinti tėvus su seneliais ir būti tikri, kad tai pastariesiems net patinka. Nes kuo daugiau jie skatinami įrodinėti

savo meilę vaikui, nesvarbu, kokia forma, tuo intensyvesnis atrodo esąs gaunamos meilės jausmas ir tuo labiau sustiprinamas pasitikėjimas savimi.

Sveno atvejis

Atsitikimas su cheminių reagentų rinkiniu

Dešimtmetis Svenas sėdi priešais savo cheminių reagentų rinkinį. Aplink jį paskleisti įvairūs rakandai, jis.užėmė visą valgomojo stalą ir keturias iš šešių kėdžių. Ant vienos kėdės sėdi jis pats, ant kitos stovi kokakolos butelis ir stiklinė, abi likusias vaikas apkrovė reagentų stiklainiais, mėginių juostelėmis bei kitais daiktais.

Mama jau prieš penkiolika minučių perspėjo Sveną, kad ketina dengti stalą vakarienei. Svenas nekreipė į tai dėmesio.

Dabar ji vėl stovi prie stalo ir sako: „Svenai, prašau susitvarkyti savo daiktus, man reikia padengti stalą. Jau penkiolika po septynių, o tau dar reikia spėti į dušą."

Svenas piktai atkerta: „Tuojau. Ar nematai, kad kaip tik atlieku bandymą? Negaliu visko mesti vien todėl, kad tau prireikė vakarieniauti." Motina į tai reaguoja klausimu: „Kokį bandymą dabar atlieki?" – „Tu vis tiek nieko nesuprasi", – sumurma Svenas ir vėl palinksta prie mikroskopo.

Sveno motina be tolesnių komentarų grįžta į virtuvę ir viską, ko reikės vakarienei, susidėlioja ant bufeto. Besisvečiuojanti motinos draugė mano, kad Sveno elgesys tiesiog gėdingas, ir klausia, kodėl mama leidžianti dešimties metų vaikui taip elgtis. Bet šioji nesupranta, apie ką jos draugė kalba. Ji nemano, kad Svenas elgiasi nederamai, o kaip tik didžiuojasi sūnaus išprusimu.

---

7 skyrius

Trečiasis santykių sutrikimo tipas – simbiozė. Tėvų ir vaiko psichikos susilieja

Mano duomenimis, pastaraisiais metais labai pagausėjo suaugusiųjų, patiriančių projekcinį santykių su vaikais sutrikimą. Nuo praėjusio šimtmečio pabaigos šis sutrikimas būdingas daugeliui tėvų ir vaikų, taip pat ir pedagogų. Jau apie penkerius metus aš, stebėdamas projekcinius santykius, matau tik blogėjančią padėtį.

Anksčiau buvo galima lengvai aprašyti vaiko vystymąsi visais raidos tarpsniais nuo gimimo iki vaikystės – šiandien tai vargiai įmanoma. Vaiko vystymasis vis dažniau sustoja ankstyviausiose raidos stadijose. Partneriškai auginami vaikai jau nebepatiria laimės būti intuityviai vedami per vaikystę tėvų, auklėtojų ir mokytojų, tačiau jų psichika vis dėlto yra geriau išsivysčiusi nei bendraamžių, augintų nuo projekcinio sutrikimo kenčiančių tėvų.

Kaip minėta, projekcijų atveju įvyksta apsikeitimas galiomis, t. y. suaugusysis stoja į žemesnę poziciją, palyginti su vaiku, jis jaučia emocinę stoką, o vaikas staiga tampa atsakingas už to trūkumo patenkinimą. Toks emocinis vaiko išnaudojimas lemia narcisistinį savęs pervertinimą ir, giluminės psichologijos požiūriu, sustabdo vaiko psichikos raidą ties 18–30 gyvenimo mėnesiu.

Nepaisant aptartų santykių raidos savitumų, čia vis dėlto esama bendrų bruožų – ir tėvai, ir vaikai yra praradę savo individualybes, vaikai nesuvokia kitų žmonių kaip žmonių. Partneriškai auginamų vaikų raida yra sustabdoma visagalybės fazėje, ši fazė lemia ir jų vėlesnį elgesį. Vaikas suvokia save kaip „didžiausią", „geriausią", „gražiausią" ir t. t. Jis nepajėgia suvokti, kad normalūs santykiai reikalauja ir pasirengti konfliktui, mokėti ištverti kito nepasitenkinimą. Esant projekciniams santykiams, šių funkcijų neatsiranda, tačiau vaikas vis dar atpažįsta suaugusiajame „kitą" objektą iš nedaiktiškosios srities. Partneriškų santykių atveju tėvai aptaria ir analizuoja klaidingą vaikų elgesį, projekcinių santykių atveju jie vis dar įstengia jį atpažinti. Tačiau abiem atvejais tėvai adekvačiai jau nebereaguoja ir elgesio nekoreguoja.

Trečiuoju santykių sutrikimo atveju, kurį aš vadinu simbioze, galutinai išnyksta vaiko, kaip vaiko, suvokimas. Tėvų ir vaiko psichikos susilieja ir vaiko vystymasis sustabdomas dar ankstesnėje psichikos raidos fazėje.

Pateikiamas pavyzdys akivaizdžiai parodo, kokią įtaką bendram vaikų ir tėvų gyvenimui gali turėti simbiotinis santykių sutrikimas.

Aštuonerių metų Maksą man pristato motina. Jis nuo pat pradžių buvęs sunkus vaikas. Dvylikos mėnesių ėmęs elgtis problemiškai, kandžiojęs ir braižęs tėvus, kartais net iki kraujo. Sulaukęs dvejų metų, ėmė elgtis dar ekstremaliau. Nuo to laiko tėvai iš dalies bandę gintis, tačiau taip nieko ir nepakeitę.

Vaikų darželyje jis buvo agresyvus. Maksas ir pats nenorėjo ten eiti, todėl ilgiau nei ketverius metus kiekvieną dieną klykė. Auklėtojai tuo metu manė Maksą šaukiantis pagalbos, tačiau apsilankius konsultacinėje tarnyboje vaikas buvęs įvertintas kaip nereikalaujantis papildomo dėmesio.

Mokykloje nuo antros klasės jis turįs didelių problemų. Neruošiąs namų darbų, kartais ilgiau nei tris valandas sėdįs prie knygų. Jis neklausąs. Tėvai laiką save nuosekliais ir griežtais, tačiau niekaip negalintys paveikti savo vaiko. Kambarių tvarkymas taip pat esąs tikra drama. Įtampa tuo metu dažnai išauganti taip, kad jie mušą vaiką per užpakalį. Tačiau ir tai nepadeda. Maksas iš esmės nepripažįstąs jokių ribų ir nuolat ieškąs konfliktų. Jis šiuo metu blogai rašąs, iškraipąs raides. Mokytoja įtarianti legasteniją.

Susiliejus psichikoms, vaikai neįstengia atpažinti kito žmogiškumo, jie imasi daiktiškų reakcijų, kurias aš suprantamai aprašiau pagal kūno procesų valdymo analogiją. Vaizdžiai kalbant, šiems vaikams trūksta neurono „žmogus“, jie turi vien tik neuroną „daiktas“. Tačiau ką tai iš tiesų reiškia?

Neuronas „žmogus“

Neįmanoma tiesiogiai stebėti psichinių procesų, tačiau remiantis neurono „žmogus“ įvaizdžiu galima suprasti, kaip vaiką supanti aplinka atsispindi jo psichikoje. Vaikai anksti patiria, kad aplink juos yra daug objektų, ir sugeba naudotis tų objektų negyvumu. Pavyzdžiui, kėdė, kuri stovi ropojančio ar jau imančio vaikščioti vaiko kelyje, gali būti pastumiama į šoną, taip atlaisvinant sau kelią. Tokie

daiktai kaip kėdė ištveria net šiurkštoką elgesį, visiškai nereaguodami. Šiuos faktus kiekvienas vaikas natūraliai suvokia ankstyvame amžiuje, tada, vaizdžiai šnekant, ir atsiranda neuronas „daiktas", kuris nuolat lavinamas kaupia aplinkos daiktiškumą įrodančias patirtis.

Dažnai su vaiku bendraujantys žmonės, visų pirma tėvai, paskui seneliai, auklėtojai, mokytojai, tėvų draugai ir pažįstami, taip pat pirmiausia yra atpažįstami per neuroną „daiktas". Iki tam tikro meto vaikui nėra skirtumo tarp kėdės ir ant jos sėdinčio žmogaus.

Padėtis pasikeičia tik tuomet, kai aplinkiniai žmonės atsiriboja ir pasipriešina jam bandant įgyvendinti savo vaikiškąjį narcisizmą. Per nevienodą tėvų ir negyvos kėdės atsiribojimą vaikas pažįsta skirtumus tarp žmonių ir daiktų. Tėvai nesileidžia valdomi, o kėde manipuliuojama visai lengvai. Kai vaikas gali tiksliai įsivaizduoti šį skirtumą, jo psichikoje, vaizdžiai šnekant, atsiranda nauja ląstelė – neuronas „žmogus".

Vaikai ir paaugliai, kuriems dėl santykių simbiozės neuronas „žmogus" atsirasti negali, elgiasi su juos supančiu pasauliu iš esmės daiktiškai, jie visose srityse turi trūkumų ir pasižymi sunkiais elgesio bei darbingumo sutrikimais, dėl kurių jų integracija visuomenėje tampa sudėtinga arba net neįmanoma. Neurono „žmogus" atsiradimas yra lemiamas žingsnis vaikui vystantis į sveiką suaugusįjį.

Marcelis

Norėdamas parodyti, kokį poveikį kasdienybei gali turėti simbiotinis santykių sutrikimas, aprašysiu čia devynmečio Marcelio, kuris nusipelnė pusės lapo dydžio reportažo vietos laikraštyje, atvejį.

Marcelio motina kreipėsi pagalbos į laikraščio redakciją, siekdama paviešinti konfliktą su prekybos centru ir taip sustiprinti savo pozicijas. Jos sūnus patyrė sunkių sužalojimų, kai prekybos centro sandėlyje kartu su draugu bandė užlipti ant bokšto iš medinių padėklų su gėrimų dėžėmis. Lipdamas Marcelis paslydo ir iš kelių metrų aukščio nukrito ant grindų.

Marcelio motina laikosi nuomonės, kad prekybos centras, nekliudydamas laisvai patekti į teritoriją, kur sandėliuojami padėklai ir dėžės, neužtikrino saugumo ir todėl yra atsakingas už nelaimingą atsitikimą. Savo pretenzijoms patenkinti ji nusisamdė advokatą, nes prekybos centro vadovybė kratosi atsakomybės ir nurodo svarias tokio padėklų sukrovimo priežastis, kaip antai geresnę apsaugą nuo vagysčių.

Juridiniai šios istorijos aspektai čia neturi ir negali būti aptarinėjami. Visiškai įmanoma, kad teismas nutars teritoriją turėjus būti aptvertą.

Mums svarbi mažojo Marcelio mamos reakcija. Straipsnyje, be kita ko, cituojama, kad ji nemano pati neprižiūrėjusi vaiko, priešingai – „devynmečiams reikia leisti lakstyti“, o dėžių bokštas tiesiog kvietęs jos vaiką išbandyti drąsą.

Šiuo atveju argumentai yra panašūs į pasitaikančius mano praktikoje, kai konsultuoju tėvus dėl vaikų karstymosi jais. Marcelio motina nėra atsiribojusi ir neapmąsto klaidingo savo sūnaus elgesio. Jai nekyla mintis, kad jis sąmoningai lipo ant dėžių kalno ir todėl ji taip pat atsakinga dėl nelaimingo atsitikimo. Tai labai aiškiai atsispindi dar vienoje straipsnio citatoje, kurioje ji sako, kad „bokštai“ Marcelį „sugundę laipioti“. Būdama simbiotiškai susijusi su Marceliu, ji suvokia sūnų kaip nuosavą kūno dalį, kuri, savaime suprantama, ne sąmoningai lipo ant dėžių, tačiau jų pačių magiškai buvo įkvėpta tokiam veiksmui. Jai neatrodo verta diskutuoti apie priešingą prekybos centro nuomonę ir apie tėvų pareigą prižiūrėti savo vaikus, nes ji

praktiškai iš viso nepajėgia pripažinti atsakomybės už sūnų kaip už vaiką, kuriuo reikia rūpintis.

Kaip vaikas simbiozės atveju tampa suaugusio asmens kūno dalimi

Į simbiozę suaugusį žmogų įstumia užsitęsęs aplinkos spaudimas. Ateities vizijos neturinti visuomenė, dūstanti savo susikurtoje prabangoje, nebegali atsakyti į klausimą apie gyvenimo prasmę. Žmogui dėl to pritrūksta laimės, pasitenkinimo, išsipildžiusių lūkesčių pojūčio. Šias dėl specifinės visuomeninės padėties nesusiformavusias psichikos dalis suaugęs žmogus bando rasti santykiuose su vaiku.

Nesąmoningai atskiros vaiko psichikos dalys integruojasi į suaugusiojo psichiką, šis procesas vadinamas introjekcija. Priešingai nei projekcija, kai suaugęs asmuo perkelia savo norus vaikui ir taip apsikeitus galiomis pats tampa vaiku, o pastarajam tenka užimti suaugusiojo padėtį, šis prieštaravimas introjekcijai nebūdingas. „Pasisavinus“ dalį, vaiko ir suaugusiojo psichikos susitapatina, šiuo atveju aš kalbu apie simbiozę, tai yra psichikų susiliejimą. Šitai galų gale reiškia ne ką kita, o tai, kad vaiko laimė tampa suaugusio žmogaus laime.

Dėl psichikų susiliejimo suaugęs žmogus nebegali atskirti savęs ir vaiko, jis ima jausti už vaiką, galvoti už jį ir net veikti. Žmogui vystantis natūraliai tai yra tarpsnis, išgyvenamas per pirmuosius dešimt mėnesių, kai mamą su vaiku sieja natūralus simbiotinis ryšys, nes tik ji tuo metu gali žinoti, kada, ko ir kiek vaikas valgys.

Nuo dešimto mėnesio reikia atskirti vaikui priklausančias psichinės veiklos sritis ir leisti jam normaliai vystytis. Tokio amžiaus vaikai pradeda vaikščioti ir taip atranda gerokai didesnį pasaulį. Padidėja vaiko sugebėjimas laukti. Savarankiškai judėdamas ir taip susipažindamas su pasauliu, vaikas viską mėgina išbandyti: jis liečia daiktus, laižo juos, tampo ir tąso, tokiu būdu patiria, kad yra minkštų ir kietų, šaltų ir šiltų objektų. Jis taip pat sužino, kad kai kuriuos daiktus, pavyzdžiui, kėdę, galima stumdyti. Po daugelio bandymų jis kada nors susipažins ir su sėdėjimo ant kėdės galimybe.

Vaikai, kurių tėvai iš projekcijos yra perėję į simbiozę, savo tėvų yra traktuojami kaip nuosavo kūno dalys. Jei tėvai tariasi pastebėję vaiko trūkumą, siekiama kuo greičiau tą trūkumą pašalinti ir atkurti pageidaujamą „normalią" būseną.

Simbiotinį sutrikimą patiriantiems tėvams, suvokiantiems vaiką kaip ranką, tai yra, vartojant platesnius terminus, kaip kūno dalį, yra būdingos trys reakcijos:

1. Vaiko impulsai dėl psichikų susiliejimo tėvų yra suvokiami kaip juos veikiantis dirgiklis, o ne išorinis procesas.
2. Net ir labai probleminis vaiko elgesys nelaikomas tyčiniu.
3. Klaidingas vaiko elgesys reikalauja nedelsiamos, todėl neišvengiamai daiktiškos, ne žmogiškos, tėvų reakcijos.

Vaiko impulsų pasisavinimas

Kai mūsų kūną veikia išorės dirgiklis, galime aiškiai atskirti smegenyse kylančius nuosavus bei svetimos kilmės impulsus. Skirtumas labai paprastas, bet esant simbiotinei reakcijai į vaiką jis lemiamas.

Esant nuosavam impulsui mes veikiame automatiškai. Jei aš per pokalbį pasikasau staiga panižusią ranką, beveik nefiksuoju šio savo paties kūno impulso, jis man toks nesvarbus, kad aš jo neįsimenu. Jei manęs kas po keleto minučių paklaustų, aš negalėčiau atsakyti, ar iš viso kasiausi.

Kitaip yra su svetimos kilmės impulsu. Jei kam nors kiltų mintis pakasyti, nesvarbu dėl ko, mano ranką, aš tuoj pat tai pastebėčiau, įsiminčiau, tai pažadintų mano agresiją ir paskatintų deramą gynybinę reakciją.

Skirtingas impulsų suvokimas yra svarbus ir kalbant apie reakcijas į vaiką. Pažinęs daiktų pasaulį, jis siekia pažinti žmones ir visų pirma tiria savo tėvus. Juos taip pat bandoma pastumti, palaižyti ar ant jų užlipti. Normali suaugusiojo reakcija būtų išvengti tokių bandymų, jis dažniausiai nesileistų kandžiojamas, žnaibomas ar, tarkim, kad ant jų laipiotų. Toks vaiko elgesys yra priimamas kaip neabejotinai svetimos kilmės impulsas, taigi kaip išorinis dirgiklis, netinkamai veikiantis tėvų kūną.

Ar pokalbio metu tinka vaiką laikyti ant kelių, tėvai paprastai nusprendžia savarankiškai, įvertinę situaciją, atsižvelgdami į būsimo pokalbio turinį bei svarbą ir atitinkamai leisdami vaikui sėdėti arba rūpestingai jį pastatydami ant žemės. Tokiu būdu vaikas sužino, kad žmogus nepriklauso „valdomų daiktų" kategorijai, priešingai, jis pats valdo vaiką. Taip, kaip jau minėjau, ir susiformuoja neuronas „žmogus".

Tėvai, patiriantys simbiotinį sutrikimą, nepalieka tokiam procesui jokios galimybės, tačiau leidžiasi būti naudojami kaip daiktai, nes vaiką jie suvokia kaip nuosavą impulsą. Taigi, reakcijai į nuosavą impulsą yra būdinga tai, kad šis dirgiklis nepastebimas, jis yra nesvarbus ir nesužadina dėmesio. Tėvų ir vaikų santykiams tai yra blogiausia.

Taip mano kabinete išsirutulioja absurdiški pokalbiai. Tėvai atsiveda vaiką į konsultaciją ir vyksta štai kas – kol aš bendrauju su tėvais, vaikas lipa ant jų, ant kelių, nuo kelių, tąso juos ir kartais beveik išrengia. Atkreipus tėvų dėmesį, daugelis nustemba ir aiškiai leidžia suprasti, kad tai jiems visai netrukdo. Tuo metu jie suvokia savo vaiką kaip nuosavo kūno impulsą, taigi tarsi lipa patys ant savęs ir nemano, kad tai nederama.

Kitas simptomiškas pavyzdys – per pokalbį motina leidžia mažamečiams vaikams kraustyti šalia kėdės gulinčią rankinę. Tik po mano nedviprasmiškos pastabos ji sureaguoja į šį faktą, bet visai ne taip, kaip aš tikiuosi. Užuot pastačiusi rankinę į tokią vietą, kur jos nepasiektų vaiko rankos, ji sudeda daiktus atgal, rankinė vėl atsiduria ant grindų, vaikas gali ją kraustyti iš naujo. Dėl simbiozės mama nebesuvokia, kad vaikas elgiasi negerai. Jai reikėtų atsiriboti nuo vaiko, tačiau dėl psichikų susiliejimo ji yra susitapatinusi su juo ir vaiko elgesį suvokia kaip nuosavą, nereikalaujantį jokios korekcijos.

Vaikas nieko nedaro „tyčia“

Pašnekėkime dar apie pavyzdį su ranka. Kai tėvams bandoma nurodyti vaiko elgesio sunkumus, mėgstamas jų pasiteisinimas skamba taip: „Bet jis gi nedarė to tyčia (specialiai).“ Jei aš savo ranka ką nors liečiu, tai yra kontroliuojama, nes tam tikrais neurologiniais procesais „liepiu“ rankai taip elgtis ir esu įsitikinęs, kad ji paklus. Pabandykime įsivaizduoti, kad ranka atsidūrė visai kitur nei buvau numatęs ir kas nors kitas atkreipė į tai mano dėmesį. Aš automatiškai bandysiu

neigti tokį rankos elgesį. Sakysiu, kad ranka taip pasielgė nesąmoningai, ji visai to nenorėjo, nes yra tik mano atauga ir todėl neturi jokios autonomijos.

Per mano konsultacijas tai pasireiškia taip: kas trečias ankstyvajame vaikystės tarpsnyje įstrigęs narcisistinis vaikas, kurio aš paprašau atsisėsti ant konkrečios kėdės, to nepadarys ir vers mane bent vieną kartą pakartoti nurodymą. Kai papasakoju tėvams ir atkreipiu jų dėmesį į tai, kad vaikas man nepaliko kito pasirinkimo ir aš turėjau paklusti jo valdymui, tai yra iš naujo paprašyti atsisėsti, jie replikuoja: „Juk jis taip padarė netyčia." Jei aš priminsiu, kad vargu ar įmanoma nesuprasti tokio paprasto ir aiškaus nurodymo, pasigirs kitas argumentas, kad vaikas išsigando manęs arba pačios konsultacijos. Ir taip tęsis iki begalybės, tėvams į galvą ateis vis naujų išradingų paaiškinimų, kodėl jų vaikas nesugebėjo atsisėsti ant nurodytos kėdės. Priežastis visai paprasta: vaikas suvokiamas kaip tėvų kūno dalis, o kūno dalys nesielgia savavališkai. Marcelis iš mūsų pavyzdžio psichiškai laikomas motinos kūno dalimi ir, jos nuomone, jis tikrai netyčia lipo į dėžių kalną.

Refleksiška reakcija į vaiko bandymą užmegzti kūno kontaktą. Simbiozė perauga į prievartą prieš vaikus

Suaugęs žmogus turi dvi pagrindines į išorę nukreiptų reakcijų rūšis: žmogišką ir daiktinę. Kai mane kas nors užkalbina, aš sprendžiu, ar atsisukti ir išklausyti, taigi įsiterpia mano „aš". Tačiau jei aš susitrenkiu, reaguoju refleksiškai, tai nėra kognityviai valdoma reakcija. Neįmano-

ma atsitrenkti ir apgalvoti, ar reikia reaguoti. Simbiozę patiriantys tėvai į savo vaikus reaguoja refleksiškai, o ne sąmoningai ir apgalvotai.

Norint suprasti žmogišką reakciją, geriausia įsivaizduoti tokią situaciją: judrioje miesto vietoje susiduriate su grupele žmonių, kurie „ieško nuotykių“, tai yra bando įžeidinėti ir provokuoti praeivius. Įprastai tokiu atveju reaguojama pagal žmogiškąjį reakcijų modelį, bandoma išvengti provokacijos, neišsakant savo nuomonės apie provokatorių ir keliaujant toliau. Taip besielgiantis žmogus atsiriboja nuo aplinkos – šiuo atveju agresyviai nukreiptos prieš jį – ir valingai reguliuoja savo elgesį.

Kitaip yra su daiktinėmis reakcijomis. Kai į ką nors atsitrenkiame ir refleksiškai atitraukiame ranką, mes nesprendžiame laisva valia, kaip pasielgti, tačiau ranka mums tarsi padiktuoja, ką daryti.

Koks ryšys sieja šiuos dalykus ir suaugusiųjų elgesį su vaikais? Labai aiškus: simbiozės atveju suaugęs žmogus traktuoja vaiką pagal daiktiškų reakcijų modelį. Jo psichika vaiką laiko nuosavo kūno dalimi, į vaiko poelgius reaguojama jų neapmąstant, tiesiog refleksiškai.

Savo konsultacijoje aš susiduriu, pavyzdžiui, su tokiomis situacijomis: po asmeninio pokalbio iš kabineto išėjusi motina pasuka link registratūros, ketindama suderinti kito apsilankymo laiką. Koridoriuje laukiantis vaikas pribėga prie mamos su piešiniu rankoje ir prisispyręs ima klausinėti, ar jo darbelis esąs gražus. Simbiozę patirianti mama tuoj pat sureaguoja į vaiko kreipimąsi, užuot paraginusi jį palaukti, kol bus sutvarkyti reikalai registratūroje. Neretai motina netgi pamiršta, ką ji ką tik ketino veikti, nes jos dėmesį visiškai pasiglemžia vaikas.

Vaikui ši patirtis labai reikšminga, nes jis tokiu būdu įsitikina galintis valdyti motiną kaip pats nori. Dažnai stebiu, kaip vyresnio amžiaus vaikai, ramiai laukę savo tėvų, užsimano į tualetą kaip tik tuo metu, kai tėvai susiruošia eiti namo. Jie puikiausiai galėjo pasirūpinti

tuo anksčiau, tačiau pasirenka kaip tik šią akimirką, norėdami įsitikinti, ar tėvai vis dar reaguoja būtent taip, kaip to nori jie.

Poveikis vaikų psichikos raidai

Mes įprastai nemąstome apie savo kūno dalis, tiesiog jas turime. Ar jums kada krito į akis, kiek daug jaunesnių ir vyresnių vaikų laksto gatvėmis be jokios priežiūros ir neretai papuola į gyvybei pavojingas aplinkybes? Tai taip pat vyksta dėl simbiotinio sutrikimo. Suaugusieji nebesuvokia vaiko. Partnerystės ir projekcijos atvejais vaiko buvimas dar yra pastebimas, o simbiozė visiškai ištirpina jį tėvų psichikoje ir vaikas nebelaikomas savarankiška būtybe, o, kaip jau aprašyta, tėvų kūno dalimi. Dėl autentiškumo trūkumo vaikui nesiformuoja neuronas „žmogus", problemiškų suaugusiųjų apsupti vaikai praranda galimybę patirti, kad žmonės elgiasi kitaip nei daiktai, tai yra kad ant jų neleistina kada užsimanius laipioti, juos stumdyti ar žaloti.

Kokią reikšmę tai turi vaikui? Nesusidarius neuronui „žmogus" vaiko psichikos raida sustoja ties dešimtu–šešioliktu mėnesiu. Vaikas neišauga iš savo kūdikiškų fantazijų, įsivaizduoja esąs vienas pasaulyje ir galįs viską valdyti savaip, nes jis nesusiduria su svarbia patirtimi, kad žmogaus elgesys skiriasi nuo daiktų savybių. Dalyvaudamas tėvų ir psichiatro pokalbyje, tokios psichinės brandos vaikas visą laiką laikysis savo „aš galiu viską valdyti" fantazijų. Kad ir kuo užsiimtų vaikas, jis tai darys ne todėl, kad veikla jį domina, ne dėl noro atsidurti dėmesio centre, o vien tik siekdamas patvirtinimo, kad tėvai reaguoja taip, kaip jis nori. Jis stengsis nutraukti tėvų pokalbį atkreipdamas dėmesį į save ir priversdamas save drausminti.

Tinkamam vaiko vystymuisi svarbu, kad suaugęs asmuo aiškiai duotų vaikui suprasti nesileisiąs valdomas.

Kai mažas vaikas pastebi, kad jam neleidžiama imti tam tikro daikto, pavyzdžiui, lempos, jis kaip tik jos siekia. Perspėtas žvilgsniu, vaikas išsišiepęs toliau junginės šviesą. Suaugusiajam nusprendus vaiką sulaikyti, jis ims lakstyti aplink stalą ir džiūgaus, kad jo nepagauna. Scena galėtų baigtis vienam ar kitam dėl nevikrumo užkliudžius lempą – ji nukris nuo stalo ir suduš. Net tuomet vaikas dar gali manyti, kad visa tai tik žaidimas, ir juoktis iki nukritimo. Simbiotiškai auginami vaikai dėl savo fiksacijos narcisistiniame ankstyvojo amžiaus tarpsnyje elgiasi nepagarbiai ir sukelia panašias situacijas. O psichinė pagarbos funkcija gali susiformuoti tik tuomet, jei dėl tėvų atsiribojimo yra lavinamas neuronas „žmogus“.

Su tokiomis situacijomis namie susiduriama dar dažniau nei konsultacijoje. Vaikai išsisukinėja nuo namų darbų, atsisako apsirengti, kai ruošiamasi išeiti, arba vengia įvairių kitų užduočių. Tėvai, vaikui vengiant vykdyti nurodymus, jaučia įtampą, nes jiems tai atrodo lyg kurios nors kūno dalies disfunkcija. Įtampa perauga į susijaudinimą ir baigiasi grasinimais bausme arba net vaiko nubaudimu.

Panagrinėkime atidžiau namų darbų pavyzdį, nes iš jo aiškiai matyti, kad kur kas mažiau svarbu, kokių veiksmų imasi tėvai, nei tai, koks tų veiksmų pagrindas, tai yra ar tėvai reaguoja žmogiškai, ar daiktiškai.

Jei tėvai reaguoja žmogiškai, jie suvokia, kad atsisakydamas atlikti namų darbus vaikas elgiasi įžūliai. Normali tėvų reakcija turėtų būti atsiribojimas (lygiai kaip nuo provokatorių mieste, pro kuriuos tiesiog praeinama), parodantis vaikui, kad tėvams jo elgesys yra nepriimtinas ir kad jie nesileis valdomi. Tinkama būtų nusiųsti vaiką į jo kambarį. Bet kurių veiksmų esmė turėtų būti atsiskirti erdviškai, tai natūraliai leidžia sumažinti vaiko agresiją.

Tačiau ir simbiozę patiriantys tėvai gali nusiųsti vaiką į jo kambarį. Bet tokiu atveju tai neabejotinai bus bausmė. Vaiko nepaklusnumas bus priimtas kaip neveikianti nuosavo kūno dalis, lyg jis būtų – vaizdžiai kalbant – suaugusiojo ranka, nenorinti ruošti namų darbų. Siekiant pakeisti tokią būseną, bus bandoma priversti ranką rašyti, pritaikant jai išorines poveikio priemones (nubaudžiant vaiką). Veiksmo beprasmiškumas, tai, kad nepriversi vaiko rašyti, liks nepastebėtas.

Suaugęs asmuo šiuo atveju nepastebi vaiko įžūlumo, jis tik stengiasi bausme pašalinti jo „funkcinį sutrikimą".

Beje, gal skaitant jums užkliuvo žodelis „įžūlus" (jei ne, juo geriau...). Tai parodo, kaip gerai mūsų šnekamoji kalba prisitaikė prie pakitusių aplinkybių. Šiandien beveik nebeišgirsi sakant „įžūlus vaikas", nors anksčiau tai buvo priimtina formuluotė. Panašūs posakiai, kuriais neabejotinai neigiamai konotuota sąvoka įvertinamas nepagarbus vaiko elgesys, vis dažniau įgauna teigiamą reikšmę arba pakeičiami kitomis sąvokomis. Taigi vaikas jau nebe įžūlus, jis tiesiog suvokia savo vertę ir yra iniciatyvus!

Gana sunku suprasti, kad nusiųsti vaiką į jo kambarį yra ne bausmė, o žmogiška reakcija, kuria vaikui parodoma, kad tėvai nedalyvaus žaidime, kad jie nesileis valdomi vaiko užgaidų. Tokiu būdu vaikas geriausiai gali suvaldyti savo agresiją.

Pakeliui į šalį, kurioje vaikai nekenčiami

Atsižvelgiant į žmogiškos ir daiktinės reakcijos skirtumus, galima bandyti susieti vis didėjančią šiuolaikinės visuomenės agresiją prieš vaikus (tai patvirtina daugelis mokslinių darbų) su simbiotiniu san-

tykių sutrikimu. Jei nepamiršime, kad simbiozę jau patiriančių tėvų dalis yra gana maža, palyginti su žemesnėmis partnerystės bei projekcijos pakopomis, paaiškės problemos mastas. Mes visi keliaujame į šalį, kurioje vaikai nekenčiami, esame netoli istorinės tradicijos, laikiusios vaikus didžiausiu gėriu ir visuomenės ateities garantu, lūžio.

Kai „ranka" nebenori klausyti, kyla poreikis tą trikdį nedelsiant pašalinti. Tai ne visada pasiseka. Būtent dėl šios priežasties šeimose itin pagausėjo žodinės bei fizinės prievartos ir, manau, ateityje jos bus dar daugiau.

„Rankos" suerzinti tėvai kartais net labai stipriai įžeidinėja ir keikia savo vaikus, vartoja žodžius, kurie niekada neišsprūstų jiems iš lūpų bendraujant su suaugusiaisiais. Ir ne tik žodžius. Vien pakeltas tonas, tai yra vaiko apšaukimas, kai jis neklauso, yra priskiriamas žodinei prievartai. Pedagoginiu požiūriu toks apšaukimas nesulauks jokių pastebimų rezultatų, vaikas dėl simbiotinio sutrikimo interpretuos tai kaip „dėmesį", ir galiausiai tai taps dar vienu įrodymu, kad tėvai yra valdomi objektai. Čia dar slypi tėvų pykčio augimo galimybė, nes suaugusieji, žinoma, yra nepatenkinti, kad vaikas nepaklūsta nurodymams. Jie vis labiau pyks ir nervinsis, vis garsiau rėkaus ir susilauks vis mažiau paklusnumo, nes vaiko neuronas „daiktas" bus vis labiau lavinamas, o neuronui „žmogus" ir toliau bus kliudoma atsirasti. Taip tėvai patenka į užburtą ratą, iš kurio labai sunku ištrūkti.

Kada nors tas mažytis žingsnelis, skiriantis vis didėjančią žodinę prievartą nuo fizinio smurto, bus žengtas. Paskutinis saugiklis perdegs ir vaikas bus primuštas arba kitaip patirs smurtą. Būtent labai besistengiantys tėvai, nesugebėdami susidoroti su bejėgiškumo prieš nuosavą vaiką pojūčiu, pakliūva į tokias sudėtingas situacijas.

Toks fizinės prievartos kilmės paaiškinimas atskleidžia, kodėl šis reiškinys neapsiriboja šeimomis su „mušimo tradicija". Tokia versija anksčiau dažnai buvo remiamasi, kai normaliai besivystančios psi-

chikos vaikai perimdavo neurotikų tėvų elgesį. Tačiau šiandien vis daugiau tėvų, niekada vaikystėje nepatyrusių savo gimdytojų prievartos ir auklėtų su didele meile, muša savo vaikus. Jie griebiasi prievartos tik todėl, kad negeba atsiriboti nuo vaikų ir suvokia juos kaip neveikiančią savo pačių dalį.

Įstrigęs narcisistiniame ankstyvosios vaikystės tarpsnyje ir nesugebantis paklusti valdymui, vaikas dažnai negali prognozuoti savo elgesio padarinių. Jam nekyla mintis, kad ką nors sugadinus kils nemalonumų, jis tiesiog gadina, abejingai reaguoja į kritiką ir toliau elgiasi lygiai taip pat nederamai, nė kiek nesusimąstydamas apie galimas sankcijas.

Toks atsparumas korekcijai turi lemtingų padarinių, nes sveikos psichikos raida itin susijusi su svarbia konfliktų funkcija. Konfliktuodamas vaikas sužino, kas yra teisinga, o kas netinkama, konfliktai nurodo kryptį. Vaikai, kurie patirdami konfliktus ir susidurdami su jų padariniais nesugeba suvokti jiems rodomos krypties, netenka gyvenimiškos orientacijos. Yra daug senų posakių, vaizdžiai apibūdinančių tokius vaikus: „išklydo iš kelio“ arba „klaidžioja užrištomis akimis“.

Socialinės kompetencijos šie vaikai beveik neturi. Jie nepajėgia suprasti, kad žmogaus gyvenime įdomiausia yra žmonės, o ne kokie nors negyvi daiktai. Kadangi nesidomi žmonėmis, šie vaikai atrodo šiek tiek bedvasiai. Kartais net kyla spontaniškas įspūdis, kad jie serga psichikos liga.

Pavyzdys iš mano praktikos: kai tėvai su vaiku ateina pokalbio, aš visuomet pasitinku juos su visais pasisveikindamas. Tėvai man paduoda ranką, o vaikai dažniausiai iš viso nereaguoja. Jie toliau žaidžia ant grindų, praeina pro mane nepasisveikinę arba tiesiog žiūri į mane, lyg nenutuokdami, kokios gi reakcijos iš jų tikimasi. Net jei ištiesia ranką pasisveikinti, dažniausiai lieka formalaus, nemandagaus

ir bet kuriuo atveju nenuoširdaus veiksmo įspūdis. Tokie vaikai vengia žvilgsnio kontakto, jų mimika nejudri, toks jausmas, lyg žiūrėtum į tuštumą. Kalbantis su jais nesunku pastebėti, kad jie bendrauja grynai funkcionaliai, jų pareiškimai nukreipti į suaugusiųjų valdymą, o su tikruoju bendravimu tai neturi nieko bendra.

Tėvų namuose bendraujama pagal tą patį modelį, tai lengva pastebėti, kai vaikas turi padėti dengti stalą. Į aiškiai suformuluotą nurodymą: „Prašau padengti stalą!“, kurį bet kuris psichiškai subrendęs penkiametis įvykdytų be kalbų, narcisistinis ankstyvajame vaikystės tarpsnyje fiksuotas vaikas visų pirma reaguoja klausimais arba atsikalbinėjimu. „Kodėl vėl aš?“ – toks tipiškas klausimas, arba nuolat pasitikslinama: „Peilių reikės?“, dar po minutės: „O šakučių?“ Ekstremaliu atveju užduotis iš viso ignoruojama. Užduotis dažniausiai įvykdoma tik pakartojus dar kartą. Daugumai suaugusiųjų to gana, nes jų pastangos pasiekė tikslą. Tačiau jie nepastebi, kad leidosi vaiko valdomi. Jie net nesuvokia tai rodančių požymių. Tonas, parinkti žodžiai, komentuojamas suaugusiojo elgesys – visa tai dažniausiai neatitinka amžiui deramo elgesio. Taigi, galiausiai vaikai ima vertinti tėvus ir juos valdyti. Jie, padedami savo neurono „daiktas“, vienintelio, kuris jiems susiformavo, tikrina, ar aplinkiniai objektai ir toliau elgiasi daiktiškai. Vyresni vaikai tai dažniausiai daro žodžiais.

Simbiozė lemia visiškai klaidingą vaikų vertinimą. Iškilus problemoms suaugusieji nereaguoja autonomiškai, nurodydami vaikui taisykles, struktūras ir tinkamus elgesio būdus, reikalaudami jų laikytis ir vis lavindami elgsenas, kol susidarys tinkamos psichinės funkcijos.

Dažniausiai imama ieškoti vaiko ligos, tarsi jis būtų sustreikavusi kūno dalis. Tuo paaiškinamas krintantis į akis ligų, kurios turėtų pateisinti vaikų problemas mokykloje, kiekis. Diskalkulija, legastenija arba ADHS – pirmose mokinių ligų topų vietose. Diagnozę nustato ne vaikų gydytojai ar psichiatrai, taigi ne medikai, o patys tėvai. Me-

dikai tokiu būdu netenka galimybės koreguoti sutrikusių santykių. Pas mediką tėvai apsilanko tik patvirtinimo, kad jų diagnozė buvo teisinga. Į gydytojo prieštaravimus reaguojama, kaip jau rašiau, randant ir sugalvojant vis naujų priežasčių, kodėl vaikas reaguoja ir elgiasi būtent taip. Ką tai reiškia gydytojui, galima įsivaizduoti pamąsčius apie automobilių meistrą, kuriam atvaroma mašina su sprogusia padanga, o klientas reikalauja variklio remonto ir aiškina, kad būtent tas sukliudęs sėkmingai keliauti toliau. Šis pavyzdys labai tinka mano temai, ypač jei atsižvelgsime į tuos ypatingus jausmus, kuriuos vokiečiai puoselėja savo transporto priemonėms. Iš jo taip pat paaiškėja, kad vaikai esant simbiotiniams santykiams sudaiktinami, jiems priskiriamas nesavarankiškų daiktų, tokių kaip kūno dalys arba net negyvi objektai, statusas.

Neįmanoma tikėtis, kad tokie tėvai suvoks savo vaikų elgesį kaip sąmoningą. Tėvus šiuo atveju tenkins tik tokios priemonės, kurios neprieštaraus jų išankstinei diagnozei. Jei tėvai tariasi nustatę legasteniją, bus laukiama tik tokių patarimų ir nurodymų, kurie kaip įmanoma veiksmingiau leistų išmokyti vaiką skaityti.

Simbiozės modelis paaiškina gausėjančius sunkumus, su kuriais susiduria mokytojai ir auklėtojai, kai prireikia kartu su tėvais nustatyti problemiško vaiko elgesio priežastis. Vaikų nusiskundimus mokytojais simbiotiški tėvai dažnai traktuoja kaip aiškų mokytojo klaidos įrodymą, nes „kūno dalis vaikas" negalėtų sąmoningai krėsti kvailysčių arba būti atsakingas už prastus mokymosi rezultatus. Ir atvirkščiai – mokytojo nusiskundimas mokiniu dažniausiai grįžta kaltinimu jam pačiam.

Tokio požiūrio į mokytojus ir į mokyklą padarinys yra vis garsesnis protestas prieš mokyklinių reikalavimų lygį. Reiklūs ir aiškiais kriterijais besivadovaujantys mokytojai dažnai apšaukiami atsilikusiais, o tai yra dešimtmečius trukusio autoriteto sąvokos iškraipymo,

priskiriant jam tik neigiamas konotacijas, padarinys. Tokie mokytojai tėvų laikomi šaltais, atstumiančiais ir nemokančiais meiliai elgtis su vaikais. Užuot pažvelgę į vaikus ir į savo elgesį su jais bei padiskutavę apie mokymo metodus ar kitomis panašiomis temomis, tėvai skundžiasi mokyklų vadovams ir mokyklų priežiūros institucijoms. Kyla didžiulis nesusipratimas, visa mokyklinė struktūra suvokiama lyg mokinius užgulęs nepakeliamas krūvis. Nepastebima, kad yra priešingai: aiškios struktūros būtent padeda orientuotis ir drauge leidžia jaustis laisviau.

Vaikai iš esmės mėgaujasi aukštu visuomeniniu statusu. Yra daug juos ginančių įstatymų, kuriama vis naujų, o ištisi mokslininkų, pedagogų, tėvų ir kitų vaikais besirūpinančių būriai mąsto, kaip jiems kuo geriau pagelbėjus. Bet visa ta veikla nėra nesavanaudė, jos tikslas yra akivaizdūs rezultatai – savarankiški, laimingi vaikai. O tų rezultatų vis dažniau ir nesulaukiama.

Supratimas, kad branginami vaikai reaguoja ne taip, kaip tikėtasi, o priešingai – tampa mažomis pabaisomis bei tironais, kurių nepagarba nežino ribų, žadina vis didėjantį visuomenės nepalankumą, o jis yra viena iš prievartos formų.

Tendencija jau akivaizdi: vaikai suvokiami kaip trukdis, kaip krūvis visuomenei, todėl nuosekliai atstumiami. Vis dažniau žiniasklaidoje pasirodo pranešimų apie jaunuolius, kurie nenori eiti dirbti ir aiškina apie savo teisę į pramogas bei saviraišką. Tokie visuomenės niekam tikusiais laikomi jaunuoliai tik provokuoja jau minėtą atstūmimą, niekam nesusimąstant, kad jų neperspektyvų elgesį dažniausiai lemia trūkstamos psichinės funkcijos. Jei leisime šiam procesui nekliudomai įsibėgėti, jis gali turėti katastrofiško masto padarinių visos visuomenės raidai, nes visuomenė, kurioje išmokta nekęsti vaikų, neturi ateities.

Šis siaubingas scenarijus šiandien vargu ar kam atrodo realus, tačiau atidūs gali pastebėti padažnėjusias diskusijas apie vaikams

priešiškas sąveikas visuomenėje. Tokios tendencijos, kai nebepripažįstama vaikų teisė iš tikrųjų būti vaikais, galiausiai net ir nebestebina. Kol vaikai nebus suvokiami kaip tie, kas jie yra, kol jie bus auginami kaip suaugusieji, tik mažesnio dydžio, tol augs tikros neapykantos vaikiškam elgesiui pavojus, o jaunoji karta neturės jokių galimybių sveikai psichiškai vystytis.

Šiandienos diskusijose vis dar vyrauja požiūris, kad vaikai iš tiesų yra mylimi arba yra verti meilės, o dėl kylančių problemų kaltos esančios visuomenės struktūros. Ši ideologija leidžia paneigti asmeninę tėvų ir pedagogų atsakomybę už vaiko psichikos raidą ir reikalauti keisti politines bei visuomenines vaiko ugdymo sąlygas, jei norima kokios nors pažangos. Bet pamirštama, kad vien tik peradresavus problemą terapeutams bei politikams jokių pokyčių neįvyks.

Mokytojas prie virtualaus gėdos stulpo – kibernetinis persekiojimas

Nereikia būti labai atidžiam skaitytojui, tendencija pati bado akis: mokytojai jau keletą metų skundžiasi vis didėjančia mokinių nepagarba, konkrečiais išpuoliais ir tarsi visiška savo, kaip pedagogų, darbo beprasmybe.

Neseniai šiame procese išryškėjo nauja tendencija, kuri akivaizdžiai atspindi nemažus sąmonės pokyčius, įvykusius dėl simbiozės. Kibernetinis persekiojimas – Anglijoje atsiradusi sąvoka, vis labiau plintanti ir Vokietijoje, reiškia ne ką kita, o modernų statymo prie gėdos stulpo būdą, persekiojant mokytojus įvairiuose interneto puslapiuose. Pradedant tariamai nekaltais mokytojų reitingų puslapiais,

kuriuose mokiniai rašo pažymius savo mokytojams, iki atitinkamų vaizdo portalų, kuriuose publikuojami smurto prieš mokytojus aktai arba jie įvairiais būdais pajuokiami – sukurta daugybė būdų persekioti mokytojus virtualiai.

Štai vienos Vestfalijos realinės mokyklos pavyzdys. Mokytoja dienų dienas stebėjosi savo mokinių šnabždesiais, grimasomis bei paskirais kandžiais klausimais, kol sužinojo tokio elgesio priežastį. Jos galvą mokiniai internete buvo primontavę prie nuogo pornografijos žvaigždės kūno. Puslapis buvo kiekvienam prieinamas, sužinoti, kiek kolegų, draugų, pažįstamų, mokinių ir pašalinių žmonių matė tą nuotrauką, neįmanoma.

Ši mokytoja ilgą laiką balansavo ties gyvenimo ir mirties riba. Dėl tų paveiksliukų kilęs gėdos jausmas neleido jai bendrauti su aplinkiniais, ir tik padedama savo vyro, pasinaudojusi psichologo bei teisininkų konsultacijomis, ji įstengė ištrūkti iš pragariško rato.

Mane visų pirma domina mokinių, su kuriais mokytoja galiausiai bandė šnekėtis apie tą įvykį ir jo priežastis, reakcija. Jie apsiribojo pareiškimais „mes norėjome pajuokauti" ir „tai buvo linksma". Buvo minimi dar blogesni atvejai, kaip antai vieno mokytojo iš Bavarijos galvą mokinys įklijavo į mirties bausmės įrašą ir jį vėliau taip pat paskelbė internete.

„Juokai", „linksma". Šie mokinių žodžiai skamba kaip signalai. Kuo taip besielgiantys mokiniai laiko mokytojus? Jie tikrai nelaikomi žmonėmis su jausmais ir asmeninėmis teisėmis, tiksliau – čia nėra nė užuominos į neuroną „žmogus", mokytojai traktuojami kaip daiktai, jie yra įgeidžių valdomų vaikų agresyvumo medžiaga, objektas.

Kaip menkai tesuprantama, kas iš tiesų slypi už tokių reiškinių, parodo vieno internetinio mokytojų vertinimo puslapio savininkų elgesys. Jie apeliuoja į teisę nevaržomai reikšti nuomonę ir deklaruoja savo puslapį kaip „laisvą demokratinę nuomonių tribūną", kuri

pagaliau leidusi vargšams mokiniams adekvačiai atsikeršyti už mokytojų ir pažymių amžinai keliamą stresą.

„Nuomonių laisvė“ kaip žodinio smurto pateisinimas. Nebeįmanoma aiškiau parodyti problemiško, technologijų ir visuomeninės pažangos išvarginto suaugusiųjų pasaulio. Psichinės funkcijos, tokios kaip veiksmus valdanti sąžinė, galutinai neteko galios ir todėl nebegali būti perduotos augančiai kartai. Internetinio puslapio savininkai, nesąmoningai siekdami jaunimo pripažinimo mainais už jam suteiktą galimybę „parodyti“ mokytojams, taip pat kenčia nuo projekcinio sutrikimo.

Kibernetinio persekiojimo sąvoka gali būti taikoma ir vis dažnėjantiems kraštutinės prievartos bei seksualinių išpuolių atvejams, kurie filmuojami nešiojamąja vaizdo kamera ir vėliau platinami tinkle. Čia taip pat galioja grynai daiktiški elgesio modeliai, kuriais gali būti paaiškintas vis brutalesnis ir tikra šio žodžio prasme nežmoniškesnis nusikaltėlių elgesys. Pagal psichinį suvokimo lygį kankinami ir demonstruojami ne žmonės, o daiktai.

Ekskursas: žvilgsnis į ateitį – japonų hikikomorių pavyzdys

Man rūpi Vokietijos vaikai ir jaunuoliai, aš ieškau, kaip spręsti problemas, su kuriomis vis dažniau susiduriu. Tačiau norint pamatyti, kuo gali baigtis čia aprašomi procesai, kartais verta pažvelgti kiek plačiau. Jei mūsų žvilgsnis pasieks Japoniją, atsivers niūri perspektyva, kurios aš jokiu būdu nelinkėčiau Vokietijai ir kuri verčia mus griežčiau vertinti gimtosios šalies blogybes.

Japonija jau gana seniai kovoja su hikikomorių problema. Hikikomoriais vadinami jaunuoliai bei jauni suaugę žmonės, kurie nebedalyvauja visuomeniniame gyvenime, o egzistuoja visiškai atsiskyrę savo asmeninėje erdvėje. Dažniausiai ta asmeninė erdvė yra hikikomorio kambarys, bet perkeltine prasme tai virtualioji erdvė, nes dauguma hikikomorių praleidžia labai daug laiko prie kompiuterio, internete arba žaisdami įvarius kompiuterinius žaidimus. Televizija taip pat priklauso jų tikrųjų draugų būriui.

„Hikikomori" verčiama apytiksliai kaip „užsidaryti", tikro šios sąvokos sinonimo iki šiol nėra. Tradicinis „mizantropas" arba „žmonių priešas" atrodys tik draugiški apibūdinimai, jei įsivaizduosime šio modernaus reiškinio griaunamąją galią.

Japonų psichiatras Saito Tamaki, įvedęs hikikomorių terminą, mano, kad nuo to kenčia maždaug milijonas japonų; valstybinės įstaigos, kaip antai Japonijos sveikatos ministerija, mini mažesnius skaičius, tačiau niekas neneigia pačios problemos.

Aš nenoriu ir negaliu čia itin gilintis į šio reiškinio priežastis, jos iš dalies susijusios su japonų tradicijomis, kurios vakarietiškoje visuomenėje visiškai nepažįstamos. Tačiau pagrindinių bruožų visiškai pakanka paralelei su padėtimi mūsų šalyje.

Vertindami situaciją šeimoje, specialistai teigia, kad hikikomorių tėvams sunku suvokti vaikų elgesį ir tinkamai į jį reaguoti. Jei palygintume tai su mūsų šalies tėvų, patiriančių projekcinį sutrikimą, elgesiu, panašumai bus akivaizdūs. Atkreipiamas dėmesys ir į stiprią priklausomybę nuo tėvų, ypač į išskirtinį Japonijoje „Amae" vadinamą motinos ir sūnaus ryšį. Tai taip pat sutampa su mano atlikta priežasčių, dėl kurių vokiečių vaikai nebeužauga savarankiškais visuomenės nariais, analize.

Visų hikikomorių bendru bruožu laikomas nesugebėjimas pereiti iš vaikystės ir jaunystės į suaugusiųjų gyvenimo tarpsnį; tiriamas

transformacijos ir iniciacijos ritualų nebuvimas moderniojoje japonų visuomenėje.

Mano analizė rodo, kad mūsų vaikai ir jaunuoliai taip pat stringa pereidami iš vieno amžiaus tarpsnio į kitą ir lieka ankstyvosiose psichikos brandos fazėse. Transformacijos ir iniciacijos ritualų sąvokos taip pat gali būti interpretuojamos ta prasme, kad suaugusieji nebepripažįsta savo, kaip vadovų, funkcijos ir tokiu būdu atima iš jaunuolių normalaus vystymosi galimybę.

Daugumai hikikomorių būdingas pasitraukimas į virtualų pasaulį jau stipriai paplito ir čia, todėl galime gretinti padėtį. Jaunuoliams, kurie didumą savo laisvalaikio praleidžia prieš monitorių, visiškai nebūtina palaikyti tikrų santykių su tikrais žmonėmis. Virtualusis interaktyvumas, skelbiamas nuo „Web 2.0“ laikų, iš tikrųjų yra apgaulingas, nes kompiuterio vartotojas kiekvieną akimirką, vadovaudamasis vien savo užgaida, gali nutraukti arba visiškai užbaigti interakciją. Vartotojas tuo metu vadovaujasi savo ankstyvosios vaikystės fantazija, kad supantį pasaulį gali valdyti kaip panorėjęs, net atrodo, kad jis tiesiogine prasme kada užsimanęs tą pasaulį įjungia ir išjungia. Sėdint prieš monitorių neurono „žmogus“ net ir nereikia, nes virtualusis pasaulis pasireiškia kaip daiktiškas, neturintis galimybės padaryti vartotojui kokią nors įtaką ar jį kaip nors nuteikti.

Daugeliui vaikų, kurie užauga patirdami simbiotinį santykių su tėvais sutrikimą ir kurie neturi neurono „žmogus“, gresia didelis pavojus tapti hikikomoriais. Beje, Japonijos patirtis rodo, kad pažeisti žmonės po tam tikro visiško atsiribojimo sukaupia nemažai agresijos, kuri pasireiškia žiauria fizine prievarta, dažniausiai nukreipta prieš savo šeimą.

Šiai ekstremaliai sutrikimo formai būdingas bet kokių visuomenės struktūrų ignoravimas, kryptingas siekis išvengti kontaktų ir konfliktų su kitais žmonėmis. Jei pagalvosime apie mano pavaizduotų partneriš-

kų, projekcinių, simbiotinių sutrikimų nuoseklią tolesnę plėtrą, pamatysime, kad ir mūsų kultūroje ilgainiui gali atsirasti kažkas panašaus.

Pavyzdžiai

Vaikų namų pavyzdys – kaip simbiozė iškraipo požiūrį į vaiką

Vienuolikos metų Markas jau antri metai vaikų namuose, nes jis meluoja, vagia ir, būdamas gabus, ignoruoja mokymąsi. Per vieną savaitgalį – vaikai kas keturiolika dienų praleidžia savaitgalius savo tėvų namuose – jis padovanoja savo trylikos metų broliui brangų kompiuterinių žaidimų pultą.

Nuvežęs berniuką atgal į vaikų namus tėvas išdidžiai papasakoja vaikų namų vadovams, kad žaidimą Markas broliui nupirko sutaupęs kišenpinigių. Pastaba, kad Markas neturėjo tiek daug pinigų, priverčia tėvą išprovokuoti naują sūnaus melą. Markas sakosi pinigus taupęs slapčia. Paskambinus į parduotuvę, kurioje berniukas tariamai pirko žaislą, sužinoma, kad tai neįmanoma, nes minėta parduotuvė iš viso neprekiauja tokiais daiktais. Bet ir tai neįtikina tėvo.

Tik kai kitas vaikas patvirtina, kad Markas šitą ir dar keletą žaidimų pavogė iš žaislų parduotuvės, tėvas pagaliau pripažįsta faktus. Vis dėlto jis vaikų namų vadovybės klausia patarimo, kaip reikėtų elgtis su pavogtomis prekėmis, ar žaidimai būtų grąžinti Markui, jei paaiškėtų, kad jis jų nevogęs.

Kai trūksta neurono „žmogus"

Mokytoja pasakoja apie savo mokinį Janiką:

Pirmiausia į akis krinta būdas, kuriuo Janikas bando užmegzti kontaktus. Jis liečia savo klasės draugų plaukus, pilvą, nugarą arba

rankas. Atrodo, lyg „kartųsi" kam ant kaklo. Bendraklasiai dažnai jį šiurkščiai atstumia, bet tai berniukui netrukdo taip elgtis ir toliau. Kita vertus, Janikui labai nepatinka, kai vaikai artinasi prie jo. Jis tuoj pat ima gintis, šaukia „ne" arba „palikit mane ramybėje" ir dažnai sureaguoja agresyviai, taip išprovokuodamas konfliktus.

Janikas kalba beveik negirdimai, kimiu balsu, pats linkęs tylėti ir prabyla tik reikalaujamas suaugusiųjų. Su bendraklasiais jis negali užmegzti adekvataus žodinio kontakto.

Jis kasdien paslapčiomis atidaro savo klasės draugų kuprines ir po jas rausiasi. Į bet kokius bandymus pasikalbėti neatsako, praktiškai visiškai nereaguoja ir savaitėmis nesiliauja taip elgęsis. Dažniausiai atrodo, kad jis nedalyvauja jokioje veikloje, negali sekti pamokos ir nereaguoja net į savo vardą. Gali tekti net šešis sykius kreiptis, kol Janikas kaip nors sureaguoja, tačiau dažniausiai netinkamai.

Abu tėvai įsitikinę, kad Janikas turi tam tikrų problemų bei sutrikimų motorikos ir dėmesio sutelkimo srityse, tačiau juos esą nesunku pašalinti, jei tik motina su Janiku tinkamai padirbės (motina, pavyzdžiui, mano, kad smulkiosios motorikos problemas galima išspręsti spalvinant mandalas).

Janikui stinga motyvacijos sekti pamoką. Įdomiai pateiktos temos nesužadina jo smalsumo. Savo sąsiuviniais, rašikliais ar vadovėliais jis naudojasi tik žaisdamas. Jis labai vangus ir užtrunka itin ilgai, kol imasi kokios nors užduoties. Jo dėmesys ir darbingumas ypač trumpalaikiai, jį reikia nuolat raginti tęsti darbą, jis labai lengvai išblaškomas.

Janikas iki šiol nerado savo vietos klasės kolektyve, manoma, dėl ambivalentiško būdo užmegzti pažintis. Jis šaukia ant klasės draugų, be priežasties juos stumdo, ginčijasi ir siekia įsiteikti glostydamas bei panašiai. Žaidimuose jis taip pat neranda sau vietos. Jis pats

nuteikia prieš save, trukdydamas kitiems žaisti arba sugriaudamas, kas pastatyta.

Galiausiai Janikas prisijungė prie grupelės trečiokų, kurie ėmėsi tikros jo „dresūros" ir kurių „nurodymus" jis noriai vykdė, pavyzdžiui, mušdavo kitus vaikus arba juos apspjaudydavo, sakydavo „purvinus" žodžius ir taip toliau.

---

8 skyrius

Sutrikusi visuomenė

Vaikai ateina į jau egzistuojančią visuomenę, jie negali pasirinkti nei gimimo vietos, nei laiko, nei savo tėvų. Žmogaus kūdikis labai ilgai, jei lygintume su kitomis žinduolių rūšimis, lieka visiškai priklausomas nuo tėvų, visų pirma nuo motinos. Užtenka vien jau to fakto, kad aš savo, psichiatro, praktikoje niekada netirčiau vien tik manomai sergančio vaiko, bet visada atsižvelgčiau į gana nemažą jo aplinką.

Jau paminėjau pagrindinius dalykus kalbėdamas apie būtiną tėvų anamnezę, be kurios nagrinėti vaiką ir jo elgesį būtų beprasmiška.

Tai reiškia, kad bandant teoriškai pagrįsti savo veiklą man tenka atsiriboti nuo pavienių atvejų ir taikyti sisteminę analizę. Vaikas priklauso „šeimos sistemai“. Kai susitinku su vaiku, jo elgesį galiu perprasti tik atsižvelgdamas į šią sistemą ir į įvairias sąveikas jos viduje. Vaiko diagnozė visada susijusi su struktūrine šeimos diagnoze.

Veiklos pradžioje, siekiant atrasti daugumos sutrikimų, pasitaikančių mano praktikoje, priežastis, visiškai pakako šito principo. Dažniausiai tai būdavo neurotinio pobūdžio vaikų sutrikimai, susiję su tėvų patologiniais bruožais, todėl galėdavo būti gydomi atskirai. Taigi diagnozuodamas tokius atvejus aš visada galėdavau remtis asmeninėmis vaiko ir jo tėvų biografijomis ir atsekti sutrikimų priežastis ir įtakas.

Mano dabartinėje veikloje dažniausiai nebeįmanoma taikyti „šeimos sistemos" analizės metodo. Neurotiniai sutrikimai tapo retenybe, juos pakeitė aprašytasis vaiko psichikos raidos įstrigimas ties žemesne nei šešeri metai riba. Prieš maždaug penkiolika ar dvidešimt metų klasėse pasitaikydavo nuo dviejų iki keturių probleminių vaikų, o šiandien santykis visiškai priešingas, tai akivaizdu pažvelgus į pradinukų testavimo lentelę, pateiktą 2 skyriuje: iš dvidešimt penkių vienos klasės mokinių šiandien tik du ar keturi nekelia visiškai jokių problemų, visi kiti pasižymi įvairiais sutrikimais. Ir tai ne neurotinės problemos, o dažniausiai su fiksacija ankstyvoje psichikos brandos fazėje susiję sutrikimai.

Jei bandyčiau tokius sutrikimus analizuoti ribotoje „šeimos sistemoje", man tikrai nepasisektų. Šių vaikų tėvai dažniausiai psichiškai sveiki, todėl negalima tikėtis sėkmės, ieškant nerimą sukėlusio vaiko elgesio priežasčių tik tėvų biografijose.

Susidūręs su tokia realybe, turėjau iš esmės peržiūrėti savo analizės metodus. Vaikų raidos sutrikimai buvo akivaizdūs, tėvų pastangos ir jų psichinė sveikata taip pat nekėlė abejonių. Susirūpinimą keliančių reiškinių priežastis turėjo būti surasta už šitos privačios aplinkos ribų, ji slypėjo vaikus supančiame pasaulyje.

Taigi aš ėmiausi analizuoti nebe „šeimos sistemą", bet „visuomenės sistemą". Sąlytis su man patikėtomis problemomis išaugo į sociologinį tyrimą, nors ir atliekamą vaikų psichiatro. Neturėjau tikslo – ir

dabar neturiu – konkuruoti su visuomenės mokslų teoretikais. Tačiau gilesnės priežastys, lėmusios suaugusiųjų, supančių mano jaunuosius pacientus, elgesio problemas, galėjo būti įvardytos tik tiriant jų reakciją į aplinkinį pasaulį.

Norėdami suprasti, kad mūsų vaikų problemos kyla būtent dėl klaidingos jų psichikos raidos, negalime išvengti atidaus juos auklėjančių suaugusiųjų pasaulio nagrinėjimo.

Su mumis šiandien atliekamas mūsų pačių sugalvotas bandymas. Lenktyninis moderniosios visuomenės automobilis visu greičiu lekia tiesiai į sieną, o mes net nepasiteiravome, kur yra stabdžiai ir kaip reikia sukinėti vairą, norint sveikiems išnešti kailį. Tas pašėlęs lėkimas prasidėjo prieš maždaug šešiasdešimt metų.

Paskutinė didelė moderniosios visuomenės katastrofa buvo Antrasis pasaulinis karas. Ne veltui dažnai kalbama apie „nulinę valandą“, turint galvoje naująją pradžią po nacionalsocialistinės valstybės kapituliacijos. Ši sąvoka apima visiškai naują, tik į priekį nukreiptą vyksmą. Jis prasidėjo šeštojo dešimtmečio griuvėsiuose ir iki šios dienos reiškiasi įvairiomis formomis, bet nė karto nebuvo ilgesniam laikui sustojęs ar juo labiau grįžęs prie pradinio taško. Taip mėgstamas „ekonominio stebuklo“ terminas mums sako, kad kalbama apie reiškinį, kuriam žmonės beveik neturi įtakos, apie tikrą „stebuklą“, kuris jėgų semiasi iš savo paties dinamikos.

Visuomenė keičiasi vis sparčiau ir pirmiausia technologijų srityse, nauji išradimai pateikiami ne kas valandą, o kiekvieną akimirksnį. Vos žmogus ima susivokti naujoje savo gyvenimo situacijoje, ji jau keičiasi dėl naujų, pažangių technologijų.

Tačiau toks vyksmas žmogų vis labiau vargina. Žodis „pažanga“ vis dažniau atrodo reiškiantis žengimą tolyn nuo žmogaus ir jo tikrųjų poreikių. Žiūrint iš bendrosios pozicijos, visuotinė mūsų visuomenės gerovė jau pasiekta, nėra tikro karo, bado, skurdo ar pa-

našaus pavojaus ir kitų egzistencinių patirčių, tik negerumo pojūtis gyvenant visoje toje gerovėje.

Mes pirmą kartą atsidūrėme visuomenėje be ateities vizijos. Jei žmonių dabar paklaustume, ką iš esmės jie norėtų pagerinti savo gyvenime artimiausiu laiku, vargu ar sulauktume atsakymų, susijusių su pagrindiniais egzistenciniais poreikiais arba su siektinu aukštesniu visuomenės išsivystymo lygiu. Dažniausiai būtų pageidaujama „daugiau pinigų“, „daugiau laisvalaikio“, „daugiau saviraiškos“.

Užuot veikusi aktyviai ir intuityviai, visuomenė regisi ištikta savotiško baimės paralyžiaus. Žiniasklaida mus kasdien atakuoja įvairiausiomis neigiamomis naujienomis. Senasis žurnalistinis moto „tik blogos naujienos yra geros naujienos“ visiškai neteko ankstesnės giluminės ironijos, jis šiandien rimtai įgyvendinamas. Redakcijose, atrodo, be žodžių sutarta, esą svarbiausia kasdien pateikti vis naujų katastrofų, rasti vis naujų įrodymų, kad pasaulis yra labai blogas.

Blogosios naujienos tapo svarbiausios, liguistumas atrodo normali būsena, su kuria mums lyg ir telieka susitaikyti. Tačiau tokios mus pasiekiančios naujienos turi visai netikėtų padarinių žmonių kasdieniame gyvenime. Balandžio pabaigoje sulaukęs saulėtos ir šiltos dienos, žmogus jau nebegali nekliudomai mėgautis gamtos pabudimu iš žiemos miego, nedrąsiomis paukščių giesmėmis ir žemę nuspalvinančiais pirmaisiais žiedais. Ne, pirmoji mintis bus apie klimato kaitą, ir ji sustiprės, jei ir rytojus bus toks pat giedras. Siaubingų sausrų ir dykumų vaizdai kartu su pranešimais apie uraganus bei potvynius, palaikomi pokalbių laidų ir teminių straipsnių artilerijos, braunasi į mūsų sąmones ir apkartina arba iš viso atima gebėjimą džiaugtis pavasario rytu.

Aš nenoriu pasakyti, kad reikia ignoruoti klimato kaitos požymius. Tačiau žmogus faktiškai paliekamas vienas dorotis su didžiuliu

informacijos kiekiu bet kuria tema ir jam tai sunku. Nuolat pasirodo – dažnai net visai nepatikrinus informacijos – naujų tariamai labai svarbių pranešimų su paantrašte „moksliškai patvirtinta", o neretai jie net prieštarauja vienas kitam. Ir dažniausiai tai visai nesvarbu. Tariamoji naujiena, o juolab bloga naujiena, yra dėmesio centre, ji pati sau tikslas ir visiškai nesitikima, kad bus gilinamasi į temą.

Dėl tokių pokyčių suaugę žmonės prarado gebėjimą orientuotis tikrovėje ir aiškiai suvokti santykius su kitais žmonėmis. O aiški pozicija ypač svarbi bendraujant su vaikais. Kadangi vaikai negali patys sau vieni tapti suaugusiaisiais, atitinkančiais normalios kasdienybės reikalavimus, tėvai, seneliai, vaikų darželių, mokyklų ir kitų įstaigų pedagogai privalo sudaryti jiems deramo vystymosi sąlygas.

Bet tai įmanoma tik suaugusiesiems, kurie patys suvokia save kaip auklėtojus ir suteikia galimybę vaikui būti vaiku, tai yra mokytis būnant paklusniojo vaidmenyje ir paauglystės laikotarpiu palengva artėti prie suaugusiojo gyvenimo. Iki tol vaikams turi būti vadovaujama, jie turi matyti savo atspindį ir drauge jaustis saugūs. Saugumo samprata yra labai svarbi. Jei mums pasisektų vėl suvokti, kad vadovavimas vaikams nereiškia nepagarbos jų „asmenybėms", bet, priešingai, padeda tai asmenybei laipsniškai vystytis saugioje vaikystės aplinkoje, gerokai pažengtume į priekį.

Sutartinai partneriška mąstysena ir tokie pat veiksmai pavertė mus nuosavų vaikų baudžiauninkais, tai aš ir aprašiau kalbėdamas apie pirmąją santykių sutrikimų pakopą. Ta moderni mąstysena mažiems vaikams neturi būti taikoma. Anksčiau buvo įprasta vaikus auklėti tradiciniais metodais. Nuolat lavinant pagrindines elgsenas buvo remiamasi vadovavimu bei atspindėjimo būtinumu, jei vaiko elgesys yra klaidingas. Modernieji, partnerystės idėja pagrįsti metodai palengva įsivyraudavo jau vyresnių vaikų bei jaunuolių auklėjime, kai galima būdavo tikėtis, kad aiškinimas bus paveikesnis nei valdy-

mas. Taigi buvo taikoma mišri auklėjimo forma, kurioje prasmingai derėjo tradiciniai ir modernūs principai.

Kalbant apie visuomenės sistemos analizę, tenka konstatuoti, kad šiandien mes beveik be išimčių vadovaujamės moderniąja mąstysena. Senoji Kanto maksima „Turėk drąsos naudotis savo protu" mūsų vėlyvojoje švietimo visuomenėje tapo mantra, kurią nepaliaujamai burblename sau po nosimi ir kurią be jokių išimčių taikome visiems savo aplinkos žmonėms. Taip ir vaikams mes, sekdami šiuo modernios mąstysenos nurodymu, priskiriame sugebėjimą gyventi *sapere aude** ir galimybę protingai valdyti savo elgesį. Psichikos ugdymas paliekamas be dėmesio ir laikomas savaime įvyksiančiu.

Pagrindinis mano „visuomenės sistemos" analizės rezultatas yra faktas, kad mes – įsikibę savo modernaus mąstymo – pirmiausia turime suvokti psichikos ir psichinės brandos proceso svarbą mūsų vaikų gyvenimams. Dabartinė visuomenės kritika, kalbėdama apie problemiškus vaikus, dažniausiai remiasi jų tėvų socialiniu pažeidžiamumu. Populiarūs aiškinimo modeliai, vyraujantys ir žiniasklaidos pranešimuose, vaizduoja tėvus, kurie nesirūpina savo vaikais ir daugiau ar mažiau juos apleidžia. Tačiau tai visiškai netinka daugumai suaugusiųjų, su kuriais aš susiduriu savo praktikoje. Problemiškais šiandien dažnai tampa ir vaikai iš gerų šeimų, turintys kiaurą parą jais besirūpinančius tėvus, itin besistengiančius dėl savo vaikų gerovės.

Iš tos visuotinės gerovės, kokios anksčiau negalėjome net įsivaizduoti, išaugęs kasdienių tikslų ir prasmės neturėjimas maitina pirmąjį santykių sutrikimo tipą – partneriškumą. Suprantama, gerovę sunku suvokti kaip trūkumą. Bet psichiniu požiūriu būtent taip ir reikia interpretuoti visuomenės elgesį. „Prasmingų" tėvų kartos tiks-

* Savo protu (*lot.*).

lų praradimas, persisotinimas pačiais savimi nukreipiamas į vaikus kaip į naujos kartos viltį ir ateities simbolį. O čia jau nebetoli iki kito žingsnio – laikyti vaikus sau lygiais, savo partneriais, ir tas žingsnis atrodo tiesiog neišvengiamas.

Įvykus tokiems pokyčiams visuomenėje, dešimtojo dešimtmečio pradžioje vaikų darželiuose ir mokyklose ėmė atsirasti juos atitinkančios koncepcijos. Visų pirma tai jau aprašytos atvirojo auklėjimo koncepcijos, kurios netinka vaikų psichinėms funkcijoms formuoti, nes ir čia su vaikais elgiamasi partneriškai – nuolatiniu aiškinimu, kalbėjimu, įtikinėjimu tikimasi išauginti asmenybes. Vaikas turįs mokytis iš paaiškinimų ir galiausiai pats nuspręsti, kas jam tinkamiausia.

Šio pedagoginio defekto poveikis visuomenei dabar gali būti stebimas darbo rinkoje – aš jau ne kartą minėjau profesinio rengimo problemas. Mano santykių sutrikimo modelis gerai paaiškina tipiškus darbdavių skundus. Nesamas arba prastas pasirengimas darbui yra susijęs su psichinėmis funkcijomis, kurių jauniesiems darbininkams trūksta ir kurių būtinai reikia norint, pavyzdžiui, pasiekti gerą darbo rezultatą net tada, kai lauke gražus oras, tiesiog šaukte šaukiantis į aludę ar maudyklę. Sveika psichika sugeba nuslopinti tą tariamai prioritetinį norą išgerti alaus ar išsimaudyti ir leidžia žmogui susitelkti darbui. Partneriškai užaugintas žmogus patirs nemenkų problemų, nes iš jo retai būdavo reikalaujama nuslopinti tokius norus ir dargi išsamiai nepagrindus ir nepaaiškinus.

Tačiau visuomenės raida nestovi vietoje. Prie aprašyto visuotinės gerovės fenomeno maždaug prieš dešimtmetį prisidėjo nežabotas tikėjimas technologijomis, kurios atrodo inovatyvios, bet pažadina gilų baimės bei nesaugumo jausmą, kai vis dažniau ima atrodyti, lyg ne žmogus valdo tas naujas priemones, o priešingai – jos naudojasi žmogumi. Ne veltui mūsų laikais atsirado infoelito

sąvoka, apibrėžianti nedidelę grupę asmenų, gebančių tikslingai naudotis informacinėmis technologijomis ir prasmingai pritaikyti gautą informaciją.

Daugumai žmonių modernusis pasaulis panėši į žiurkėno ratą. Jie stengiasi, nori suspėti su pažanga, bijosi būti palaikyti atsilikusiais ir nemoderniais. Kadangi technologijų plėtra yra vis greitesnė ir net pralenkia galimybes jas perprasti, žmogus tiesiog ima trypčioti vietoje, sukasi it žiurkėnas rate, judėdamas, bet nepažengdamas tolyn. Psichiatro vertinimu, toks nuolatinis suaugusio žmogaus perkrovimas sukelia jam depresiją, kurios požymiai gerokai skiriasi nuo klasikinių. Įprastai depresyvus žmogus užsisklendžia savyje, slepiasi ir nenori turėti jokių reikalų su išoriniu pasauliu, o šiuo atveju yra priešingai, aš tai vadinu „veikliąja depresija". Veikliąja todėl, kad tokios depresijos ištiktas žmogus gerokai aktyvesnis, nuolat imasi veiklos.

Tačiau tas, kuris nuolatos veikia, nuolatos turi ir duoti; būti aktyviam reiškia peržengti savo ribas ir atiduoti dalį savęs. Bendraujant su kitais suaugusiaisiais tokiu būdu nebelieka galimybės ką nors gauti mainais, praturtėti emociškai. Keitimasis pripažinimu ir palankumu dabartinėje visuomenėje labai sumenkęs ir nebegali patenkinti tikrųjų šios srities poreikių.

Tokiomis aplinkybėmis vaikams tenka visiškai naujas vaidmuo. Suaugusieji juos funkcionalizuoja, jiems priskiriamas palankumo tiekėjų statusas, nes suaugęs žmogus jaučiasi atsidūręs padėtyje, dėl kurios jam tenka per vaiką kompensuoti palankumo trūkumą.

Nesąmoningai kompensuodamas šį trūkumą suaugęs asmuo iš tiesų išnaudoja vaiką emociškai. Vaikui reikia autonomiškų tėvų, auklėtojų ir mokytojų, besirūpinančių optimaliu jo psichinių funkcijų, būtinų gyvenimui visuomenėje, ugdymu. Dabar yra atvirkščiai – nuolat palaikoma vaiko ankstyvojo amžiaus fantazija, esą jis vienas

pasaulyje galįs viską aplink save valdyti, pasirinktinai dalydamas savo palankumą tiems suaugusiesiems, kurie tinkamai elgiasi.

Įsivaizduokite gimtadienio vakarėlį, per kurį dešimt suaugusiųjų susibūrė į grupelę, norėdami pabendrauti tarpusavyje. Staiga prieina vaikas ir sako „labas", taigi reikalauja dėmesio. Šiandien beveik visada suaugusieji liausis kalbėjęsi ir užsiims vaiku, užuot baigę pradėtą pokalbį ir tik tuomet skyrę dėmesį vaikui. Vaikas tokiu metu patiria galintis valdyti dešimt suaugusių žmonių vienu ypu. Didinga! Tačiau niekas nepastebi, kad iš vaiko tokiomis aplinkybėmis, kurios regimai reiškia tik palankumą ir dėmesį, atimama egzistencinė patirtis, leidžianti pajusti, ką reiškia ko nors siekti, ką reiškia laukti, kol bus galima patenkinti troškimą. Jei suaugusieji elgtųsi būtent taip, šiandien jų elgesys klaidingai būtų palaikytas nemaloniu, nedėmesingu ir net šiurkščiu.

Suaugdami ir vis dažniau susidurdami su kitų žmonių diktuojamomis sąlygomis, visų pirma darbinėje veikloje, tokie vaikai pasijunta stovį prieš beveik neišsprendžiamą problemą, nes jų psichinėje koncepcijoje nėra numatytas kitų žmonių diktatas. Įvairių frustracijų toleravimas, gebėjimas ištverti norų neatitinkančias situacijas, noro išsipildymo laukimas – visa tai tampa kriziniais momentais, priverčiančiais rimtai suabejoti individo (iš)gyvenimo galimybėmis.

Kai aš kalbu apie emocinį vaiko išnaudojimą, aiškiai sakau, kad tik suaugusieji gali pakeisti vis sudėtingesnę padėtį. Turi būti kalbama ne apie griežtesnį vaikų auklėjimą, bet siekiama, kad auklėjantieji vaikus pripažintų jau esamus santykių sutrikimus.

Kol tokio supratimo nebus, mūsų visuomenė toliau keliaus link vaikystės, kaip žmogaus raidos tarpsnio, panaikinimo. Gimdymo namuose vaikas įsviedžiamas į šį pasaulį kaip mažas suaugėlis ir tuoj pat įtraukiamas į gyvenimo sūkurį, net nesusimąstant apie keliamų

reikalavimų pagrįstumą. Tuo paaiškinamas dabartinis vaikų dalyvavimas visose „klasikinėse“ suaugusiųjų gyvenimo srityse. Užuot supratę, kad tokiu būdu vaikai netenka paskutinių saugių priebėgų, nuo projekcijos arba simbiozės kenčiantys suaugusieji šį faktą suvokia kaip laimėjimą, naudingą vaikui, nes taip jam leidžiama tapti lygiaverčiu partneriu.

9 skyrius

Kur mums reikia eiti: atgal prie sveikų santykių – vaikai vėl laikomi vaikais

Jei mano šioje analizėje aprašytiems procesams leisime plėtotis toliau, mums iškils pavojus tiesiog prarasti visą kartą. Vaikai, su kuriais nuo mažens yra elgiamasi kaip su suaugusiaisiais, neturi jokios galimybės deramai vystytis ir vėliau tapti ne tik auklėjimo teisę turinčiais, bet ir auklėti galinčiais naujos kartos tėvais.

Suaugusiųjų pasaulio tendencijos grėsmingos. Dėl per pastaruosius dvidešimt metų ypač pakilusio visuotinės gerovės lygio, gelminės psichologijos požiūriu, atsiranda nuolatinės individo regresijos pavojus. Žmogus nebejaučia tikrojo, pirminio alkio, troškulio, šalčio arba karo diktato, vakarietiškoje visuomenėje tai tiesiog nebeįsivaizduojama. Kova už būvį, nusviedžianti žmogų prie mūsų būties pagrindų, ateityje atrodo nebebūsianti reikalinga.

Moderniam žmogui iškyla pavojus tapti vis egocentriškesniam ir narcisistiškesniam, matyti ir pažinti tik save ir savo poreikius. Jis galiausiai praranda savo, kaip socialinės būtybės, savybes, nebėra ta *zoon politikon**, kuriai, anot Aristotelio, tiesiog įgimtas teigiamas bendrystės siekis.

Silpstantis frustracijos toleravimas lemia vis menkesnę darbinę parengtį, tai faktas, kurio svarba atsiskleidžia tuomet, kai suvokiama, kad ši aplinkybė yra svarbi ne tik profesinei veiklai, bet ir asmeniniam gyvenimui. Viso to padarinys yra esamų struktūrų išardymas. Struktūrų praradimas lėmė daugybę skyrybų, didinančių ne tik vienišų žmonių, bet ir vienišų tėvų, taip pat ir visų problemų, kurias skyrybos sukelia vaikams, kiekį. Tačiau vienišumas („single“) tapo siektina asmeninio gyvenimo organizavimo forma, kartais net ir iš moterų, norinčių turėti vaiką, tenka išgirsti nuomonę, kad jam auginti tėvas nėra būtinas.

Ekstremaliomis formomis pasireiškiantis bandymas išvengti bet kokios atsakomybės už kitą žmogų leidžia numanyti, kad čia ir yra mūsų ateities raktas. Plačiąja prasme mes gyvename beprasmiame pasaulyje, kuris atrodo neturintis mums pasiūlyti jokios rimtos perspektyvos. Be tos perspektyvos, regis, ir neverta rūpintis geru gyvenimo visuomenėje organizavimu, mes galime apsiriboti savojo ego poreikių tenkinimu. Tai klasikinis pasaulio pabaigos scenarijus, kuriam galima būtų rasti keletą panašumų aukšto išsivystymo civilizacijų praeityje.

Siekdami patenkinti egoistinius įnorius, mes išnaudojame savo vaikų sielas partneryste, projekcija, simbioze. Mums reikia suvokti, kad šiandien įsigalėjęs modernusis mąstymas nėra papildoma galimybė ir koks nors pranašumas mūsų vaikams, tačiau didelis pavojus, gresiantis mūsų santykiams su jais.

---

* Politinė, visuomeninė būtybė (*gr.*).

Modernusis mąstymas, kaip aš jį suprantu šiame kontekste, yra esminis partnerystės koncepcijos ženklas, tai horizontalusis mąstymas, pagrįstas tuo, kad prieš veikiant reikia suprasti. Tai tikrai tinkama ir geriausia prasme yra modernu tarp suaugusių žmonių, tačiau bendraujant su vaikais tas kelias veda tiesiai į spąstus. Tėvai ima nebereaguoti į tai, kaip elgiasi jų vaikas, o bando suprasti, ką jis daro, ir galiausiai paaiškinti vaikui, ką jis galbūt galėjo padaryti geriau. Vaikas turi elgtis geriau, nes suprato įžvalgas ir paaiškinimus; kuo visa tai baigiasi, mes regime žvelgdami į šiandien mus supančias mažąsias pabaisas ir tironus.

Tačiau šie vaikai tapo pabaisomis ir tironais tik dėl suaugusiųjų padarytų klaidų. Akivaizdu, kad problema kyla dėl tėvų, auklėtojų, mokytojų, senelių, terapeutų, taigi visų tų, kurie galėjo daryti įtaką vaikų psichikos ugdymui. Vaikai viso labo atspindi klaidingos visuomenės raidos požymius.

Tai suprasti turi visi suaugusieji. Mes galų gale vėl turime užduoti sau klausimą apie prasmę, o ne bėgti nuo jo ir naudoti savo vaikus kaip trūkstamos prasmės kompensaciją. Tik tada, kai mes, suaugusieji, pajėgsime pripažinti, kad vaiko psichikos formavimuisi reikalingas vyresnis vadovas, vėl galėsime pradėti rūpintis ateities perspektyvą turinčia visuomene, kurioje ir mūsų vaikai galės gyventi bei veikti kaip *zoon politikon*.

Tai nėra kategoriškas moderniosios, horizontaliosios mąstysenos atsisakymas. Tokia mąstysena tikrai yra apšvietos visuomenės laimėjimas, tačiau ją reikėtų iš naujo apibrėžti kaip tikslą, kurio auklėjant vaikus turi būti palengva siekiama. Mažiems vaikams reikia suaugusio vadovo, pasižyminčio tradiciniu, vertikaliuoju mąstymu ir aiškiai suvokiančio, kad iki šiol neigiamai vertintas autoritetas ir hierarchija kaip tik ir yra svarbiausi elgesio su vaikais principai, suteikiantys jiems gyvenime būtiną aiškumą ir nurodantys tinkamą kryptį.

Vaikų darželis ir mokykla – skubiai reikia pokyčių

Reikia skubiai pareikalauti nuosekliai peržiūrėti šiandieninių vaikų darželių ir pradinių mokyklų koncepcijas, atkreipiant dėmesį į tai, kiek jose vadovaujamasi mąstymu, sukėlusiu aprašytus santykių sutrikimus. Daugumoje man žinomų vaikų darželių griežtai laikomasi partnerystės koncepcijos. Vos pažengusio amžiaus, nuo trejų iki šešerių metų, vaikai priimami kaip asmenybės ir yra skatinami. Jei tas modernus, svarbiems neurologiniams teiginiams prieštaraujantis mąstymo būdas ir toliau plis bei taps vieninteliu auklėjimo vaikų darželiuose principu, mūsų vaikai neišvengiamai pervargs. Šie vaikai bus priversti virsti princais, pabaisomis ir tironais, nes niekas nebesijaus atsakingas už tai, kad jiems būtų nurodytas būdas tapti visuomenėje integruotomis būtybėmis.

Niekuo nepadeda ir tariamai blogai išauklėtų vaikų baudimas auklėjimo priemonėmis siekiant poveikio, nes tokie vaikai tik dar kartą įsitikina galintys savo elgesiu valdyti suaugusiuosius ir sulaukti pripažinimo.

Tėvai, kaip ir auklėtojai bei mokytojai, pernelyg dažnai tokiais atvejais įsivelia į kovas, kurias jiems iš anksto lemta pralaimėti ir kuriose jie nuolatos patiria pavojų apsijuokti prieš vaiką ir sukelti dar didesnę jo nepagarbą aplinkiniams.

Vaikų darželiai ir mokyklos *de facto* turi būti laikomos įstaigomis, skirtomis vaikų psichikai ugdyti ir padėti laipsniškai jai bręsti. Ta užduotis tuo svarbesnė, kuo mažiau jai skiriama dėmesio šeimose. Vis didėjantis dabartinės padėties sprogimo pavojus susidarė ir todėl, kad nebėra nė vienos viešosios įstaigos, kuri būtų skirta šeimos auklėjimo spragoms šalinti.

Reikia, kad specialistams būtų sudarytos tinkamo neurologinio ir psichiatrinio tobulinimosi galimybės, taip jie veiksmingai padėtų dirbti vaikų darželiams ir mokykloms. Galiausiai aukštosiose mokyklose bei universitetuose specialistai turėtų būti ruošiami darbui su psichiškai nebrandžiais vaikais, o ne mokomi partneriškos mąstysenos, taip ją įtvirtinant ir skleidžiant.

Dar kartą atkreipkime dėmesį į tai, kad trijų didžiųjų santykių sutrikimų problema netolygiai pasiskirsčiusi tarp asmenų, su kuriais vaikai kontaktuoja. Simbiozę, turinčią pačias prasčiausias perspektyvas, aš šiuo metu pastebiu iš esmės tarp tėvų, dauguma auklėtojų ir mokytojų blogiausiu atveju yra pažeisti projekcijos. Susiduriant ne su nuosavais vaikais, yra gerokai sunkiau laikyti juos kūno dalimi, vaikai padaromi atsakingi „tik" už meilę auklėtojui ir jo pripažinimą.

Šis skirtumas suteikia galimybę geriau bręsti vaikų psichikai ir koreguoti šį procesą institucijose, o ne šeimose, kuriose santykių chaosas vis didėja. Tai pagrįstai leidžia reikalauti plėsti valstybinių visos dienos įstaigų tinklą. Turėtų būti aišku, kad kalbama ne apie saugojimo vietas: tokios įstaigos turi prasmę tik tada, kai jose dirbama suvokiant vaiko brandos trūkumus.

Pradinių mokyklų mokytojų pagrindinis darbas tampa nebe perduoti žinias, bet formuoti gebėjimą mokytis. Tai reiškia, kad vaiko psichika ir mokykloje turi būti ugdoma toliau. Mokytojai pirmiausia turi sukurti tokias pamokos sąlygas, kad vaikai galėtų perprasti medžiagą nenukreipdami dėmesio ir nekeldami nereikalingų emocijų. Nebūtų kvaila padiskutuoti apie vienų ar dvejų ikimokyklinio parengimo metų įvedimą, leidžiant jau penktaisiais gyvenimo metais pradėti lankyti mokyklą. Tariamai praleistą medžiagą psichiškai subrendę vaikai lengvai išmoktų vėliau, sunkumų pereinant į aukštesnių pakopų mokyklas neturėtų kilti.

Reikia labai aiškiai pasakyti, kad čia išdėstytos mano mintys neturi nieko bendra su naujų pedagoginių koncepcijų kūrimu. Tokios koncepcijos visiškai nepadeda šiai vaikų grupei, nesukelia jokių jų problemiško elgesio pokyčių ir todėl yra visiškai nereikalingos. Šie vaikai mažiausiai tinka būti vis naujų pedagoginių idėjų bandomaisiais triušiais. Tačiau jiems tikrai reikia naujo supratimo, pagrįsto psichinės brandos procesų reikšmės pripažinimu. Tai taip pat galioja ir profesiniam lavinimui, mokytojai ir meistrai turi puikiai išmanyti ne tik dėstomo dalyko paslaptis, tačiau ir bent bendrais bruožais suvokti neigiamo moksleivių elgesio priežastis. Tai galbūt leistų sėkmingai integruoti į darbinę veiklą vieną kitą beviltišku atrodžiusį „atvejį".

Nauji senelių uždaviniai

Iki šiol apie senelius buvo kalbama tik minint, kad ir jie neretai yra atsidūrę projekcijos gniaužtuose. Tačiau neleistina apsiriboti vien tuo, turint omenyje tokią svarbią kartą. Būtent seneliai turi daug galimybių, kurios gali būti panaudojamos siekiant apsaugoti mūsų vaikų ir jaunimo kartas nuo visiško netinkamumo gyventi. Seneliai geba matyti vaiką kaip vaiką ir neapkrauti jo asmeninių problemų projekcijomis.

Dažnai yra skundžiamasi, kad seniems žmonėms gyvenimo saulėlydyje pristinga pilnatvės, jie jaučiasi atstumti ir atriboti nuo gyvenimo. Jei manysime, kad ši karta gali suprasti aprašytus santykių sutrikimus, mums atsivers kelias aktyviai įtraukti senelius į jaunimo lavinimą. Būtų įmanoma taip organizuoti ankstyvąjį lavinimą vaikų

darželiuose ir pradinėse mokyklose. Galima būtų sugalvoti modelių, sumažinančių šeimai tenkantį krūvį. Kai kurių iniciatyvų imamasi jau dabar, pavyzdžiui, „Vyresniojo draugo“ programa, kuri rūpinasi kartų dialogu diegdama šefavimo modelį. Jei tokių siūlymų būtų daugiau, būtų galima ką nors rinktis ne „iš bėdos“, o suteikti prasmingą pagalbą.

Pokyčių sąlygos: pirma suvokti, tada spręsti

Mano kalbos turi tikslą: aš siekiu, kad suaugusieji suvoktų mūsų vaikų ir jaunuolių psichinio nebrandumo problemas ir tokiu būdu galėtų pasipriešinti šiam procesui, kuris grasina mūsų visų ateičiai. Ateičiai pavojingas visų pirma vis didėjančio simbiozę patiriančių narcisistinių vaikų būrio negebėjimas užmegzti santykius. Santykių užmezgimas reiškia, pavyzdžiui, kad vaikas dėl tėvų eina į mokyklą, dėl tėvų mokosi. Jei vaikas mokykloje prasižengia (o taip, savaime suprantama, neretai atsitinka), tėvai įprastai gali paveikti jo tolesnį elgesį. Narcisistinių vaikų elgesio paveikti neįmanoma.

Man tenka apgailestauti, kad daugumos mano pacientų tėvai yra sveiki ir gali palaikyti santykius, tačiau jų vaikai dėl fiksacijos ankstyvojo amžiaus narcisizme tų santykių užmegzti nesugeba. Jie nėra labiau suinteresuoti mokymusi ir pasiekimais, jie dažniau vadovaujasi savo įgeidžiais. Kyla realus pavojus, kad tapę jaunuoliais tokie vaikai vengs mokyklos ir vietoj jos pasitrauks, pavyzdžiui, į savo kambarį ir ten kiek užsimanę žais kompiuterinius žaidimus arba žiūrės televizorių. Japonų hikikomorių iš septinto skyriaus pa-

vyzdys rodo, kad tai ne išsigalvojimas, pasiskolintas iš mokslinės fantastikos kūrinio, bet jau šiandien egzistuojanti karti vakarietiškai orientuotų šalių realybė.

Kol bus aprūpinti, tokie vaikai elgsis ramiai. Tačiau vos tik jie pajus kokią nors stoką, pavyzdžiui, sugedus kompiuteriui ar televizoriui, labai padidės žodinės ar fizinės agresijos prieš artimuosius, taip pat ir daiktus, galimybė. Tokie vaikai iš esmės reaguoja kaip mažylis, kuris reikalauja neatidėliotinai patenkinti įgeidį ir kuriam atsisakoma jį suteikti.

Kadangi šie vaikai psichiškai nepriima kitų, jokios pedagoginės koncepcijos nepasiteisina ir anksčiau ar vėliau jų buvimas mokykloje bei visuomenėje tampa nebeįmanomas. Jie yra visiškai nepajėgūs dirbti ir tai per ilgą laiką gali sužlugdyti visuomenės struktūras.

Tačiau mes iki to dar nepriėjome. Nes tarp visų rūpesčių neturime pamiršti vieno: dar visai neseniai Vokietijoje vaikai vystėsi labai teigiamai, psichiniai procesai vyko tvarkingai ir užaugdavo visaverčiai visuomenės nariai. Todėl išlieka viltis, kad suvokę dabartines regreso tendencijas suaugusieji grįš prie sau deramo vaidmens – tėvų, kaip mylinčių vaiką asmenų, į kuriuos jis gali orientuotis, per anksti nespaudžiamas į netinkamą poziciją. Turime konstatuoti, kad vaikai skubiai reikalauja vėl būti laikomi vaikais; jiems primestas mažojo suaugėlio, turinčio visose gyvenimo srityse būti mūsų partneriu, vaidmuo turi būti panaikintas!

Kad tai galėtų įvykti, reikia tinkamų vaiko psichinės brandos tyrimų vaikų darželiuose ir pradinėse mokyklose. Tik taip bus gauta duomenų, kurie turės pakeisti mąstymą svarbiose politinėse ir valdymo įstaigose. Pati visuomenė, be abejonės, yra pasirengusi tokiam įsisąmoninimo procesui. Suvokimas, kad vis naujos pedagoginės doktrinos nieko nepakeičia, tapo neišvengiamas matant akivaizdžiai katastrofišką jaunimo profesinio lavinimo padėtį.

Aš nenoriu čia siūlyti išsamių problemos sprendimo būdų, ir dėl svarbios priežasties. Niekam neatnešė sėkmės bandymas pasinaudoti tariamai paprasta problemos įveikimo strategija, prieš tai nesupratus jos sąlygų ir priežasčių.

Būtent to aš ir siekiu: jūs, skaitytojas, kuris nieko labiau netrokšta nei pagelbėti (savo) vaikui, turite suvokti, kokie mechanizmai sutrukdė bręsti vaikų psichikai. Turint tai galvoje bus galima ieškoti naujų strategijų, padėsiančių ištrūkti iš aklagatvio. Tačiau tai bus procesas, kuriame aktyviai turės dalyvauti kiekvienas.

Winterhoff, Michael

Vi219 Kodėl mūsų vaikai virsta tironais, arba Prarasta vaikystė / Michael Winterhoff ; iš vokiečių kalbos vertė Gitana Dambrauskienė. – Vilnius : Tyto alba, 2011. – 150, [1] p.

ISBN 978-9986-16-810-2

Michaelis Winterhoffas (g. 1955) – vaikų ir jaunimo psichiatras ir psichoterapeutas, dviejų vaikų tėvas. Studijavo ir dirba Bonoje. Jo knyga „Kodėl mūsų vaikai virsta tironais" sukėlė tikrą atsiliepimų audrą Vokietijoje ir iki šiol nedingsta iš perkamiausių knygų sąrašų. Autorius aiškina, kodėl motinos turėtų nustoti blaškytis tarp supermamos ir beviltiškos nevykėlės vaidmenų. Jis parodo, ką vaikų darželiai ir mokyklos daro su mūsų vaikų psichika ir kodėl tėvai turėtų liautis mėginti susilieti su savo vaikais į vieną nedalomą visumą. Jis teigia, kad, norėdami nesužaloti vaiko asmenybės, mes praradome sveiką protą ir užmiršome, kas yra elgesio normos. Jei auginate vaiką, prieš kurio įniršį dažnai jaučiatės bejėgiai, jei anūkai darosi nevaldomi, o paauglys giminaitis kelia nuostabą aplinkiniams, nes nepripažįsta jokių elgesio normų, – ši negailestinga, bet teisinga knyga skirta jums.

UDK 37.018.1+159.922.7

Michael Winterhoff

Kodėl mūsų vaikai
tampa tironais

Iš vokiečių kalbos vertė *Gitana Dambrauskienė*
Viršelio dailininkė *Asta Puikienė*

Tiražas 2 500 egz.
SL 1686. 2011 01 17. 5,72 apsk. l. l.
Išleido „Tyto alba", J. Jasinskio g. 10, LT-01112 Vilnius,
tel. 249 7598, info@tytoalba.lt
Spausdino AB „Spauda", Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius,
www.spauda.com

Vaikai vėl turės būti laikomi vaikais. Šiandien mes ėmėme laikyti juos sau lygiais mažaisiais suaugėliais ir tokiu būdu nežmoniškai juos vargindame.

Michaelis Winterhoffas (g. 1955) – vaikų ir jaunimo psichiatras ir psichoterapeutas, dviejų vaikų tėvas. Studijavo ir dirba Bonoje. Jo knyga „Kodėl mūsų vaikai virsta tironais" sukėlė tikrą atsiliepimų audrą Vokietijoje ir iki šiol nedingsta iš perkamiausių knygų sąrašų.

Visi žinome: vaikas – jautrus ir pažeidžiamas; jį reikia gerbti, atsižvelgti į jo norus ir nuomones, įtraukti į partnerišką dialogą. Tačiau apsižvalgykime: dabar dažnai vaikai ima valdyti tėvus. Keturmetis puikiai žino, kad riksmu ir spardymusi anksčiau ar vėliau vis tiek gaus viską, ko nori, o tėvai sutrikę, tačiau didžiuodamiesi sako: „Mano vaikas – tikra asmenybė." Iš vaikų amžiaus išaugę vyresniųjų negerbiantys jaunuoliai, pasirodo, visiškai netinkami tikram gyvenimui. Mažosios „asmenybės" užaugusios nesugeba įveikti sunkumų, nenori imtis jokio darbo ir yra neatsparios stresui. Pasaulis ir toliau privalo suktis pagal jų norus, o jei ne – į paviršių iškyla agresija. Kodėl taip nutinka? Kodėl vien tik gera savo atžaloms linkinčių tėvų vaikai auga egocentriški ir agresyvūs? Kodėl jie virsta mažaisiais tironais ir pabaisomis?

Dr. Michaelis Winterhoffas nusitaiko į mylinčių tėvų širdis. Tėvų, kurie nori tik viena: kad vaikai juos mylėtų. Tačiau kaip tik todėl jie pasiekia visiškai priešingą rezultatą – nejučia namie ir mokykloje įsiviešpatauja tironas.

Autorius aiškina, kodėl motinos turėtų nustoti blaškytis tarp supermamos ir beviltiškos nevykėlės vaidmenų. Jis parodo, ką vaikų darželiai ir mokyklos daro su mūsų vaikų psichika ir kodėl tėvai turėtų liautis mėginti susilieti su savo vaikais į vieną nedalomą visumą. Jis teigia, kad, norėdami nesužaloti vaiko asmenybės, mes praradome sveiką protą ir užmiršome, kas yra elgesio normos.

Jei auginate vaiką, prieš kurio įniršį dažnai jaučiatės bejėgiai, jei anūkai darosi nevaldomi, o paauglys giminaitis kelia nuostabą aplinkiniams, nes nepripažįsta jokių elgesio normų, – ši negailestinga, bet teisinga knyga skirta jums.

www.tytoalba.lt